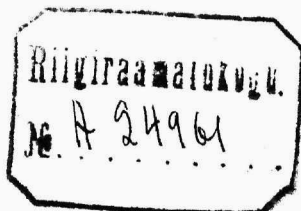

Kolonelleitnant

Johan Schmidt

Jooni elust ja tegevusest

„Tema sõjategevuse ala on sedavõrd lai ja rikkalik, et tema üle suuri raamatuid võib kirjutada ja kirjutama peab.“

Kindralmajor A. Tõnisson.

U 2217 (19.8.37)

Toimetanud komisjon:

kolonel M. Tuisk

major R. Taalder

major J. Toomsar

Kolonelleitnant Johan Schmidt

Sisu.

Eessõna.

ESIMENE OSA.

Lhk.

I. Johan Schmidt'i elu ja tegevus enne Maailmasõda.

1. Lapsepõlv ja kooliaeg	11
2. J. Schmidt õpetajana	14

II. Johan Schmidt sõjamehena.

1. Teenistus vene sõjaväes	18
2. Tegevus eesti sõjaväes	22
A. 3. Jalaväerügemendis	22
B. 9. Jalaväerügemendi ülemana	44
D. Tegevus rahua ajal (viimased aastad sõja-
väes)	87

III. J. Schmidt'i viimased eluaastad ja surm.

1. Tegevus erus	96
2. Haigestumine ja surm	101
3. Viimne teekond	106

TEINE OSA.

IV. Kaasaeglaste mälestusi J. Schmidt'ist.

1. A. Maide: „Mälestusi vennast“	111
2. A. Õunapuu: „Mälestusi Johan Schmidt'ist“	127
3. A. Traksmaa: „Kolonelleitn. Johan Schmidt“	130

4. V. Trossi: „Mälestusi 9. Jalaväerüg. ülemast“ 135
5. E. Rungi: „Mälestusi kapten Schmidt'ist“ . . . 136
6. A. Tamm: „Mälestuste kilde oma ülemast“ . . . 137
7. J. Miilet: „Armu ja hirmuga“ 139
8. K. Penjam: „Üks juhtum“ 141
9. J. Gerberson: „Katkendeid märkmikust“ . . . 142
10. J. Terrepson: „Kolm laastu“ 144
11. J. Oja: „Eeskujulik ülem“ 145
12. A. Loorits: „Kolonelleitnant Schmidt erus“ . . 146
13. Üleaedne: „Üleaedne“ 158
14. J. Maisma: „Puhkama läinud kangelasele“ . . 162
15. P. Lilleleht: „Olgu tema mälestus püha“ . . . 163

Piltide nimistu.

	Lhk.
1. Kolonelleitnant Johan Schmidt	3
2. J. Schmidt õpetajana maal	15
3. J. Schmidt õpetajana Tallinnas (1913. a.)	17
4. Lipnik J. Schmidt	19
5. Lipnik J. Schmidt rindel	21
6. Leitnant J. Schmidt	23
7. J. Schmidt 3. Jalaväerügemendi ohvitseride keskel (märtsis 1918. a.)	28
8. Ülemjuhataja päevakäsk	46
9. Kapten J. Schmidt Pärnu tulles	47
10. Käekirja näide	49
11. Rügemendiülem otsust võtmas	51
12. Kapten J. Schmidt rindel	53
13. Kapten J. Schmidt ringsõidul	55
14. P.-Lätimaal 1919. a. suvel	59
15. Rügemendi ohvitserid Pärnus „Endla“ aias	67
16. Laevaga teel Narva	69
17. Narva rindel	71
18. J. Schmidt telefonil kõnelemas rindel asuva patal- joniülemaga	73
19. Komarovkas „hiina piljardit“ mängimas	75
20. Käskkiri aastapäeval 17. mail 1920. a.	76
21. Kaaned auaadressidel rügemendile ja tema ülemale	78

22. Auaadress Narva linnalt rügemendile	79
23. Ülemjuhataja võtab vastu 9. rüg. paraadi Narvas	83
24. Ülemjuhataja Narvas Vestervalli kasarmutes	87
25. 9. rügemendi ohvitseri Narvas 1920. a. kevadel	89
26. Kolonelleitnant J. Schmidt	91
27. J. Schmidt ühes abikaasa Anna ja poja Karliga	93
28. J. Schmidt ühes abikaasa Sofia ja pojaga (esimesest abielust)	99
29. J. Schmidt'i viimne teekond	107

EESSÕNA.

Saanud 3. veebruaril 1931. aastal kolonelleitnant J. Schmidt'i surmateate Viljandist, astusid kokku Tallinnas viibivad endise 9. Jalaväerügemendi ohvitserid ja mõned sõdurid, et mälestada oma vabadussõja-aegset juhti. Sel koosolekul kerkis üles ka tema mälestuse jäädvustamise küsimus. Üksmeelselt tunnustati, et kolonelleitnant Schmidt'i teened Vabadussõjas olid küllalt niivõrra suured, et neid maksab jäädvustada: tema poolt asutatud ja juhitud 9. Jalaväerügement esines parima väeosana ja kangelasperena, andes landesväärile esimese ja ka otsustava löögi ja kaitstes Narvat sõja lõpu otsustavatel silmapilkudel võidurikkalt; kolonelleitnant Schmidt kuulub nende üheksa kangelase hulka, kelle rinda ehib kolm Vabadusristi; kolonelleitnant Schmidt'i kui kangelase ja osava väejuhi elulugu on meie kasvavale põlvele tähtsaks isamaalise ja kangelasvaimu ammutamise allikaks.

Seltsi „9. Jalaväe Polk“ asutamiskoosolek 19. märtsil 1931. a. võttis selle ülesande omaks, lugedes eeskätt kolonelleitnant Schmidt'i eluloo koostamise oma auko-huseks. Samal koosolekul moodustati selle töö teostamiseks Komisjon koosseisus: esimees kolonel Mart Tuisk, liikmed major Juhan Toom sar (end. Tomson) ja major Rihard T a a l d e r. Kolonelleitnant Schmidt'i elulugu otsustati koostada ja välja anda esimese osana raamatust „9. Jalaväepolk ja tema juht kolonelleitnant Johan Schmidt“.

Komisjon lõpetas oma töö 1932. a. ja esitas käsi-kirja seltsi „9. Jalaväe Polk“ juhatusele. Kuna seltsi

üldkoosolekul sama aasta suvel asuti seisukohale, et kolonelleitnant Johan Schmidt'i elulugu tuleks kirjastada koos 9. Jalaväerügemendi ajaloo teise väljaandega, mille koostamiseks parajasti koguti täiendavaid materjale, siis jäi käsikiri seltsi juhatuse kätte seisma.

1936. aastal selgus seltsi „9. Jalaväe Polk“ ajaloo-komisjonile lõplikult, et kokkutulnud materjalid on liig napid tüelikuma väeosa ajaloo koostamiseks, kui seda on raamat „Eesti rahvaväe 9. jalaväepolk (K. Ü. „Kool“ Tallinn 1921, 334 lk.). Sellepärast otsustati väeosa ajaloo teise väljaande koostamine seniks edasi lükata, kuni on lõpule viidud sõjamälestiste ning -ürrikute kogumine Vabadussõja Ajaloo Komitee kaudu, milleks võib kuluda aastaid, ja kolonelleitnant Schmidt'i elulugu kirjastada ikkagi eraldi. Seda mõtet toetas ka seltsi „9. Jalaväe Polk“ Tallinnas elutsevate liikmete üldkoosolek 16. märtsil 1937. a.

Kolonelleitnant Schmidt'i elulugu koosneb kahest osast — kronoloogiline elulugu ja kaasaeglaste mälestised. Esimese osa koostasid komisjoniliikmed ja 3. Jalaväerügemendi puutuva peatüki — endine 3. rügemendi major Hengo Tulnola. Väga väärtusliku materjali andmisega on töö kordaminekule kaasa aidanud kolonelleitnant Schmidt'i õde pr. Anna Maide, tema 80-aastane ema, major Eduard Saar, kolonel August Traksmaa (end. Traksmann) ja õpetaja August Õunapu. Teise osasse on paigutatud kaasaeglaste mälestised komisjonile antud kujul. Piltide enamik on võetud 9. Jalaväerügemendi albumist, milline on koostatud rügemendi päevapiltniku hr. Tamme ülesvõtetest.

Lõpuks märgib komisjon sügava kurbusega ühe oma liikme — major Rihard Talderi — manalasse varisemist 14.02.1933. a. — enne kui ta oleks saanud näha oma töö vilja trükitud raamatuna.

Tallinnas, aprillikuul 1937.

K o m i s j o n .

ESIMENE OSA.

1. Johan Schmidt'i elu ja tegevus enne Maailmasõda.

1. Lapsepõlv ja kooliaeg.

Kolonelleitnant Johan Schmidt'i isaisa Tõnis Schmidt taluperemehena Tartumaal Kaarepere vallas Tongi talus oli oma aja kohta võrdlemisi jõukas mees. Talus oli kuni kolmkümmend lüpsilehma ja hulk mesipuid. Kuid Tongi talul oli Tõnise arvates suur puudus: ta asetses metsa sees, maanteest eemal. Seepärast Tõnis Schmidt müüs Tongi ära ja ostis enesele talu Kuremaa vallas Toovere külas. Uuel asukohal ei läinud majapidamine algul hästi. Tongi talust kaasatoodud ligemale 30-pealisest karjast oli järgmise aasta kevadeks järele jäänud ainult paar lüpsilehma — teised kõik lõppesid mingisse laudi. Kuid oma perega (4 poega ja 1 tütar) visalt rühkides tööd teha jõudis ta majanduslikult üsna heale järjele.

Tõnis Schmidt'i vanemad pojad, Peeter ja Hans, lahkusid kodukohast, kuna nooremad pojad, Tõnu ja Hendrik, pärisid kumbki poole isatalust.

Johan Schmidt'i isa Hendrik ja selle abikaasa Marie (Kuremaa mõisa viinapõletaja tütar) otsustasid oma taluosa ära müüa, et mujalt osta suurem

koht. Kuid raha oli napill. Tervelt kuus aastat otsis ja valis Hendrik uut talu, pidades mitmel pool rendikohta ja ajutiselt asudes ka Päi mõisas. Siin Päi mõisas (Kuremaa vallas) sündis 11. oktoobril 1885. aastal ka Johan, tulevane kolonel, olles oma vanemate 9-as ning kõige noorem laps. Saanud samal talvel ühelt sugulaselt pärandusena 500 rubla, Hendrikul avanes võimalus teostada oma ammust plaani ja osta enesele talu: 1886. aasta kevadel asus ta oma perekonnaga Kaarepere valla Aruküla Kõrtsi-Rehe tallu. Hendrikul ei olnud uues asupaigas, nagu varemalt ta isal Tõniselgi Toovere külas, esimestel aastatel õnne. Tol ajal olid eriti levinud maal vargused. Jultunud vargajõugud kolasisid ringi mööda maad, asetsedes laagris ka Aruküla ümbruskonna metsades, küla karjamaal või peatudes nagu ausad mehed kunagi Arukülalt mõne kilomeetri kaugusel olevas Ilmjärve kõrtsis. Juba esimesel Kõrtsi-Rehe tallu asumise aastal varastati Hendrikult kõik 3 hobust. Ja veel mitu aastat hiljem tuli Hendrikul kordamööda abikaasaga vallata oma varandust varaste eest; toaski magati kangid-kirved alati käepärast.

Kõrtsi-Rehe talus kasvas üles noor Johan Schmidt, kõhn ning nõrga tervisega, iseloomult aga elav ja vallatu poisike.

9-aastaselt, 1895. aasta sügisel, pandi Johan Patjala külakooli, mis asetses umbes 8 kilomeetrit Arukülalt. Mõni aasta varem oli vene kroonu ostnud Aruküla maadest 10 riia vakamaad vene kiriku ja preestri maja jaoks; siia asus ka vene kihelkonnakool. Kuid Johan, nagu õde Annagi aasta varem, pandi siiski Patjala kooli — vist kartusel, et vene kihelkonnakooli lapsi ei võta kohalik luteriusu kirikuõpetaja leeri. Igal esmaspäeval sõideti hobusega või mindi jalgsi Patjala kooli, moonakott nädalaks ligi, ja alles laupäeval tuldi koju. Patjala kooli õpetajaks oli sel ajal hr. Sturm; hiljem, kooli

muutudes 2-klassiliseks ministeeriumikooliks, tuli teiseks õpetajaks Peeter Speek.

1896. aastal osteti jälle Hendrik Schmidt'i talu põllust tükk maad (3 riia vakamaad), seekord 2-klassilisele ministeeriumikoolile. Uus koolimaja valmis 1897. aasta sügiseks ja endine Patjala kool toodi siia üle. Kooliõpetajaks olid siin Mihkel Koch ja Karl Vaher. Nüüd oli Aruküla lastel ja ka Johanil hästi ligi koolis käia.

Ministeeriumikoolis oli kombeks, et pärast tunde lapsed jäeti koolimajja, kus nad pidid ette valmistama järgmiseks päevaks antud õppeülesandeid. Seega lapsed pääsesid koolist koju alles kella 7 ajal õhtul. Tervislikult nõrgavõitu Johanit kurnas pikk koolipäev sedavõrd, et ta koolist tulles tavaliselt heitis söömata magama. Igal ööl kella 1—2 paiku tõusis ta aga üles, süütas lambi, õppis järgmiseks päevaks antud ülesandeid, sõi, mis ema õhtul oli talle valmis pannud, ja heitis hommikupoole ööd magama, et kooliminekuks uuesti tõusta kell 7 hommikul. Johani vanemad, kes olid kokkuhoidlikud inimesed, ei takistanud ka petrooleumi kulu pärast poisi öösist õppimist: vanematele meeldis Johani usinus ja hool. Muide, tõukeks Johani õppimishimule oli osalt üks eriline asjaolu. 1896. aastal, veel kooli asudes Patjalas, oli rahvakoolide inspektor revideerimisel jäänud väga rahule koolitööga ja kinkinud omalt poolt 3 rubla sellele Patjala kooli õpilasele, kelle teadmised osutuvad järgmisel õppeaastal parimaks.

1897. aasta jõuluks väaristati mainitud rahalise auhinna saajaks Jürgensonid, õde ja vend, ja Johan Schmidt. Kolm rubla jaotati nende vahel, igaühele üks rubla. Loomulikult laste heameel auhinnana teenitud rubla üle oli väga suur.

Õieti tragi oli Johan sõjalistel harjutustel, mida õpetaja K. Vaher pidas poistega koolis kehalise kasvatusel. Vabal ajal meisterdas Johan ene-

sele mõõku ja püsse, kusjuures eeskujuks olid koolis sõjalistel harjutustel kasutatavad puupüssid.

Ei ole vahest siiski huvitusetä ära märkida, et samal aastal, millal Johan sai õppimise eest auhinnaks hõberubla, ta jäeti samasse klassi (ja jakku) teiseks aastaks — vist oli aritmeetikas nõrk.

1901. aasta kevadel, pärast ministeeriumikooli lõpetamist, viisid vanemad Johani Tartusse katsetele H. Treffneri eragümnaasiumi astumiseks. Eksamil pääses ta 3-sse klassi; oleks võetud 4-sse, kuid saksa keel oli puudulik. Ometi ei saanud Johanist Treffneri gümnaasiumi õpilast.

Hendrik Schmidt oli suvel kord käinud asjatalituse pärast vallamaja juures ja seal oli vallasekretär Sommer andnud temale nõu panna poeg Johan Aleksandri kooli Põltsamaale; vallavanem Peerand saadab oma poja sinna, Jürgenson ka, pangu Schmidt'ki — siis oleksid endised ministeeriumikooli õpilased jälle koos ühes koolis. Hendrik Schmidt nõustuski. Johan ise oleks küll vahest meelsamini läinud Tartusse Treffneri juurde.

Järgmised kolm aastat, 1901. a. sügisest kuni 1904. a. kevadeni, õppiski Johan Põltsamaal Aleksandri koolis. Siin sirgub Johanist-poisike noormees-Johaniks, siin kujuneb lõplikult tulevase sõjakangelase ja patrioodi iseloom.

2. J. Schmidt õpetajana.

1904. a. sügisel J. Schmidt läks Tallinna pedagoogilistele kursustele; ta lõpetas need 1905. aasta kevadel, ja sama aasta sügisel sai ta õpetaja-praktikandi koha Tallinnas, Kooli tänaval asetsevas linna algkoolis. Noore õpetajana töötas J. Schmidt suure huvi ja agarusega, võttes koolitööst vabal ajal viiulimängu õppetunde viiulikunstnikult A. Mullas'elt. Kevadel 1906. aastal kooli re-

J. Schmidt õpetajana maal.

videerija inspektor jäi J. Schmidt'i töö tulemustega väga rahule, nii et J. Schmidt'il enesel tekkis lootus saada õpetajakoht Tallinna. Avaldades sellist soovi rahvakoolide inspektorile, J. Schmidt oli viimaselt saanud otsekoheste vastuse: „Olgu te kas või kuld, aga noore õpetajana peate maale minema, et mõni vanem perekonnaga maakooliõpetaja võiks saada koha linna.“ Määratigi J. Schmidt maale, Palmse 2-klassilise ministeeriumikooli õpetajaks. Siin töötas ta 3 talve. Ühe suvevaheaja veetis J. Schmidt Haapsalus, võttes mudavanne ja tehes tutvusi Venemaa siinviibivate suvitajate seas; eriti heas lugupidamises oli ta ühe kubernereri perekonnas.

1909. aastal määras inspektor Hanser J. Schmidt'i, ilma et viimane selleks soovi oleks avaldanud või kavatsetavast määramisest ette teadnudki, Vihulasse ministeeriumikooli juhatajaks senise koolijuhataja Mõru asemele, kes asus siit Tallinna; teisteks õpetajateks olid selles koolis hr. Ziegel ja prl. E. Truuberg (Treiberg?).

Nagu varemalt Palmes, nii nüüd Vihulas J. Schmidt oli energiline seltskonnategelane ja hea õpetaja. Ta korraldas ja juhatas siin laulukoori, tellis „Vanemuiselt“ Tartust näidendeid harjutamiseks. Ta otsis ning leidis laulukoorile liikmeid ja lavategevuseks asjaarmastajaid-näitlejaid, käies isiklikult ka sügisel porise ajaga kümneid kilomeetreid jalgsi, et loodetavate tegelastega läbi rääkida ja neid laulu- või näidendiharjutustele kokku saada. Salatsi kooli õpetaja August Kilgas'ega, sama kooli endise õpetaja Veiman'iga, Karula kooli õpetaja Pere'ga, üliõpilase Truuberg'iga ja teistega koos korraldati pidusid, kus kohalikud jõud kandisid ette ka tõsisemasisulisi näidendeid. Need peod meeldisid rahvale ja igatsusega oodati järgmisi.

Ent seltskondliku tegevuse juures J. Schmidt kunagi ei jätnud hooletusse oma otseseid õpetaja kohustusi. Väsimatu seletamises ja jutustamises, alati sõbralik õpilastega, püüdis ta kõik „raske“ ja „tumeda“ võimalikult lihtsalt arusaadavaks teha. J. Schmidt armastas ise meelde tuletada, et Kaarepere koolist lahkudes tal olnud õige tume aim matemaatikast ja alles Aleksandri koolis Põltsamaal hakanud ta täipama seda ainet. Nüüd õpetajana ta tahtis ise nõnda õpetada, et õpilased pidid aru saama.

7. veebruaril tuli J. Schmidt Vihulast Tallinna (Toomvaestekooli tän. nr. 6), et siin ette valmistada kooliõpetajate instituuti astumiseks. Kuid inspektor Hanser laitis ära edasiõppimise instituudis ja soovitas vastu võtta algkooliõpetaja koha Tallinnas. J. Schmidt nõustus ning ta määrati 1913. aas-

J. Schmidt õpetajana Tallinnas.

ta sügisest Tallinna linna 9. algkooli, kus õpetas aritmeetikat, usuõpetust ja laulu.

Järgmisel suvivaheajal (1914. a.) J. Schmidt käis huvimatkal Pühajärvel.

Veidi hiljem alanud Maailmasõja mobilisatsioon viis ta sõdurina teenistusse vene sõjaväkke.

Heast õpetajast pidi saama Maailmasõja keerises veelgi parem sõdur, kelle energiat ja kogemusi inimhulkade õpetamisel, kasvatamisel, oma tahtele alistamisel ja juhtimisel kodumaa kasutas täiel määral ning hiilgavate tagajärgedega võitlustes põliste vaenlaste vastu Vabadussõjas.

II. Johan Schmidt sõjamehena.

1. Teenistus vene väes.

Üldine mobilisatsioon, mille Venemaa 18. (31. u. k. j.) juulil 1914. a. välja kuulutas ühenduses Serbia ja Austria vahelise konfliktiga, tabas ka J. Schmidt'i, kes tol ajal oli, nagu eespool nägime, õpetajaks Tallinna linna 9. poeglaste algkoolis. Juba järgmisel päeval on Schmidt Tartu sõjaväeülema („voinski načalnik“) juures ja saadetakse „härjavagunis“ 1. tagavararügementi (Peterburis).

Pärast nädalapikkust riviõppust Peterburis saadetakse Schmidt Peterhofi — 2. tagavararügementi, paar nädalat hiljem — 3. tagavararügementi (Oranienbaumis). 10. augustil satub Schmidt samas linnas (Oranienbaumis) asetsevasse 295. Svirski rügementi. Siin teeb Schmidt katsed pääseda Oranienbaumi lipnikkudekooli, kuid tarvilikkude haridust lõendavate dokumentide puudumisel see tal ei õnnestu.

Svirski rügemendi koosseisus võtab reamees Schmidt osa kõigist selle väeosa lahingutest ja elab üle lahinguelu raskused külmal talvel Karpaatides.

Seljapaunas on Schmidt'il kõike, mis sõduril rindel tarvis läheb, pakitud korralikult karbikestesse ja riidest kotikestesse: niiti, nõelu, nõöpe, paikamislappe, suhkrut, teed, kuivikuid, konserve. Pauna sisu pärast teised sõdurid puhkusel olemise ajal heidavad „sakslase-pedandi“ („akkuratnõi njemets“) üle nalja, kuid eesliinil sageli otsitakse üles „sakslane“, et talt laenata üht-teist hädavajalikku, Schmidt naerdes noomib pilkajat, kuid kunagi ei keeldu andmast teisele oma seljapauna sisust. Lahingu- või rännakuraskustest roidunud, kibestunud ja kiruvate kaassõdurite-venelaste seas algatab Schmidt äkki mõnda naljalugu või -laulu ja varsti

Lipnik J. Schmidt.

on kõik uuesti elevil, mured selleks korraks unustatud. Seepärast on Schmidt alati teretunud külalaja oma pataljoni igas kompanis või rühmas. Kõigile kaasvõitlejatele meeldib ta rõõmus ja mu-retu meel.

Lahingutes paistab ta sõdurite-massi hulgas ülemusele silma oma elava iseloomu, vahvuse ja kiire orienteerimis- ning algatusvõimega. Jaanuaris 1915. a. võtab pataljoniülem Schmidt'i enese juurde käskjalaks, kuid tegelikult on ta pataljoniülema „eraadjutant“ operatiivalal.

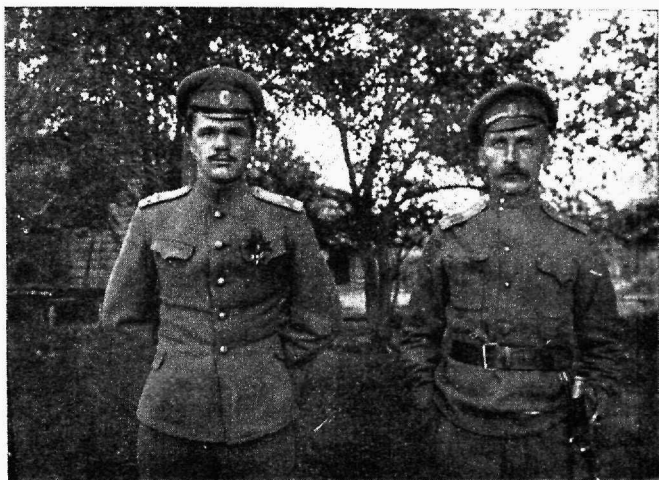
„Kord“, jutustab J. S. ise, „tulen pataljoniülema korraldusi edasi andmast, kui näen, et üks kom-

panitest on paiknenud võimatult. Ütlen kompani-
ülemale, kui kardetav on tema seisukord ja et pa-
taljoniülem käsib kiiresti asuda sinna uuele po-
sitsioonile. See täidetakse. Jutustan siis pataljo-
niülemale, kuidas on kompani asend ja millised hä-
daohud teda ähvardavad. — „Jookse ruttu ja käsi
asuda uuele kohale.“ — „Ma juba käskisin Teie
Kõrgeaususe nimel!“

Maikuu 1915. a. pääseb Schmidt lõppeks lipnik-
kudekooli, et end ette valmistada juhi kutsele. Ta
määratakse Peterhofi 3. lipnikkudekooli, kus õpib
15. maist kuni 15. augustini 1915. a.

15. augustil 1915. a. ülendati J. Schmidt lipni-
kuks ja määrati teenistusse 228. Sadonski rügementi,
milline teotses Minski rajoonis. Selles väeosas tee-
nis lipn. Schmidt lühemat aega 11. kompani esimese
poolkompani ülemana, kuid varsti (16. dets. 1915)
nimetati sama kompani ajutiseks ülemaks ja 17.
vebruaril 1916. a. 9. kompani ülemaks seaduslikul
alusel. Sama kompani tolleaegne ohvitser lipnik
(praegu kolonel) A. Traksmaa (end. Traksmann)
on Schmidt'ist kui kompaniülemast väga heas ar-
vamuses. Oma mälestistes kirjeldab kol. Traks-
maa seda olukorda, milles Schmidt'il tuli tööle asu-
da: pika taandumise tõttu oli kujunenud Sadonski
rügemendi ning ka kompanite majanduslik seisu-
kord otse katastroofiliseks; meeste meeoleu, ühen-
duses h a l v a j u h t i m i s e g a ja laskemoona puu-
dumisega, halb. „Lipnik J. Schmidt kompaniüle-
mana sellises olukorras tegi ka võimatu võimalikuks
ning lühikese ajaga 9. kompani oli nagu uuesti
sündinud... Schmidt'i teened kompaniülemana
leidsid pataljonis ja rügemendis laialdast tähele-
panu. Paar korda, mäletan, ta määrati koguni oma
kompani pealt teisele, et neid, nagu tähendas pol-
kovnik Linda (rügül), „korda seada“.“

Eeskujuliku juhina tõuseb J. Schmidt kiiresti
ka auastmes: nooremleitnandiks (vanusega 5. jaa-

Lipnik J. Schmidt rindel.

nuarist 1916), leitnandiks (vanusega 5. maist 1916) ja alamkapteniks (vanusega 5. detsembrist 1916).

Uute väeosade formeerimise puhul satub Schmidt 19. veebruaril 1917. a. 768. Grajevski rügementi, kus teenib kogu aeg eesliinil kompani- ja pataljoniülema ametikohal kuni 24. oktoobrini samal aastal, siirdudes siis eesti sõjaväkke.

J. Schmidt'i teeneid vene sõjaväes on hinnatud järgmiste aumärkidega:

- P. Anna 3. j.;
- P. Anna 4. j. pealkirjaga „vahvuse eest“;
- P. Stanislause ordu 2. j.;
- P. Stanislause ordu 3. j.

2. Tegevus Eesti sõjaväes.

A. Johan Schmidt 3. Jalaväerügemendis.

Teenistust Eesti sõjaväes kolonelleitnant Joh. Schmidt algas 3. Jalaväerügemendis. Schmidt'i teenistusaeg 3. Jalaväerügemendis haarab õige suure osa tema tegevuseajast eesti sõjaväes. Aga ka töö hulgalt ja tagajärgedelt tuleb tõsise aukartusega arvestada ja hinnata Schmidt'i tegevust 3. rügemendis. Siin Schmidt, alates teenistust kompaniülema ametikohal, tõusis ruttu rügemendi juhiks, tänu tema isiklikele võimeile; ta ohverdas oma raugematut energiat selle väeosa kaudu oma rahva hüvanguks.

Eesti Maapäeva kutsel ilmus Johan Schmidt Maailmasõja ajal kui tõsine eesti poeg kodumaale, et pühendada oma jõudu oma rahva teenistusele formeerimisel olevais eesti rahvuslikes vägedes. Saabunud 768. Grajevski jalaväerügemendist alamkapteni auastmes kodumaale, astus Schmidt 6. (19) novembril 1917. a. 3. Eesti Jalaväerügementi, mille formeerimine oli alanud Tallinnas 26. sept. (9. okt.) 1917. a. ja missugune väeosa kolonel E. Pödder'i juhatusel teostas Tallinnas ja Kirde- ja Kesk-Eestis kodanikkude julgeoleku ning varanduse kaitset. Schmidt määrati 8. kompani ülemaks. Kompanis oli sõdureid ümmarguselt 250 meest ja ta asetses ühes teiste II pataljoni kompanitega korteris Tehnika tänaval Raudtee Tehnikakooli ruumides (pärastine Lenderi tütarlaste gümnaasiumi maja). 21. novembril (4. dets.) viidi üle senine II pataljoni ülem kapten J. Maide uuestiasutatud 2. Eesti Jalaväerügementi ja tema asemele asus II pataljoni ülema kohuseid täitma alamkapten Joh. Schmidt.

Tol ajal Tallinnas valitseva korterikitsikuse sunnil oli Raudtee Tehnikakooli ruumidesse mahuta-

Leitnant J. Schmidt.

tud kogu 3. rügemendi II pataljon. Ajal, millal Schmidt asus pataljoni juhtima, oli selles ümmarguselt 1000 sõdurit. Neist oli ainult väike osa laiali mõisades ja raudteejaamades korrapidamisel ja kodanikkude kaitsesalkades, kuna suurem osa asus kasarmutes. Eluruumides valitses suur kitsikus, mis arusaadavalt väga takistas ka sisekorra loomist ja distsipliinipidamist sõdurmassides, kes

suurte salkadena saabusid vene väeosadest kõikumalöönud meeleoluga. Peale kitsikuse olid ruumid ise ka elamiseks äärmiselt korraldamata seisukorras: aknad katkised, ukсед lõhutud ja ei jätkunud magamislavasad meeskonnale. Enamik sõdureid magas põrandal.

Tallinn oli tol ajal ülitäidetud logelevaist vene soldatitest, kes ise olid juba kaotanud igasuguse korrapidamise võime ja ei tunnustanud vabatahtlikult ühtegi korrapidamise tarvidust. 3. Eesti rügemendil tuli Tallinnas ja ümbruses üksi teostada korrapidamist ja võidelda järjest suureneva korralageduse vastu. See oli seda raskem ja nõudis juhtidelt seda tugevamat pingutust, et korralageduse taud imbus natukehaaval ka rügemendi sõdurite hulka. Algul rügement täitis hoolikalt temale antud ülesanded ja suutis luua enesest hea lugupidamise kodanikkudes. Võitluses korralageduse vastu rügemendi sõduritel tuli tihti ette ka sõjariistus kokkupõrkeid rüüstajatega, kusjuures rügemendil oli isegi kaotusi langenutena ja haavatutena. Kuid see töö muutus päev-päevalt üha raskemaks, olenevalt sellest, kuidas kohalik vene garnison sukeldus korralagedusse, andudes spekulereimisele, logelemisele ja rüüstamisele, ja kuidas võimuhaaranud „enamlasted“ oma ühepäevapolitikaga suutsid oma mõju süvendada peaaegu kõigisse meie eluavaldustesse. Ka 3. rügemendi sõdurid hakkasid tundma oma jõuetust võitluseks vene madruste massiliste korratuste vastu ja muutusid passiivseteks. Sõdurite passiivsus omalt poolt julgustas enamlasti veel aktiivsemale teotsemisele eesti rahvuslike vaeosade lõhkumise eesmärgil, sest enamlasted, nähes eesti rahvuslike vaeosades vägedes oma, vene väeosadele, tugenevale võimule suurt takistust, hakkasid suurejoonelise propaganda abil lõhkuma eesti väeosi, püüdes kõrvaldada juhtimiselt ohvitseri.

Tekkinud olukorras avanes eriti Schmidt'ile kõ-

hustav tööväli. Väeosadest olid juba varem üldise olukorra saavena täielikult kadunud kõik puhtsõjaväelised distsipliinipidamise vahendid. Et päästa meie noori väeosi hukkumisest vene korralagedusse, tuli võimaluse piirides tööle rakendada arukamate sõjameeste oskused ja võimed olukorra selgitamiseks. Tol ajal, kui enamlased igal sammul mürgistasid oma propagandaga inimeste meeleolu ja terroriseerisid eestiliselt mõtlemaid kodanikke, lõi Schmidt täie andumusega sekka, et teha selgitustööd enamlaste äraandliku ja kuritegelise tegevuse paljastamiseks. Selleks oli Schmidt'il kui pedagoogil andi ja ka teatavat edu.

Paljudel juhtudel oli võimatu midagi reaalselt toime saata oma rahva kasuks, sest enamlased riisusid võimaluse ka ajakirjanduse ilmumiseks, mis oleks selgitanud meie rahvuslikke hädasid ja nendest väljapääsu teid. Olukord muutus nii segaseks ja tumedaks, et ei saadud kuidagiviisi selget kujutlust katastroofist, mida lähendasid meile enamlased.

Kuid juhtidel, nende hulgas ka Schmidt'il, oli alati üks asi täiesti selge: vaja kõiki võimalusi ära kasutada korra säilitamiseks, mis on tarvilik meie rahva tulevikule. Ülemate valimise küsimuse päevakorrale kerkimisel oli Schmidt üks neid, kes iseäranis aktiivselt astusid välja selgitama, kui suuri katastroofilisi tagajärgi võib tuua ülemate valimise elluviimine. Schmidt püüdis leida väljapääsu raskest olukorrast, millesse oli sattunud eriti 3. rügement, olenevalt oma asukohast Tallinnas, vene väehulkade korralageduse pesas.

5. (18.) detsembril 1917. a. ärapeatud koosolekul rügemendi ohvitserid otsustasid jääda oma määratud ametikohtadele ja kategooriliselt keelduda vastu võtmast valitud ameteid. Ohvitseridekogu valis Schmidt'i oma esindajaks Tallinnas 15. (28.) — 18. (31.) detsembrini 1917. a. ärapeatud eesti väeosade

esindajate nõupidamisele. Sellel nõupidamisel (kus muuseas tuli kuuldavale ohvitseride aadressil demagoogilisi etteheiteid, nagu oleksid ohvitserid kui rohkem haritud isikud kaitsmas jõukamate kihtide huve) esines Schmidt kõnega, milles tähendas muu seas (15. XII koosoleku protokoll): „Tegevus väes ei tohi olla valimisi. Ohvitser on sõjatehnika tunja, ta on sellele ametile ette valmistatud. Kui me tema ära lükkame ja valime uue, siis võib see olla küll hea kõnemees, kuid ta ei tunne sõjakunsti. Iga haritud inimene pole veel varandusliku klassi huvide kaitsja. Tallinna rügemendi ohvitserid otustasid valitud ameteid mitte vastu võtta.“

1918. a. 8. (21.) jaanuaril Schmidt, kasutades kooliõpetajate vabastamise korraldust, lahkus ametlikult rügemendist, olles vabastatud kui kooliõpetaja. Kuid tegelikult jäi ta endiselt tihedasse läbikäimisse ja ühendusse rügemendi ohvitseridega, võttes osa rügemendi päevamuredest ja tegevusest. Schmidt'i lahkumise ajal oli enamlaste võimutsemise tõttu väga vähe võimalusi töötada avalikult eesti rahvuslike püüete kasuks. Rügemendi formeerimine oli pandud seisma, kuna ka rügemendi staabi (end. Riigipanga majas) võtsid enamlased varsti üle oma punakaardi staabi asukohaks. Ohvitserid püüdsid jõudu ja oskust mööda töötada „põranda all“. Aga niipea kui avalikult esines võimalusi aktiivseks tegevuseks, tuli ka Schmidt ajaviitmata rügementi ja 24. veebruaril 1918. a. oli ta juba Toompeal Pika Hermannini torni tipus, et ühes teiste rügemendi meestega (lipnikud Joh. Lipus, A. Sälg, A. Klasman j. t.) kõrvaldada sealt enamlaste vägivalla sümbol, punane lipp, ja heisata eesti rahvuslik sinine-must-valge lipp. Schmidt võttis osa Tallinna puhastamisest enamlastest ja Eesti seaduslike valitsusasutiste kaitsmisest.

26. veebruarist, kui pärast enamlaste vägivalla-

valitsuse kõrvaldamist hakati kolonel P. Raudsepa ja hiljem kolonelleitnant P. Kann'i juhatusel uuesti rügemendi formeerima, arvati ka Schmidt rügemendi ohvitseride nimestikku. Ta määrati nüüd III pataljoni ülemaks, millist pataljoni hakati formeerima „Patarei kasarmutes“ (V. Patarei tänaval). Schmidt asus tööle täie innuga. Oma otsekoheste töö kõrval töötas Schmidt rügemendi kohtu esimehena ja ohvitseridekogu koosolekutel valiti tema enamasti alati koosoleku juhatajaks. 24. märtsil (päevakäsuga Eesti Sõjavägedele nr. 15) Schmidt ülendati väljateenitud aja eest kapteniks. Seekord aga eesti rahvuslikud väed ei saanud kahjuks enam kaua teotseda. Kui saksa okupatsioonivõimude korralduse põhjal eesti väed laiali saadeti, siis ka Schmidt lahkus 5. aprillil 3. Jalaväerügemendist ja asus töötama Tallinna linna 9. algkoolis õpetajana, kust tema 1914. a. oli kutsutud sõjaväkke.

Rügemendist lahikunud, J. Schmidt kui tuline patrioot ei suutnud jääda kõrvale sõjaväelisest organiseerimistööst „põranda all“. Tal oli kindel usk, et rügemendi laialisaatmise korraldus omab maksuvust ainult ajutiseks, ja veene, et rügement ei ole veel saanud kasutada oma olemasolu õigusi. Ühes teiste Tallinnas elavate 3. rügemendi ohvitseridega Schmidt astus spordiselt „Kalevi“ liikmeks. See organisatsioon oli okupatsioonija masendavatel päevadel, 1918. a. kesksuvel, heledaks laiguks, mille kaudu 3. rügemendi ohvitseridel püsis võimalus pidada omavahel tihedat sidet, teostada üksteise abistamist ja arutada tulevikukavatsusi mõnekski eeltööks, mis oli hädavajalik sügisel okupatsiooni surve lödvenedes. Side osutuski eriti kasulikuks okupatsioonivalitsuse lõpupoole, millal eesti ohvitseridel tuli asuda „põranda all“ eriti aktiivselt teotsema Eesti sõjaväe uuesti kokkukutsumise eeltööde kallal.

1918. a. sügisepoole hakati Joh. Pitka ja kindral

Kapten J. Schmidt 3. rügemendi ohvitseride keskel (1918. a. märtsikuus).
Vasakult: al.-kapt. Mullas, n.-leitn. Vilde, lipnik Sälg, n.-leitn. Stockeby
(viies), kapten J. Schmidt (seitsmes) j. l.

Pödder'i eestvõttel laiendama „Tallinna Elanikkude Omakaitse“ organisatsiooni, hoogsalt koondades sinna kindlaid eestimeelseid mehi („Omakaitse“ kippus vahepeal muutuma saksameelseks „Bürgerwehriks“). Schmidt elas Väikesel Tartu maant. majas nr. 21, krt. 3, mis asetses „Omakaitse“ 3. jaoskonna piirkonnas, ja Schmidt astus ka „Omakaitse“ 3. jsk. liikmeks. Selle jaoskonna nimestikus seisis novembri algul üle 300 liikme, kes olid tasunud liikmemaksu ja võtsid osa patrulliteenistusest. Sellesse jaoskonda, samuti kui teistesegi, astus sügisepoole palju endisi 3. rügemendi ohvitseri ja sõdureid. Jaoskonna juhatajaks oli hr. O. Niggol. Jaoskonna büroo asetses Puuvilja tänaval nr. 2 Kokotoffi maja teisel korral.

Nähes ette Eesti sõjalise jõu tarvidust, „Omakaitse“ keskjuhatuse algatas ka liikmete sõjalist ettevalmistust. Selleks kutsuti iga jaoskonna sõjalise õpetuse instruktoriks eesti ohvitserid (üldse oli 8 jaoskonda). Instruktoritele anti jaoskonnaülema 1. abi õigused ja kohused ja neile kirjutati ette valida endile oma jaoskonna liikmete hulgast kaks abi, võimalikult ohvitserid. Keskjuhatuse koosolekul 15. oktoobril määrati 3. jaoskonna sõjalise õpetuse instruktoriks kapten Joh. Schmidt. Asunud kohustetäitmisele, Schmidt valis enda abilisteks leitnant H. Stockeby ja nooremleitnant A. Uus'i. Algasid hoolikad tööd sõjaväelise õpetuse alal. Riviliste harjutuste ja relvade tundmaõppimise kohaks kasutati Toomkooli võimlat. Laskeharjutusi käidi pidamas Kalamaja kalmistu lähedal asetseval laskeplatsil. Ka organiseerimistöö sai uut hoogu.

11. novembril otsustas Ajutine Valitsus vormilikult likvideerida Tallinna „Omakaitse“ ja asutada selle asemele üleriikliku Eesti Kaitse-Liidu. See Ajut. Valitsuse otsus ei toonud senisesse Tallinna kaitse organiseerimisse sisuliselt peaaegu

mingisuguseid muudatusi. Ainult sõjaväelist ala mittetundjaid ja saksameelseid seniseid jaoskondade juhte jäi juhtimiselt eemale ja nende asemele astusid jaoskondade juhtideks eesti ohvitserid, peamiselt samad, kes seni olnud teisejärgu juhtivkohtadel, ja sedaviisi jäi „Omakaitse“ organisatsioon Tallinnas kaitseliidu aluseks.

Eesti Kaitse-Liidu päevakäsuga 11. novembrist 1918. a. (Nr. 1 § 2) kinnitati kapten Schmidt Tallinna kaitseliidu 3. jaoskonna juhatajaks. Mõni päev hiljem kinnitati temale abideks leitnant H. Stockeby ja L. Keerd, sekretäriks lipnik Känd. Aga kaitseliidu organiseerimisel ei saanud Schmidt nüüd enam kaua teotseda. 16. novembril avaldas Sõjaminister Ajutise Valitsuse korralduse, mille põhjal ohvitseridel tuli ilmuda teenistusse Eesti rahvaväkke regulaarväeosadesse. 21. novembril sai ka Schmidt kaitseliidu staabist käsu ilmuda oma endisse väeosas, 3. Jalaväerügementi, mille formeerimiskohaks nüüd oli määratud Võru linn. Üle andnud kaitseliidu jaoskonna, Schmidt sõitis 26. novembril välja ja saabus Võrru 27. novembri hommikul, millal ta ilmuski 3. Jalaväerügementi teenistusse.

Nüüd algas Schmidt'i elus uus ajajärk, millal ta verekirjaga on jäädvustanud oma elulukku ja Vabadussõja ajalukku suuri tegusid, mis tõstsid lõplikult Schmidt'i rahvuslike kangelaste hulka. Tema võimed sattusid jälle õigesse rööpasse. Väga elavana ja liikuvana, sellejuures kiire orienteerimis- ja otsustamisvõimega, Schmidt ei tundnud tõkkeid ega raskusi oma ohvri toomiseks isamaa altarile.

3. Jalaväerügemendis Schmidt määrati I pataljoni ülemaks, ja ta asus kohe Võrus rügemendi-ülemalt kolonelleitnant E. Kubbo'lt antud juhendite järgi pataljoni formeerimisele. Kuid Võrus ei läinud korda pataljoni formeerimist lõpetada;

enne ta oli sunnitud asuma rindele ja vaenlase survele taanduma oma formeerimiskohast. Mitmesuguste, eriti saksa okupatsioonivägede poolt tehtud takistuste mõjul jäi Võrumaal mobilisatsioon läbi viimata. Rügemendi taandumisaja alguseks, 8. detsembriks, oli Schmidt'i käsutuses ainult paarsada sõdurit.

Rügemendis kapten Schmidt juba esimestest päevadest alates omandas hea usalduse ja lugupidamise, eriti oma aktiivse ja optimistliku meeleolu tõttu. Kui selgus, et Tallinnast salaja Võrru toimetatud püsside juurde saksa okupatsiooniväed tahavad panna oma vahtkonda, siis rügemendi ohvitseridekogu pidas 3. detsembri õhtupoolikul tekkinud olukorra läbiarutamiseks koosoleku. Koosolekut juhatas kapten Schmidt, kes sõna võttes mõistis teravalt hukka sakslaste tegevuse ja kavatsused. Muu seas sel koosolekul võeti vastu ühel häälel ja anti saksa keelde tõlgitult teada ka kohalikule saksa komandandile järgmine kategooriline otsus, millega anti moraalselt tugev hoop sakslaste enesetundele Võrus: „3. Jalaväerügemendi ohvitseridekogu otsustas Ajutise Valitsuse käsul rügemendile Tallinnast saadetud püsse mingil tingimusel saksa valitsuse valve alla mitte anda. Püsside laos juurde saksa vahtkonna asetamise tunnustab ohvitseridekogu sõjariistade ülevõtmiseks.“

Rügemendi pikal taandumiseteel Võrust Viljandi, mis kestis 8.—25. detsembrini 1918. a., Schmidt jätkas oma pataljoni komplekteerimist teel juurdesaabunud meestega. Kuni rügemendi Viljandisse jõudmiseni oli suudetud luua 1. ja 2. kompani; need kompanid võtsid osa lahingutest salgade kaupa Nõnova all, Kanepi kiriku juures, Unipiha mõisa all ja teostasid luuret ja valveteenistust rindel. Need kompanid andsid kaadri ka 3. ja 4. kompanile, missugused formeeriti juba Viljandis ja Kabalas.

1919. a. 2. jaanuari õhtul Schmidt asus 1. ja 2. kompaniga rindele Morna, Liivaku, Kärstna jõe-
nele, kus 3. jaanuari hommikust alates hargnes lahingute-seeria. Schmidt nimetati grupi juhiks, mis töötas iseseisvalt rügemendi paremal tiival. Peale rügemendi 2. kompani kuulusid sellesse Schmidt'i gruppi veel Võru kaitseliidu salk, 6. Jal.-rügemendi 5. ja 7. kompani, skautide salgake ja pool 1. Suurt.-rügemendi 5. patareist.

Schmidt oli justkui sündinud teotsemiseks oma grupiga iseseisvalt puht-partisanlikult. Olles isiklikult kõikjal ja ühtepuhku ees ja taga mehi kiitmas ja noomimas, vaimustamas ja ähvardamas, Schmidt oskas ja suutis võtta oma grupi varsti pihku nii, et võis sellega takistamatult ja ootamatult „lennata“ ühest kohast teise, et anda vastasele ootamatult „keretäisi“. Talle ei teinud vaeva asetada oma grupp, kas kõik või osalt, küüthobustele ja sõidutada see kuhugi vastase seljataha. Säärased „hüpped“ osutusid igakord väga tagajärjekaiks, eriti sellepärast, et meie Lõunarindel puudusid tol ajal korrapäraselt juhivad suuremad üksused, millest oleks võidud moodustada enam-vähem pideva rinde. Nende alaliste „torkimiste“ tagajärjel vastase edasitungi hoogpandi selles suunas otsustavalt seisma seniks, kuni jõuti moodustada rindeletõmbamiseks suuremaid salku, ja siis juba nende abil asuti kavakindlale vastase tagasisurumisele.

5. jaanuari õhtul Schmidt lühikese ägeda lahinguga tühjendas vaenlasest Karksi mõisa. Selle lahinguga Schmidt õieti taotles kahepoolset luuret: esiteks — vastase tundmaõppimiseks, ja teiseks — otsustamiseks, millise lahinguväärtusega on tema käsutusse antud mitmelt poolt kokkulapitud grupp. Ja Schmidt'i otsus oli: „Meelsuselt on mehed valmis minema põrgut ründama ja sõjatehniliselt saab neist ka asja.“

6. jaanuari õhtupoolikul Schmidt asus Taagepera

vallutamisele. Schmidti kava kohaselt pidi toimuma Taagepera vallutamine nii, et seal pidi jääma meie kätte kui mitte kõik, siis vähemalt vastase suurem salk ühes sõjasaagiga. Schmidt viis 3. rüg. 2. kompani, Võru kaitseliitlased ja skaudid Karksist küüthobustel Raigsilla metsniku talu juurde tee-
lahkmele. Sealt ta saatis skaudid ühes patareiga parempoolset teeharu mööda rindelt Taagepera alla, et tõmmata vastase tähelepanu meie paremale tiivale. Samal ajal pidid Võru kaitseliitlased teostama sügavama haaramise vaenlase seljataha tema paremalt tiivalt (Taagepera ründamiseks kagust), kuna Schmidt ise liikus 2. kompaniga Taagepera kiriku suunas.

Operatsioon teostus kavakohaselt; ainult grupi kõige vasemal tiival teotsenud kaitseliitlased, kelle ülesandeks oli vastase tee sulgemine Taageperast Valka, ei jõudnud õigeks ajaks vastase taganemisteele (läbistades Liivaküla). Selle tagajärjeks oli asjaolu, et vastasel läks korda evakueerida Taageperast osa oma kuulipildujaid ja laskemoona, mida rügemendil oli hädasti vaja. Pärast Taagepera vallutamist Schmidt võttis väga kärealt käsile kaitseliitlaste salga juhid (leitnant R. Uder, lipnik A. Hist ja lipnik H. Tshuhna). Taagepera mõisa õuel ööpimeduses arenes Schmidt'i ja eelnimetatud ohvitseride vahel järgmine stseen.

Schmidt, veheldes kättehaaratud nagaanrevolvriga, pöördus äärmiselt ärritatult nende poole: „Kus on osa teie kaitseliitlasi?“ Vastus: „Ei tea, läksid Liivaküla ründamisel ööpimeduses kaotsi.“ Schmidt: „Lasen teid siinsamas maha, annan väljakohtu alla! Mis kuradi ohvitserid te olete, kui ei suuda väikest salka pimeduse varjul viia vastase püüdepaigale, ja isegi kaotate mehed käest!“ Ei aidanud ohvitseride mingi seletuskatse, et need polnud ju kellegi sõdurid, keda saab juhtida kätteõpitud komandode ja üldtuntud võtete abil, vaid et siin oli tegemist

lastega, keda vaja veel peaaegu ükshaaval vedada ja kel pole aimu ega kogemusi lahingutest (kaotsi läinud oli 5 Võru koolipoissi). Väga võimalik, et hurraahõiked Liivaküla ründamisel viisid mõnegi poisi „rööpast välja“. Samuti on võimalik, et mõned poisid, nälginud ja puruväsinud, jõudnud Liivakülla, lugesid endi arvates oma tänase ülesande sellega täidetuks ja asusid kohalikkude elanikkudega jagama oma sõjasviibimise muljeid ja otsima kehakinnitust. Schmidt jäi kindlaks, et „lahing on kaotatud“, sest pole saadud sõjasaaki ja seda vasaku tiiva saamatuse tõttu. Ei jõudnudki Schmidt veel oma noomitust lõpetada, kui Taageperra jõudsid teistele järele ka „kadunud pojad“. Sellega oli kõrvaldatud kahtlus nende vangikukkumisest, ja Schmidt selle heameele mõjul unustas silmapilkselt oma vihatuju.

Huvitav oli siinjuures siiski see, et selles kurjas tõrelemises ja ähvardamises avaldus kõige iseloomulikumalt Schmidt'i kui juhi ja sellejuures ka truu sõbra, aga ei mitte kui kurja ülemuse nägu. Sest pärast asjaolude selgitamist mõne sekundi jooksul olid Schmidt'i näolt piksepilved kadunud ja ta vestis samade „süüdlastega“ sama sõbralikku juttu, nagu poleks üldse kirumist olnudki. Ei kuuldunud enam vähematki etteheidet ega hädaldamist. Juba andus Schmidt täie innuga uute tegevuskavade plaanitamisele, luure korraldamisele ja saadud teadete kokkuvõtmisele.

Karksi ja Taagepera vallutamise lahingutes osutatud vahvuse eest annetas Vabariigi Valitsus kapten Schmidt'ile II liigi 2. järgu Vabadusristi. Sel puhul iseloomustab rügemendiülem kolonel E. Kubbo kapten Schmidt'i tegevust järgmiselt:

„Eesti iseseisvuse eest võitlustes langes 3. rügemendi peale ülesanne kaitsta punaste vägede pealetungimise eest Viljandi rajooni. Juba 2. jaanuaril 1919. a. olid suuremad vaenlase jõud enese alla võtnud Kärstna, Karksi rajooni. 2. jaanuaril sai 3. rüg.

ülesandeks Kärstnasse sissetunginud vaenlast tagasi tõrjuda. Selleaegne 3. rüg. I pat. ülem kpt. Schmidt sai rügemendiülema kol. Kubbo poolt ülesande Moorna mõisa enese alla võtta ja sealt organiseerida Karksi mõisast vaenlase väljalöömist väesalgaga, mis koosnes ühest kompanist ja Viljandi (siin on eksitus: peab olema „Võru“. H. T.) kooliõpilaste salgast. 4. jaanuaril oli saadetud kapten Schmidt'ile abiks üks patarei kapten Roska juhatusel ja skautide salk al.-kapten Pinka juhatusel. 5. jaanuaril lõi kapt. Schmidt oma väesalgaga, teda isiklikult juhatahes, vaenlase Karksi mõisast välja. Vaenlasi oli Karksis 4 kompanit, kokku 600 meest. Selsamal ajal käis äge võitlus suuremate vaenlase jõududega Kärstna mõisa all, kust vaenlane suurte kaotustega välja löödi ja taganema sunniti kuni Lõve rajoonini. Lõve rajoonis pani vaenlane uuesti ägedalt vastu ja Lõve vallutamine näis võimatu olevat. 6. jaanuaril sai kapt. Schmidt oma käsutusse veel 6. rüg. 7. kompani. Nende jõududega organiseeris tema Taagepera äravõtmist. Vaenlane oli sinna suuremad jõud kokku tõmmanud ja enese alla võtnud Taagepera kõrtsi ja Taagepera mõisa rajooni. See rajoon võimaldas vaenlasele suurejoonelist ja loomulikku kaitset pealetungi eest. Taagepera mõis on ise suur kindlus, mida vaenlane võis suure eduga ära kasutada. Kapt. Schmidt'il oli üks raskematest ülesannetest täita — võtta enese alla Taagepera rajoon väesalgaga, mis ainult 240 mehest koos seisis. Enne pealetungi-lahingut uuris kapt. Schmidt isiklikult kõiki vaenlase positsioone ning pealetungi võimalusi ja seadis kokku kava, mis meie võidu täiesti kindlustas, nimelt Taagepera mõisa sihis tegi ülesandeks skautide salgale olla vaenlasega tulevahetuses, nende jõudusid paigal kinni pidades. Taagepera mõisa ja kõrtsi vahelise rajooni pani teotsema 3. rüg. 2. komp. Ise tungis 6. rüg. 7. kompaniga videviku algul, paremalt tiivalt Taagepera kõrtsi ümber haa-

rates, vaenlasele selja laha ja löi ta Taagepera kõrtsi rajoonist suurte kaotustega välja. Vaenlane taganes Taagepera mõisa. Teda taga ajades pärast kõrtsi vallutamist ühines kapt. Schmidt'i poolt juhitud kompani 3. rüg. 2. kompaniga. Kapt. Schmidt'i isiklikul juhatusel tungisid nimetatud kompanid külje pealt Taagepera mõisale peale ja ühinesid Taagepera mõisa eelpositsioonidel skautide salgaga. Vaenlane, kasutades tugevat Taagepera mõisa kindlust, pani ägedalt vastu. Kuid ühine vapper tormijooks kahest küljest, kapten Schmidt'i isiklikul juhatusel, murdis vaenlase vastupanujõu ja sundis teda Taageperast põgenema, maha jättes surnuid, haavatuid ja vange. Taagepera vallutamisel oli suur tähtsus, sest see murdis vaenlase sitkuse Kärstna ja Lõve mõisa all ja sundis teda ka Lõve maha jätma ja ennast Helme, Tõrva rajooni koondama.

Ka edaspidistes lahingutes saatis kapten Schmidt terve rea vägitegusid korda, saades sealjuures kaks korda haavata.“

8. jaanuaril asus Schmidt oma grupiga Taagepera koolimaja ja vallamaja ümbrusse ja ööl vastu 10. jaanuari sõitis küüthobustel vastase seljataha, Patküla mõisa. Sealt tabas ta kaks vastase sideratsanikku tähtsate teadetega ümbruses teotsevate vastase osade asupaikade ja arvu kohta. Saanud need teated, Schmidt sõitis kohe oma salgaga Vinkli talu juurde ja algas siit ahelikus pealetungi Helme kirikumõisa, Tõrva alevi suunas. Lühikese lahinguga puhastati Helme kirikumõis vastasest ja jätkati edasitungi lagedat välja mööda Tõrva suunas. Et vahepeal Kärstna ja Lõve poolt pealetungivatel rügemendi peajõududel ei õnnestunud vallutada Helme mõisa, siis vastane võttis Schmidt'i grupi ägeda kuulipildujatule alla ka sealtpoolt. Schmidt oli sunnitud tagasi tõmbuma Helme kirikumõisa ja sealt Taagepera vallamaja juurde. Vahepeal on aga abiväge saanud vastane asunud Schmidt'i seljataha,

Taagepera mõisa. Seda silmas pidades tuli Schmidt oma grupiga ööl vastu 11. jaanuari Karksi mõisa. Siia jäi Schmidt rügemendi 2. kompaniga ja skautidega nädalapäevadeks, saades ülesandeks rügemendi parema tiiva kaitse ja luuretoimetamise 3. ja 6. rügemendi tiibade vahel olevas kaitseta rindeosas.

18. jaanuaril tuli Schmidt Kärstna mõisa rügemendi staabi juurde ja asus rindelviibivate rügemendi üksuste lahingu üldjuhiks, kuna rügemendi ülem kolonelleitnant E. Kubbo samal ajal teotses kõigi Taagepera, Võrtsjärve vahelisel rindejoonel teotsevate salkade üldjuhina (3. rügement ühes Võru kaitseliitlastega, Viljandi vabatahtl. ptlj., Tartu kooliõpilaste ptlj., 2. Ratsarügement, skaudid, Balahhovitši salk) ja II pataljoni ülem alamkapten J. Kruus oli üksuste formeerimisel Viljandis. Sama päeva õhtul Schmidt juhtis edukalt rügemendi osade pealetungi Helmele. Osavasti ettevõetud manöövriga vallutati Helme, kuid väheste jõududega ei suudetud seda käes hoida. 21. jaanuari keskpäeval korraldati sama manöövrit.

22. jaanuari hommikul algas uuesti pealetung. Öhtuks vallutas rügement Helme kirikumõisa ja Tõrva alevi. Järgmisel päeval, 23. jaan., rügemendi osad tungisid kiiluna vastase rindesse, vallutades Roobe mõisa ja tehes luurepealetungi Koorküla mõisale. 24.—26. jaanuarini aga rügement oli sunnitud ägedate lahingute järele loovutama vastasele Roobe, Patküla, Helme, Lõve mõisa ja taanduma Naestemäe, Põrgamõisa, Murikatsi joonele. 27. jaanuaril võttis rügement uuesti algatuse enese kätte ja asus vastase surumisele piiride poole. Öhtuks vallutati Lõve mõisa, Lõve vallamaja, Polli, Tehvandi talu joon.

Rügemendi meeleheitlikke lahinguid vastase ülejõu vastu juhtis Schmidt 18.—29. jaanuarini, osutades määratusuurt isiklikku visadust. Ta oli pea-aegu kogu aeg, ööd ja päevad, jalul, väsimatult ergutades mehi, kelle meeleolu katkestamatu lahingutes-

viibimise, kehva riietuse ja paljude muude asjaolude pärast ei olnud just kiiduväärt ning nõudis osavat ja energilist elustamist ja lohutust.

Rügemendi puuduvate allüksuste formeerimine Viljandis (alamkapten Kruus) ja Kabalas (kapten Hagen) ning rindelviibivate allüksuste täiendamine edenes hoogsasti. Jaanuari lõpul võis juba rügement alata töötamist kahepataljonilisena, ühes jalaja ratsamaakuulajate ja kuulipildurite komandoga.

30. jaanuari hommikul algas rügement Polli, Tehvandi talude, Lõve vallamaja joonelt pealetungi kahes kolonnis Koorküla ja Asumaa mõisa suunas. Parempoolse kolonni juhatajaks oli kapten Schmidt. Sellesse kolonni kuulusid 8., 2. ja 4. kompani. Tungiti jõudsasti edasi ja vallutati õhtuks Koorküla ja Asumaa mõisad ja puhastati vastasest nende mõisade joone ees mõne kilomeetri kaugusel asetsevad talud. Õhtul, pärast operatsiooni lõppu, grupeeriti kompanid rindel ümber nii, et iga pataljoni ülem sai oma kompanid enda otsesele juhtimisele (Schmidt — 1., 2., 3. ja 4. komp.).

31. jaanuari keskpäeval rügement jätkas pealetungi Valga suunas. Schmidt liikus oma I pataljoni rügemendi paremal tiival Koorkülast Põdeli mõisa suunas. Pärast lühikese lahinguga Piiri talu puhastamist vastasest jõudis Schmidt õhtul pimedas Põdeli mõisa juurde. Sel ajal liikus parajasti maanteed mööda vastase patarei ühes vooriga. Schmidt asetas kiiresti oma kompanid tee äärde lahinguvalmis ja jäi vaikselt ootama vastase lähenemist, et teda kinni võtta. Märgates Schmidt'i väesalka pärisid vaenlase eelsalga mehed, mis väeosa see on. Schmidt, teades, et selles piirkonnas äsja viibis 9. läti polk, vastas vene keeles, et 9. läti polk. Lõksu aimamata jätkas vastane liikumist, kuni Schmidt äkitselt käsutas oma mehed rünnakule vastase kallale. Lühikese vastupanu järele jooksid vastase sõdurid metsa laiali, jättes oma patarei ja voori kpt.

Schmidt'i kätte. Schmidt võttis kokku sõjasaagi ühes paarikümne vangiga ja läks tagasi Koorküla mõisa. Peale 1 surmasaanud ja 2 haavatud sõduri oli selle päeva kaotuste hulgas pataljonis ka pataljoniülem kapten Schmidt ise, kes sai patarei võtmise lahingus Põdeli all paremast reiest vaenlase püssikuulist haavata. Ent Schmidt ei raatsinud selle haava pärast päriselt lahkuda haiglasse, sest ta pidas enda viibimist eesrinde piirkonnas praeguste otsustavate operatsioonide arenemisel tingimata vajalikuks. Schmidt andis üle pataljoni juhtimise 2. kompani ülemale alamkapten R. Potter'ile ja asus rügemendi operatiivstaabi juurde. Nüüdsest peale asus Schmidt ka rügemendiülema abi kohuste täitmisele. Nõnda sai tema oma pataljoni lahingutegevust juhtida otsestelt vaid ühe päeva jooksul, mille järele oli sunnitud saadud haava tõttu jääme „seljataha“.

Meelde tuletades Schmidt'i tegevust väikeste üksuste juhtimisel paistab silma, et Schmidt ei armastanud heita tagasivaateid oma tehtud tööle. Koguni harilikke ettekandeid tuli ülemusel temalt „välja nuruda“. Harilik ettekande viis Schmidt'il oli järgmine: pärast teatava ülesande täitmist Schmidt kutsus enese juurde ühe oma käsutuses viibivaist sideratsanikest ja käskis sellel sõita rügemendi staapi teatama, et see ja see punkt on meie vägede käes. Kuidas aga sündis vallutamine, s. o. kuidas teostas ta oma ülesande läbiviimise, selle teatavakstegemisest Schmidt ei olnud rohkem huvitatud, kui vahest ainult omavahelisel jutuvestmisel osavõtjate eneste hulgas. Ka hiljem, juba rügemendiülemana, oli ta oma alluvatel ettekannete nõudmises äärmiselt tagasihoidlik: oli juhtumeid, kus Schmidt pikema kirjaliku operatiiv-ettekande kirjutajat nimetas irooniliselt „kirjanikuks“ ja ajaraiskajaks. Ta pöördus meelsasti telefoni teel asjaomase isiku poole informatsiooni kuulamiseks ja laskis jutustada ainult seda, mis teda teataval ajal huvitas.

Selline „sõditakse relvaga, aga mitte pliiatsiga“ või „kui on operatsioon, siis pole aeg aruannete kirjutamiseks“ — vihjab muu seas õige teravasti põhjustele, miks 3. Jalaväerügemendi vägitegudest Karksi, Kärstna, Taagepera, Helme, Tõrva, Koorküla, Põdeli jne. ümbruses meie praegu omame nii vähe teateid. On arusaadav, et säärane asjaolu omakorda lükkab mitteamjaliselt nende rügemendi tegude alahindamisele. Ka hiljem, rahuajal, ei ole Schmidt armastanud „oma saba tõsta“, teades, et nende tegude meeldetuletamine peaks algama esimesest lausest vägitegudega, mille kangelasena tema ise hülgab eriti heledasti. Schmidt'is avaldus sugemeid eesti demokraatlikust ürgvaimust, mis lubab pidada sangaril oma isiklikke vägitegusid selle massi omadeks, kelle huvides on vägitegusid tehtud.

Olgu mööda minnes veel nimetatud lösiolu, et Schmidt armastas lahingus teha tööd, korralikku tööd, millel pidid olema nähtavad saaved. Ent ta ise ei raatsinud maitsta oma töö vilja, ei armastanud „puhata loorberitel“. Tema töömeetodi konsept: tehtud töö lõpp olgu algava töö alguseks, tehtud töö saaved olgu alatava töö aluseks.

26. veebruarist määrati Schmidt rügemendiülemaks, kuna senine rügemendiülem kolonelleitnant E. Kubbo määrati 2. Diviisi I Brigaadi ülemaks. Selleks ajaks rügement oli jäänud peatuma kaitsele Sallaneeki, Egle, Ramneeki, Vizemhofi, Koiküla joonel. Siin rügemendil ei arenenud pikema aja jooksul suuremaid operatsioone; oli vaid kohaliku tähtsusega vähemate luursalkade kokkupõrkeid. Rügemendi staap asetses Valgas.

Kuid märtsi esimesel poolel vastane oli asunud suuremate jõududega pealetungile Rõuge, Marienburgi joonelt Võru, Valga suunas. Et tõmmata nendelt rindeosadelt ära suuremaid vastase jõude ja sellega osutada toetust selles suunas teotsevatele meie

väeosadele, rügement kavatses ette võtta kogu rindelõigul järsu löögi vastase rindesse ja siis jälle tagasi tulla oma seisukohtadele. Pealetung otsustati teostada 11. märtsil kell 1300. Selleks antud operatiivkäsus, pärast olukorra selgitust ja kompanite ülesannete loetelu, Schmidt tähendab lõpuks muu seas: „Kõik sõdurid peavad teadma, et ükski ei tohi iseenest varjata ja hoida, pealetungimise raskust ainult üksikute ja julgemate peale jättes. Kompanite ülemad peavad niisuguseid argpükse pärast lahingut otsekohe areteerima ja Valka saatma, et neid sõjakohtu kätte anda. Pidage meeles, et vahva ja üksmeelne edasitungimine ühekorraga vaenlase julguse ja vastupanu murrab ja pealetungijatele alati võidu kätte toob... Kõigil kompaniülematel see käsk ette lugeda ja selle pealetungi tarvidus ja mõte ära seletada, sest niisuguste pealetungimistega toetame oma teisi vägesid, kes on sunnitud vaenlase ülevõimu eest taganema...“

Selline lõpp operatiivkäsul on nähtavasti mõeldud selleks, et pareerida siin-seal sõdurite hulgas kuuldavale tulnud vasturääkimisi võõrale maa-alale tungimise vastu. Tolle ajastu kohta ei ole need igitahes demagoogilised miitingu-sõnad, vaid järelemõeldud psühholoogiline võte lahingumeelsuse ergutamiseks, mis andis väga häid tagajärgi.

Pealetungi kava kohaselt pidi muuseas II pataljoni juures olev 10. kompani tungima Eglest piki maanteed Kautsi peale ja ründama Kautsit ühel ajal 6. kompaniga, kes pidi liikuma vastase seljatagant, lääne poolt. Pealetungi alguseks sõitis ka Schmidt ise eesliinile II pataljoni juurde ja liikus ühes 10. kompaniga Kautsi suunas. Kas 6. kompani jõudis kohale varem ettenähtud ajast või hilines 10. kompani, see jäi selgusetuks. Kuid tõsiasi oli see, et Kautsile lähenedes 10. kompani märkas seal juba askeldamas 6. kompanit, kes järsu löögiga oli parajasti vallutanud Kautsi. 10. kompani aga, pidades 6. kom-

pani mehi punasteks, avas Kautsi pihta tule. Õnneks selgus eksitus kiiresti ja Schmidt jooksis röömuhõisetega 6. komp. ülemat lipnik Lippus't kaelustama. Parajasti vaikinud laskmise ragina järele tundus stseen eriti idüllilisena, kui Schmidt, ära tundnud 6. kompani, umbes 100 sammu kauguselt hõikas Lippus'ele: „Juku!!!“ ja sellele järgnes Lippus'e vastus samuti: „Juku!!!“ (mõlemad olid Johanimelised).

Selles rindelõigus oli ülesanne täidetud: vastane põgenes segaduses Stakelni poole ja meie kompanid asusid teda jälitama. Schmidt ei leidnud nüüd siin enam oma juuresolekut vajalikuks. Ta kihutas ajaviitmata üle Koiva jõe Sveineki talu poole, kus jalamaakuulajate komandol parajasti käis äge lahing. Schmidt asus isiklikult jalamaakuulajate ahelikku. Kuid enne, kui oleks suudetud vaenlast sel kohal lõplikult taanduma lüüa, sai Schmidt rinnust raskesti haavata ja temaga kaasasolev lipnik E. Dreverk surma. Üldse oli see päev rügemendile kaotusrikkamaid: surnutena kaotas rügement 3 ohvitseri ja 5 sõdurit, haavatutena, peale rügemendiülema, veel I pataljoni ülema ja 27 sõdurit. Schmidt toimetati ühes teiste raskhaavatutega reel Valka ja sealt evakueeriti edasi Tallinna ravimisele. Schmidt andis nüüd rügemendi juhtimise oma abi alamkapten Jaan Kruus'i kätte.

Koiva kaldal saadud haav nõudis Schmidt'ilt pikemaegset ravilasse jäämist. Hoolimata väga raskest seisukorrast, Schmidt'i organism suutis vastu panna ja ta hakkas aeglaselt paranema. Niipea kui ta tundis endal tekkivat niipalju jõudu, et mai algul võis tõusta voodist, hakkas ta juba kärsitult kippuma rindele, oma lahingusõprade seltsi. Vahepeal aga Schmidt määrati Ülemjuhataja poolt 9. Jalaväerügemendi ülemaks. Schmidt, veel mitte täiesti paranenuna, ilmus 11. mail 3. Jalaväerügementi, et seda lõplikult üle anda alamkapten J. Kruus'ile. Sa-

mal päeval Schmidt avaldas 3. rügemendile järgmise jumalagajātu käskkirja (nr. 154 § 2):

„Olen terveks saanuna Tallinna haigemajast rügementi tagasi jõudnud ja Vägede Ülemjuhataja käsul 9. rügemendi ülemaks määratud ja sõidan oma kohuste täitmisele.

Rügemendist lahkudes jätan kõiki 3. rügemendi sõdureid jumalaga. Ei või ütlemata jätta oma südamlikku tänu vahvatele 3. rügemendi sõduritele selle suure ja ennastsalgava töö eest, mis nemad minu juhatuse all meie Isamaa kasuks on teinud. Lahkun rügemendist kindlas lootuses, et 3. rügemendi sõdurid ka tulevikus oma ülema juhatusel, sõjamehe kohuseid Isamaa vastu sügavalt tundes, niisama võidurikkalt saavad võitlema ja kaljukindlalt Isamaa puutumatus ja piirisid kaitsma.

Kapten S c h m i d t.“

Schmidt lahkus raske südamega 3. rügemendist, kus ta nii kaua aega oli mehiselt töötanud. Rügemendi asutamiskeskused Tallinnas 1917. a. lõpul, uuestiformeerimine Võrus ja taandumisoperatsioon Viljandini 1918. a. lõpul, hiilgavad lahingud Morna, Karksi, Taagepera, Kärstna, Helme, Tõrva, Koorküla jne. väljadel ja visad võitlused Koiva kallastel ja Valga kaitsel 1919. a. esimestel kuudel, — need ilusad võidud olid luu Schmidt'i luust ja liha Schmidt'i lihast. Lahingute ajal oli Schmidt kuni esimese haavamiseni alati viibinud ahelikus mõne kompani juures ja ka hiljem, juba rügemendiülemana, ei raatsinud ta suurema operatsiooni algades kunagi jääda Valka, staabi seinte vahele, vaid ikka sõitis rindele otsekohese lahingu piirkonda ja võttis isiklikult osa lahingust, juhtides operatsiooni ja ühelajal ise viibides ka operatsiooni teostamisel. Niiviisi Schmidt oli „esimeseks omasuguste hulgas“.

Schmidt'i jõulist energiat ja aktiivset patriotismi mäletavad 3. rügemendi mehed väga hästi, alates

tema kõige lähematest abilistest rügemendi juhtimise alal ja lõpetades viimase reamehega. Schmidt ei olnud aukandja, šeff ega ametimees, vaid väeosa juht selle mõiste parimas tõlgitsemises. Küsime kellelt tahes, igalt võime kuulda veendunud otsust: Schmidt oli mees omal kohal, veel rohkem — Schmidt oli kunstnik omal alal, kes omas aimamata palju energiat ja oskust oma võimeid täiel määral kasutada eesti rahvusliku tahte maksmapanemiseks.

3. rügemendi röömud ja mured jäid Schmidt'ile südameasjaks ka edaspidi, kui tema edukalt juhtis 9. rügementi võidurada mööda ja rahuajal tegeles 6. rügemendi väljaõppe alal. Ta tähendas kord rahuajal, et matemaatiline mõiste „kolm“ on saatuselt määratud temale talismaniks. Sellepärast sobivad ka temale „kolme“ korrutamise ja liitmise tulelatud arvud omastena 3. (= 3. rüg.), 2×3 ehk $3 + 3$ (= 6. rüg.), 3×3 ehk $3 + 3 + 3$ (= 9. rüg.).

B. Kolonelleitnant Johan Schmidt

9. Jalaväerügemendi ülemana.

9. rügemendi eelkäija, Pärnu Kaitsepataljon, moodustati Pärnus 16. jaanuaril 1919. a. Tema ülesandeks oli piirikaitse Eesti lõunapiiril Iklast kuni Jäärjani. Pataljoni staap ja majandusorganid asetsesid Pärnus. Pataljon püüdis aegajalt peale tungida vastase eemaletõrjumiseks riigipiiridelt, kuid see ei õnnestunud. Kevade tulekuga oli ülemjuhatus nähtavasti enesele seadnud ülesandeks puhastada enamlastest Põhja-Lätimaa, et vabanenud jõudsid siis kasutada Idarindel. Kaitsepataljon polnud kohastatud pealetungi-tegevuseks, sellepärast temast otsustati moodustada rügement. Rügemendiülemaks määrati 3. Diviisi ülema ettekirjutisega nr. 3431 senine 3. Jalaväerügemendi ülem kapten Johan

Schmidt, kes äsja oli paranenud teiskordsest haavamisest.

Kapten Schmidt'ist olid mõnel pataljoni ohvitseril hämarad mälestused tema ennemaailmasõjaaegsest õpetajaametist saadik. Adjutant nooremleitnant E. Rungi mäletas teda 1917. a. rahvusväeosade moodustamisest saadik Tallinnas, kus Schmidt oli olnud kompaniülemana silmapaistev õppuste korraldamisel ja eriti kompanile laulude õpetamisel.

Pärnu Kaitsepataljoni ulatusid kuuldused kapten Schmidt'i kangelastegudest 3. rügemendis juba ammu. Seepärast võeti tema määramine 9. rügemendi ülemaks vastu suure rahuldustunde ja rõõmuga.

Kuid ei puudunud muidugi ka vastased, sest tema määramisega rügemendiülemaks tuli senisel pataljoniülemal oma poolehoidjaskonnaga kõrvale jääda. See oli loomulik. Kõrvaltvaatajaile ei paistnud asendamiseks olevat erilisi põhjusi. Peapõhjused näisid olevat pärit mujalt. Nimelt oli kapten Schmidt vahepeal kaks kuud kestnud rügemendist äraolemise tõttu vabastatud 3. rügemendi ülema kohalt ja sinna juba teine määratud. Nähtavasti tuli senisel Pärnu Kaitsepataljoni ülemal kapten Tomingal kui kõige nooremal väeosajärglasele oma koht loovutada. Kuid arvatavasti mõjutas ülemate vahetamist ka Pärnu Kaitsepataljoni senine mitte väga tagajärjerikas lahingutegevus.

Kuulduste põhjal ei oldud Pärnu Kaitsepataljoni senise tegevusega kõrgemal pool rahul ja kurja juur arvatud peituvat tema ohvitserkonnas, kes peaaegu viimase meheni oli kohalikkude õpetajate hulgast ja keda arvati kuuluvat oma poliitiliselt meelsuselt pahempoolsete maailmavaadete pooldajate hulka, mis mõnede arusaamiste järgi pidi olema takistuseks isamaa kaitsemisele andumisel täie inuuga.

17. mail 1919. a. tuli Pärnu jaamas rongilt maha kõhetu, kahvatanud ja kurva ilmega kapten, hall

Sõjavägede Ülemjuhataja

päevakäsk

No. 737

Tallinn, "4" Mail 1919a.

§ 5.

Käsin Pärnu kaitse bataljoni 3 diviisi ülema korraldusel ümber vormeerida, minu poolt kinnitatud ~~ajutise koosseis~~ ^{jalaväe polgu} ~~staati~~ ^{staati} järele, 9-ke jalavae polguks.

~~Umbervormeerimist mitte hiljem, kui lõpetada, millest mulla ettokanda~~

§ 6.

Lahingutes, iseäranis viimastes, ülesnäidatud vahvuse ja vaprust eest nimetan „Viljandi kaitse bataljoni“ ümber ^{Janala} „Viljandi partisaanide bataljoniks“.

Sõjavägede Ülemjuhataja,
Kindralletaabi Kindral-Major *Laisner*.

Ülemjuhataja päevakäsk.

kaitsevälase müts peas, eesti riidest sinikas-hall palitu siniste õlakutega üll, ratsapiits käes. See oli kapten Johan Schmidt. Jaamas polnud teda keegi vastu võtmas, ehkki tema tulemisest oli senisele pataljoniülemale teatatud. Juhuslikult jaamas viibiv töökomando allohvitser Tamm kandis tema pakid lähemasse võõrastemajja „Central“, Martna tn. nr. 6.

Kapten Schmidt Pärnu tulles.

Samal päeval tuli kapten Schmidt rügemendi staapi Vilmsi tn. nr. 6 (Mihkelsoni maja).

Läbistanud reajaoskonna, astus ta adjutandi tuppa, kus andis oma käega kirjutatud käskkirja nr. 1 kavandi avaldamiseks rügemendile, mis oli järgmise sisuga:

„Vägede Ülemjuhataja käsu peale 4. maist 1919. a. peab vahva ennastsalgav isamaa vaenlaste vastu võitleja Pärnu Kaitsepataljon 9. rügemendiks ümber formeeritama. Rügemendi formeerijaks ja selle ülemaks olen mina, endine 3. rügemendi ülem, kapten Schmidt, oma haavadest paranemise järele diviisiülema ettekirjutuse nr. 3431 põhjal, 12. maist alates määratud. Seda rasket ja vastutusrikast tööd enese peale võttes kutsun ma kõiki vahvaid Pärnu Kaitsepataljoni sõdureid üles mind igapidi selles töös toetama ja igaühte oma jõudu selleks ohverdama. Panen kõik lootused selle peale, et Pärnu Kaitsepataljonis ühtki meest ei oleks, kes sügavalt oma püha kohust isamaa vastu ei tunneks. Olen kindlas arvamises, et meie ühine püüe suudab luua vägeva kangelasrügemendi, kes esimesena Eesti imevahvast kaitsevääst kaljukindlalt meie kallist kodumaad vaenlase ülevõimu vastu saab kaitsma. Ainult kindel ja kõikumatu vaprus suudab meie kodumaad kokkulangemise eest hoida. Selle ülesande täideviimiseks käsen rügemendi adjutanti, sidekomando ülemat, kuulipildurite ülemat, laekahoidjat ja kortermeistrit rügemendi koosseisude järele oma käsutada olevaid üksusi formeerida. Nõuan igaühte käest täielist hoolsust ja püüdmist ettetulevate raskuste kõrvaldamiseks.

Rügemendiülem kapten Schmidt.“

Sellest käskkirjast lehvib vastu kangelasvaim, sügav isamaaarmastus, kohusetunne, usk oma võimetesse ja lugupidamine kaasvõitlejate-alluvate

29.11.1919

Lehten ant kirjundele

Sain tui teate kätte, 3 põlvkonda tungis juu male
Lõve mända sisse ja võttis ka Lõve mända
enese alla enid. Kanaa kolme Sõda ikes mian
ühe roodiga ja Wilsoni kate kalle kalle Lõve
manga Sõda. Sõda kate kate kate kate kate
all tagasi löötus. Neid kate kate kate kate
si väärind ma oma väärind Lõve jatta sest
vaenlase väike pool tungimise seljaga tagast
Pii daja poolt võeti minu väär. mit väär
kate kate kate kate kate kate kate kate
jattuvad ja kate kate kate kate kate kate
en, kate kate kate kate kate kate kate kate
ja Pii kate kate kate kate kate kate kate kate
tungimist tema ei või ma pool ette väär.
Sest väär kate kate kate kate kate kate kate kate
Võle oma kate kate kate kate kate kate kate kate
sida oma kate kate kate kate kate kate kate kate
Sõda kate kate kate kate kate kate kate kate
väär.

3 põlvkonda ülene asemine
Kaptein Schmidt

Käekirja näide.

vastu. See oli kaptein Schmidt'i kui sõjamehe ja
väejuhi usutunnistus, mis tema poolt juba rohkete
möödunud võitlustes oli katsetatud ja verega õi-
geks tunnistatud. See oli vundament, millele pidi
rajanema võitlusevõimeline ja kangelaslik moodus-

tatav 9. rügement. See oli kapten Schmidt'i püha-
dus. Sellisena võtsid ja mõistsid teda ka alluvad.

Kapten Schmidt jäi oma põhimõttele truuks, kas-
vatas selles vaimus rügemendi, viis tema ühelt või-
dult teisele, tõstes teda numbrilt viimaselt kohalt
esimeste hulka, ja tõi sellega tänuväärse ohvri kalli
isamaa iseseisvuse kättevõitmise ja kaitsemise al-
tarile.

Kapten Schmidt peatus võõrastemajas „Central“
Martna tän. nr. 6. Sinna ta kutsus esimesena oma
juurde sideülemana nooremleitnant M. Tuisu, seega
kriipsutades alla side erilist tähtsust sõjategevusel.
Ta nimetas sideülema ühtlasi operatiivadjutandiks,
milline ametiisik seni pataljonis puudus. Siin
võõrastemaja toas, mis oli küllalt soe, kuid haava-
mise tagajärjel palju verd kaotanud sõjamehele siiski
külm, ta istus palitusse mähitult ja sageli lamas
voodil või sohval ja andis korraldusi rügemendi
formeerimiseks ja esimesteks operatiivseteks tege-
vusteks. Tervis oli tal veel väga nõrk.

Sealsamas asuti kohe rügemendi moodustamise
kava üksikasjalisele koostamisele. Schmidt'i esi-
mene nõue oli — lahutada operatiivala juhtimine
majandus- ja administratiivalast. Operatiivstaap
pidi paiknema eraldi muust rügemendi staabist, et
võimalduks rahulik töötamine operatiivalal. Sel-
leks leiti tagasihoidlikud ruumid Karja tän. nr. 1
teisel korral. Sinna asusid rügemendiülem ja
operatiivadjutant ühes paari telefonisti ja käsk-
jalaga. Sealsamas oli ka korter loetletud isikutele.

Algas rügemendi formeerimine. Senise kuue
kompani asemele formeeriti kaks nelja-kompani-
list pataljoni, kuulipildurikompani, töökompani, ja-
lamaakuulajate komando, sidekomando ja suurtü-
kipatarei.

Rügemendi formeerimiseks ja selle kujundami-
seks lahinguvõimeliseks üksuseks kapten Schmidt'ilt
ülesseatud alustel olid soodsad eellingimused pä-

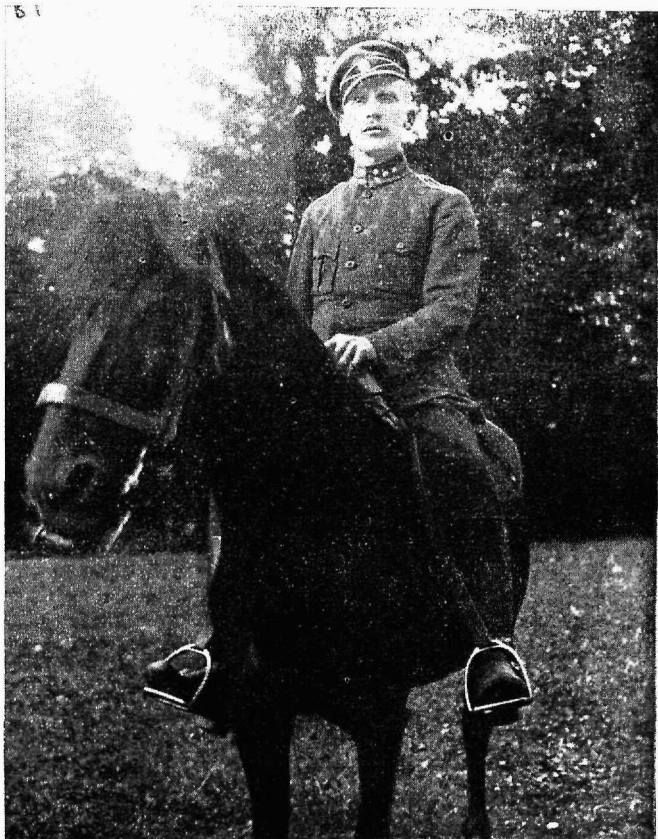
Rügemendiülem otsust võtmas.

randatud Pärnu Kaitsepataljonilt: pataljon koosnes oma enamikus Pärnumaa 18—20-aastastest noormeestest; eelmise kolme kuu jooksul olid noormehed omandanud sõjalise väljaõppe ja vähehaaval ka väärtuslikke lahingukogemusi, asudes piirikaitse ja tehes kaasa sagedaid kohaliku iseloomuga võitlusi; juhtideks olid enamikus Pärnumaa õpetajad-seltskonnategelased, kellel oli oskusi ja kogemusi organiseerimise ja kasvatamise aladelt ja tahtmist eneseohverdamiseks isamaa eest. Kapten Schmidt leidis siin kaasõpetajates mõtteosalisi ja

noortes sõdurites kontingendi, mis vastuvõttlik tema tulisele isamaalisele vaimule ja võitlustahtele.

Kapten Schmidt andus täielikult rügemendi operatiivsele juhtimisele, jättes majandus-administratiivala vastavate küllalt võimeliste ja usaldusväärsete juhtide hooleks, määrates hiljem rügemendiülema abi alamkapten V. Trossi nende alade üldiseks korraldajaks ja juhtijaks.

Vaevalt oli kapten Schmidt astunud rügemendi etteotsa, kui rindel elavnes tegevus. Ülemjuhatus oli otsustanud Põhja-Lätimaa puhastada enamlastest, et seega kevade tulekul, lühendades võitlusrinnet, olla pearindel idas tugevam vastase tegevuse võimaliku elavnemise korraks. Rügement sai käsu asuda pealetungile ja enese alla võtta Salatsi jõe joon. Tuli teotseda koos meie laevastikuga Heinaste all. Laevadelt katsuti dessanti maa-
le saata, kuid õnnetult valitud kohas, just Heinastesse vastase tiivale. Oleks leidunud soodsamaid kohti, nagu Salatsi jõe suus, mis asetses kilomeetrit 12 vastase seljataga. Siin oleks olnud rohkem võimalusi dessandi õnnestumiseks ja tema mõjukuks. Maaleminek Heinaste alevis ei õnnestunud ja dessantpataljon maandus hiljem meie rinde seljalt Ikla külasse. Algas rünnak rindelt ja ebaõnnestus, sest dessandi ootamatus oli nurjunud ja vastane oli öö-päeva jooksul, mis oli möödunud operatsiooni algusest, juurde toonud rohkesti uusi jõude. Laevastikul puudus kaldal vaatluspunkt, mille tagajärjel tema rohkel arvul kulutatud mürsud ei tabanud vastast, vaid lendasid üle alevi rappa. Laevastikul puudus algul ühendus ka maa-
väega. Operatsiooni nurjumise peapõhjuseks oli üldise juhi puudumine — 9. rügement ja laevastik, olles suunatud ühisele eesmärgile, teotsesid kumbki omaette. Oli lahingu esimene järk ebaõnnestunult läbi, sõitis rügemendiülem laevadele ühendust otsima. Oleks laevastiku juhatus operatsiooni algul

Kapten Schmidt rindel.

astunud kontakti rügemendiga, milline asus koha-
peal juba mitu kuud ja tundis vastase asetust põh-
jalikult, siis oleks valminud vahest ühine tegevus-
kava ja operatsioon oleks kahtlemata õnnestunud.
Nüüd aga kulutati asjatult hulk laskemoona. Olid

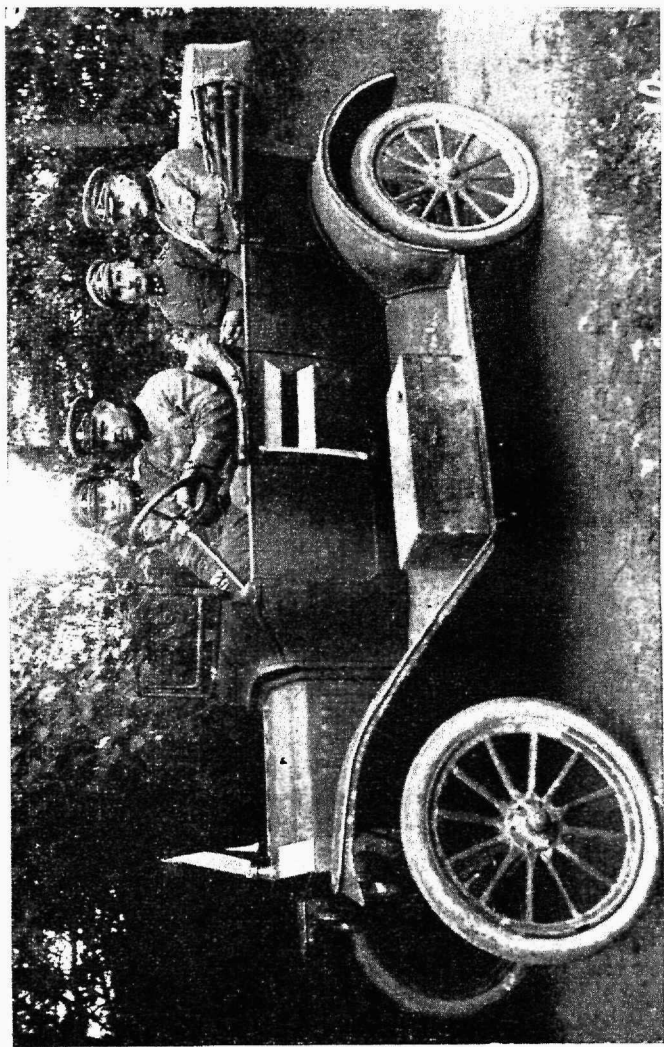
kaotused inimestes. Lahkuti kibeda meelega, süüdistades üksteist ei tea milles kõiges.

Kapten Schmidt pärast lahingut käis läbi kogu rügemendi rinde üheskoos operatiivadjutandiga. Alati Iklast. Sõideti ratsahobustel. Oli veel porine ja seetõttu läbipääsemine raske. Paiguti tuli jalastuda ning jalgsi käia. Tuulikul 6. kompani juures oli auto vastas, kust edasi sõideti Talli mõisa ja Voltveti kaudu Jäärjasse. Tema püüdis tungida rügemendi olukorrasse kuni viimse peensuseni rühma, vahtkonna ja üksiku mehe asetuses. Igal pool ütles ta meestele vaimustavaid sõnu ja andis korraldusi sõdurite isikliku olukorra parandamiseks ja nende lahinguvõime tõstmiseks. Lahingutegevuse vaheaegadel ta nõudis õppusi.

Rügemendiülemaal oli kasutada väike ja vana Ford-sõiduauto, mida juhtis Vändra mees Sipelgas. See auto ütles sageli teel üles, jättes sõitjad jalgsi või nõudes aega parandamiseks. Nõnda juuni algul Sepkülalt Laiksaare kaudu Pärnu sõites tuli peatuda suurtes Laiksaare metsades ja ööbida õpetaja M. Hanschmidt'i perekonnas. Selle tagajärjel oli rügemendiülem terve öö-päeva „kadunud teadmatult“, sest puudus telefon ja ka teised ühendusabinõud. Järgmisel päeval sõitu jätkates rebenes välimine rattakumm Pati Ristiküla kohal. Parandusmaterjali oli napilt, tuli auk kinni mässida õlgedega, mida sageli vajanes uuendada. Sealjuures tabas sõitjaid tugev vihmavalang, mis ujutas üle laia ja liivase Pärnu-Riia maantee.

Autoga võis sõita väheseid teid mööda ja kevaldel poriga sealgi suurte raskustega. Kogu laial rindel, mis Iklast kuni Jäärjani ulatus (umbes 60 km), polnud korralikke põikteid ja seal pääses edasi ainult ratsahobusel.

Sageli sõideti laevaga. Rügemendil oli väike puksiirlaev „Valter“ kasutada vedudeks Pärnust

Kapten Schmidt, adjutant n.-ltn. E. Rungi, kohtuasjaajaja leiftn. M. Tang ja autojuht Sipelgas.

Orajõeale ja hiljem Heinastesse. Laevaga tuldi Orajõeale ja sealt hobustega rinnetpidi edasi. Kapten Schmidt, hoolimata oma veel väga nõrgast tervisest ja verd-tilkuvast haavast rinnas, sõitis ratsa ja käis jalgsi kevadise pori ja niiskuse käes.

Järgnevate lahingute eesmärgiks oli puhastada Põhja-Lätimaa punastest. Raskem osa sellest langes naaberväeosadele. 9. rügemendil oli tõsisem vastupanu vastaselt Jäärja ja Graudini suunas Salatsi jõest üleminekul. Selle lahingu juures viibis ka rügemendiülem. Siin oli mõningaid arusaamatusi naabri — 6. rügemendi — osadega. Teine soovimatu nähe oli siin, et diviisi juhatuse poolt oli määratud üks soomusrongi ohvitser, vist leitnant Kivi, meie II pataljoni juurde „komissari“ osasse, sest laevastiku juhi ja naabrite ettekannete põhjal oli juhatusel nähtavasti rügemendi võimetest väga halb mulje. Need asjaolud mõjusid rügemendiülemasse ja kogu rügemendisse rusuvalt. Ohvitserid ja kompanid pidid siin kuulma mõndagi teenimatut ja ägeduses väljendatud rügemendiülema rahulolematust.

Mai lõpuks kadus vastane rügemendi rindelt ja rügement jäi peatuma joonele: Salismünde, Vana-Salatsi, Kuiküla, Erküla ja Sepküla.

Rügemendi peatuma jäädes Sepküla ja Kuiküla joonele käis Schmidt jälle isiklikult läbi kõigi rühmade asupaigad, andes juhendeid paremaks kaitsele asenemiseks ja seisukohtade korraldamiseks. Operatiivstaap asetses Annenhofi mõisas, Salatsi iõe kaldal, kus omaniku perekonnas leiti lahke vastuvõtt. Kogu rügement puhkas, olles paiknenud taludes ja mõisades, kus igal pool rahvas oli külaliskastuvõtu meeleolus.

Juuni esimestel päevadel, enamlaste kadudes Põhja-Lätimaalt, hakkasid Riia poolt tulema teated uue vastase silmapiirile ilmumisest. See oli landesväär, toetatud Saksa raudse diviisi poolt. Seni-

sest vastasest — enamlastest — olime vaimselt täiesti üle ja kui arvuline tasakaalustus veidigi meie kasuks kõneles, siis lõime neid üsna kerge käega. Ei tahtnud ju eestlane lasta ennast võrrelda venelasega, kelle sõjamehelikud nõrkused meile olid tuntud. Uus vastane aga omas maailmasõja-aegse vene sõjaväe poolt võitmatu saksa sõjaväe kuulsust. See sundis asjasse tõsiselt suhtuma. Ilmneb närvlikkus, millele ei suuda vastu astuda ka kapten Schmidt'i külmaverelisuus. Võetakse ette varaseid ettevaatusabinõusid. 2. juunil, kui vastane alles vaevalt väljub oma eelosadega Riia, saadetakse leitnant Allik luursalgaga Riia suunas ülesandega — luua landesvääriga kontakt, teatada temale meie asukohtade üldjoon ja esitada nõudmine, et tema lähemale 10 kilomeetrit meile ei tuleks. Vastast ei leita.

3. juunil annab kapten Schmidt, olles olnud vahepeal kontaktis 3. Diviisi Staabiga ja 6. rügemendiga, pataljoniülematele käsu:

„Sakslaste liikumise kohta on tulnud halvad teated. Olge valvel! Kompanid laske olla lahinguvälis. Maakuulamine ja valveteenistus olgu kõvad. Saatke luurajate salgad seisukohtade ette ja laske nemad käia kuni Kirbischi jooneni. Seisukorra üle teatage iga kolme tunni tagant“.

Ärevus kasvas tundidega. 4. juunil võtab II pataljon rügemendiülema käsul enese alla Lemsalu linna ja selle ees korraldatakse kaitseseisukohad. Rügemendiülem viibib kogu aja operatiivstaabiga II pataljoni juures Lemsalus, sest siin on peasuund, kus võib oodata vastase jõulisemat pealetungi.

16. juunil annab rügemendiülem käsu pataljoni-dele, millest peegelduvad tema arusaamised kujanavas olukorras teotsemise iseärasustest. Silma paistab julgus ja tahtmine olla aktiivne, mis oli kapten Schmidt'i kui juhi väljakujunenud iseloomu erijooneks. See käsk oli järgmine:

„Sakslastega lahingulöömiseks II pataljonil asuda kindlustatud seisukohtadele, mis on lõuna pool Lemsalut. Kaitsekraavid tarvis aegsasti korda seada. I pataljoni pahem tiib on Tukkuris. Oma pahem tiib asetagu Seneschneki. Valvepostid peavad lahingut algama 4—5 kilomeetrit pealiini ees. Pataljoniülematel ühes kompaniülematega kompanite tiivad kindlaks määrata. Hoolega uurida kõiki teid ja ligipääsuvõimalusi. Looge kindel ühendus 6. rügemendiga. Lahingu ajal pidada silmas pahemat tiiba, kus 6. rügemendini on hulk kaitseta maad. Pataljoniülematel igaks juhtumiseks valida välja teine kaitseliin põhja pool Lemsalut. Mõlema kaitseliini skeemid saatke minule viibimata. Esimese kaitseliini mahajätmise korraks määrata 5—6 kilomeetri kaugusel seljataga kogumispunktid, et vastulööki võiks korraldada. Kompanite ülematel hoolitseda korraliku padrunite järeleveo eest. Tagavarakoormatel olgu 300—400 padrunit iga püssi tarvis. Lahingu lahtipääsemise ajaks käsutada tarviline arv küüthobuseid haavatute vedamiseks. Küüthobuste korraldajateks määrata igast kompanist kolmemeheline salk. Vaenlase väikeste salkade seljataha minemist mitte karta. Nende tagasilöömiseks määrata igast kompanist üks rühm. Ratsasalga seljataha ilmumine ei tohi mitte kabuhirmu sünnitada, sest see ei ole jalaväele kunagi kardetav. Lahingu ajal olla õige ettevaatlik padrunite tarvitamisega. Tuld avada ainult 400—500 sammu pealt. Kompaniülematel erilist tähelepanu pöörata korraliku tuleavamise peale. Igal pataljonil võimalikult üks kompani varuks pidada, teda tarvitada ainult äärmistel juhtumitel. Kõige soovitam on varukompani saata lühikeste löökide andmiseks lahingu vaheaegadel ja iseäranis öösel.

Kapten Schmidt“.

19. juunil kell 0800 lõppes vaherahu ja juba mõni tund enne seda algasid landesvääri eelosad eda-

P.-Lätimaal 1919. a. suvel.

Istuvad: kapten J. Schmidt ja leitn. M. Tuisk, murul istub telefonist J. Tohver, seisavad (vasakult): kuulipildur Th. Teetsov, käskjalg H. Sarapik, leitn. K. Laurits, telefonistid Kaarmann ja (nimi ununenud).

siliikumist. Rügemendi eelosad Vidrischi mõisas alustasid tegevust rügemendiülemalt antud juhendite kohaselt — vastu pannes, luurates ja taandudes järkjärgult. See kestis öö-päeva; 20. juuni hommikuks jõuti Lemsalu-eelsetele seisukohtadele.

Algas Lemsalu lahing. See oli esimene suurem kokkupõrge lantsväeriga. Närvide pingutus tõusis ülima määrani. Rügemendiülem ei püsinud komandopunktis, vaid sõitis operatiivadjutandi saatel peasuunda II pataljoni juurde. Siin kaaluti veel kaitsekava ühiselt üksikasjades läbi. Vastase edasiliikumine oli olnud nõnda hoogus, et rügemendiülem oma saatjatega ja luurekomando sõduritega

Baldaschi talu õues sattus vastase esijärgu sõduritega paarikümne sammu kaugusel tulevahetusse. II pataljoni rinde keskkohat — 5. kompani — oli läbi murtud, tiibadel seisvad, 8. kompani paremal ja 7. kompani vasakul, olid kaugel, nendega oli katkenud telefoniühendus, kuna muud kiired sidevahendid puudusid ja seepärast puudusid andmed olukorrast seal ja polnud ka võimalust nende tegevust suunata väga soodsa asetuse ärakasutamiseks. Operatiivadjutant saadeti varukompani järele ja sealt edasi komandopunkti diviisi staabile informatsiooni andma. Rügemendiülem ise sõitis varukompanile vastu, kus andis temale täpsa käsu vastulöögiks, suunates teda varjatud orgu kaudu vastase tiivale. Käsk varukompanile oli kategooriline — vastane tagasi lüüa. Rügemendiülem ähvardas temale lahinguolukorras omase ägeduse ja otsekohesusega kompaniülemat nooremleitnant P. Lillelehte (end. L i l i e n b l a t t) isiklikult ratsapiitsaga läbi peksta, kui see temale antud ülesannet ei peaks täitma. Sealt sõitis ta ise suurtükipatareid ergutama ja vasakule tiivale olukorda selgitama.

Varu ootamata löök mõjus vastasele hämmastavalt ja pani tema esiosade liikumise seisma. Samal ajal oli 8. kompani oma algatusel edasi liikunud, kokkukõlas enne lahingut temale antud direktiiviga, ja ähvardas Baldaschi juurde väljatunginud vastast löögiga seljatagant. Sama ähvardav oli 7. kompani asetuse vasakul tiival. Kõik see kokku sundis vastase kiirele taandumisele, et pääseda kotist, millesse ta oli sattunud ettevaatamata ja meie jõude ignoreeriva teotsemise tagajärjel.

Lemsalu lahingus ilmnis kapten Schmidt'ile sidevahendite vähesus ja nõrkus rügemendis ning nende hädatarvilikkus, mis sundis rügemendiülemat ennast isegi ühenduste otsimisele ja loomisele ratsahobusel. Rügemendi rinne oli sel ajal 30 km pikk. Öhtul ta andis diviisiülemale järgmise te-

telegrammi: „Palun tungivalt minu käsutada saata pool eskadroni ratsanikke, ükskõik kust. Vastasel korral ei vastuta mina operatsioonide kordamineku eest ja võin ratsasideme puudumisel hullumeelseks minna.“

Selle peale tuli vastus: „Ratsamehi ei ole saata. Tehke ka seda, mis võimalik ei ole.“

Ja tehti siis ka seda, mis algul näis olevat võimatu.

Lahing võidetud ja vastane taanduma löödud, saatis rügemendiülem diviisiülemale järgmise telegrammi: „Seisukord on päästetud. Vastupeale-tungiga sai vaenlane haledasti peksta ja põgenema sunnitud.“ Selle peale diviisi staabi ülem kolonel-leitnant N. Reek vastas: „Kiitus meestele, tänu Teile!“

Landesvääri võit Lemsalu all paistis kõigile, nii rügemendile, tema juhtidele ja ka kohalikele elanikele kindel olevat. Lemsalu linnas oli paaniline meeolu. Rahvas oli põgenemisele valmis. Samal ajal juudi- ja saksasoost kodanikud valmistusid võitjate vastuvõtule lilledega. Nende pettumus aga oli kirjeldamatu, kui oodatud võitjate vastuvõtu asemel rügemendiülem neid järgmisel päeval, see oli pühapäeva hommikul, komandandi kaudu käsutas matma eelmisel päeval lahingus langenud landesväärnasi.

Rügemendile ja rügemendiülemale raskemaks võitluseks kujunes lahing Engelhardshofi mõisa ja Koiva jõe ülekäigu vallutamisel Hintzenbergi jaa-ma suunas. Vastane oli siin ennast peitnud maailmasõjaaegse platsdarmi kindlustuste labürinti, kus pani visalt vastu, et meid takistada sulgemast Vol-mari suunast taanduvate rohkearvuliste väeosade üle Koiva jõe pääsemist. Rügemendi osad sattusid 23. juunil Koltsenist edasi tungides vastase kuu-lipildujate, püsside ja suurtükkide rajutule alla. Meie osad jõudsid kuni rünnaku lähtealusteni, kuid

jäid sinna vastase tulega maakülge naelutatult lamama. Kapten Schmidt ise aga liikus ahelikku mööda edasi-tagasi, isegi pead kummardamata, sundides kompanisid rünnakule. Kuid vastase tuli oli tugevam kui meie meeste viimaste päevadega kujunenud raugematu võitlustahe ja võiduhuog. Kapten Schmidt'i kõrval langesid ja said haavala sõdurid ja ohvitserid, kuid tema jäi rahulikult püsti.

Kapten Schmidt, jutustades oma lahingujuhtumisi Maailmasõjast, kõneles, et tema lahingus kunagi pole armastanud ennast peita, olles kindlas usus, et teda kuulid ei taba. Tema on enese kui juhi õigeks kohaks lahingus pidanud ikka esimeste võitlejate ridu. Seal tundvat tema ennast rahulikuna, olles alati sündmustest informeeritud otsemaast allikast. Pärast teiskordset haavamist Vabadussõjas väga raskel kujul, mis suurt valu sünnitas ja kangelase kaheks kuuks halvatuna voodisse sundis, olevat temal puutumatus usk kõikuma löönud ja kangelasena tule all liikumine juba nõudnud temalt suurt pingutust. Kuid tema pidas juhi eeskuju parimaks abinõuks oma alluvate võitlusse õhutamisel. Temal ei tulnud kaalumiselegi küsimus, kas maksab ennast ohverdada, sest oli ju tema läbi ja läbi sõjamees, kes pealegi oma kodumaad tuliselt armastas.

23. juuni lahing lõppes sellega, et 8. kompani rinde kõige ägedama võitluse suunas kaotas närvid ja vajus mõni samm tagasi seljataga oleva metsa varju. See mõjus kapten Schmidt'ile otse põrutavalt.

3. kompani oli rügemendiülema poolt osavasti suunatud vastase seljataha, oli õnnelikult jõudnud tema suurtükipatarei peale ja selle vallutanud, kuid löödi vastase varu poolt suurte kaotustega taanduma.

Kapten Schmidt oli selle päeva suurte ja kasu-

tutena paistvate kaotuste üle kurb ja rahutu. Ta tuli õhtul operatiivstaapi väga rõhutatud ja pahuras tujus, ei maganud kogu öö. Teda ei kurvastanud mitte niivõrd lahingu ebaõnnestumine, kuivõrd see teadmine, et tema rügement ei suuda ülesannet täita ja pealegi leidus kompani, milline tema juuresolekul ei kannatanud vastase tuld välja ja taandus. Temal oli kartus, et see juhtum mõjub halvavalt kogu rügemendi võitlustahtele edaspidistes lahingutes. Seepärast ta leidis, et sellest sündmusest ei või mööduda vaikides. Järgmise päeva hommikul laskiski ta rügemendi lahingust vabad osad, nende hulgas ka 8. kompani, üles rivistada Koltzeni mõisa heinamaal. Ta pidas rügemendile sütitava kõne, milles rõhutas seda häbi, mis 8. kompani oma eilse lahingust tagasitõmbumisega valmistanud kogu rügemendile. Sääraseid mehi tema ei usaldavat ega tahtvat näha enam rügementki neid oma ridades võitlemas. Ta laskis kompanil relvad maha panna ja lubas mehed seljagusesse saata. Tekkis väga raske silmapilk. Seal astus kompaniülem oma meeste eest välja, paludes andestada eksimus ja lubades lähemates lahingutes kompani au võitudega jalule seada. Osalt oli see teater, sest kompaniülemale oli sellest ja tema soovitatavast ülesastumisest varem märku antud, kuid kasvatav mõju oli vastuvaidlematu.

Vastane oli siiski 23. juuni võitlustest sedavõrd vapustatud, et öö jooksul ilma tugevama surveta põgenes üle Koiva jõe, jättes lahinguväljale rohkesti sõjasaaki. Hiljem Schmidt avaldas jutuajamistel korduvalt kahetsust, et ta ei saatnud vastase haaramiseks 23. juunil tugevamat rusikat, näit. 2—3 kompanit.

Järgnevad lahingud kapten Schmidt'i juhtimisel arenesid ühelt võidult teisele, forsseeriti Koiva jõgi Murjanis, vallutati Hintzenbergi mõis ja jaam.

Rügement jäeti nüüd varru. Kapten Schmidt mõistis seda nõnda, et nüüd paistis tee Riiga vaba olevat ja küsimus oli vaid selles, missugune väeosa esimesena marsib Riiga sisse. Loomulikult tahtsid vanemad väeosad neid loorbereid endale ja 9. rügemendil kui kõige nooremal tuli kõrvale jääda. Kuid pea osutus, et tee Riiga pole veel kaugegtki vaba — vastane pani kõvasti vastu Rodenpoisi jaama juures. Sinna suunati abiks kaks 9. rügemendi kompanit alamkapten P. Kolts'i juhtimisel. Kuid Riia eesl järvede joonel kippus meie vägede edukas edasitungimine lõplikult peatuma jääma, hoolimata ränkadest kaotustest. Oldi sunnitud 9. rügement suunama uuesti tegevusse. Ta puhastas Koiva põhjakalda ja raske lahinguga forsseeris jõe Zarnikau mõisa juures. Osava tiivalöögiga ta jõudis 2. juulil esimesena Riia eeslinna Vana Mühlgrabenisse, kus, töötades koos meie laevastikuga, oli valmis forsseerima Düüna jõge Boldera juures. Kapten Schmidt ratsutas esimesena luursalga eesotsas alevisse ja, roninud merekooli torni, uuris Düüna forsseerimise võimalusi. Ootamatult saabus siin vaherahu teade. See ei rõõmustanud, sest võit tundus poolikuna — vastane jäi lõplikult purustamata. Ja ka rügemendi enesetundele oli Riiga mittepääsemine pettumuseks.

3. juulil võeti siin vastu vaherahu. Mühlgrabenis puhati intensiivsete lahingute järele. Lõbutseti, korraldati paraad, kust rügement terves koosseisus osa võttis. See oli esimene võimalus rügemendi osadel üksteist näha, sest juba Pärnu Kaitsepataljoni formeerimine sündis 60-kilomeetrilisel Eesti, Läti piiril laiali olles ja kogu landesvääri operatsiooni ajal teotses rügement pataljoni ja kompanite kaupa üle 30 km laiusel rindel. Mühlgrabenis olid lõbusad päevad. Seal rügemendiülem ei keeldunud ka ühtegi sõdurite lõbustust kaasa tegemast. Seal nägid sõdurid oma kangelas-

juhti ka lihtsa omasarnase inimesena. See kõven-
das veel sidet juhi ja alluvate vahel.

Püsisid ilusad ilmad. Igal õhtul kella 6-st ala-
tes mängis rügemendi orkester kohalikus pargis,
mis tõmbas sinna noori ja vanu. Siin sigines ka
tihe side rügemendi ja kohalikkude elanikkude
vahel.

Schmidt'i üks valjematest nõudmistest oli, et
rügemendi poolt ei sünniks vähematki ülekohut
kohalikkude elanikkude vastu. Iseloomustava näi-
tena võiks siin olla juhtum Koltzeni mõisas, kus
üks sõdur oli lõiganud vankri nahktekist tüki, et
valmistada enesele pastlad; saapad olid pikal teel
lagunenud ja mees paljajalu jäänud. Rügemendi-
ülem laskis mehele selle eest anda lapsehirmu.
Kuid seda ja muid järske väljendusi ei pandud
Schmidt'ile alluvate poolt pahaks, olles teadlikud,
et see sündis rügemendi hea nime pärast (hiljem
lõpetas sama sõdur õppekompani ja temast sai tubli
allohvitser).

Kapten Schmidt oli ohvitseridele kui ka sõdu-
ritele korduvalt seletanud, et eesti sõjamehe ja
eesti rahva au tuleb võõrsil kõrgel hoida; iga üksik
ulakus võiks sellele heita musta varju.

Alkoholi tarvitamine oli kõvasti keelatud. Kõige
selle tulemusena oli kohalikkude elanikkude täie-
lik lugupidamine ja armastus rügemendi vastu.
Oldi ju siin pika sõja kestel varemalt väga mit-
meid sõjavägesid nähtud ja nende poolt rohkesti
ülekohut kannatatud. 9. rügemendi kohta ei olnud
ainustki kaebust. Selletõttu, kui rügement 13. juu-
lil Mühlgrabenist lahkus, et oma piirile tagasi
tõmmuda, hoolimata varasest hommikutunnist, oli
peaaegu kogu alev lahkujaid saatmas. Annetati
lilli, lehvitai igas majas rätte ja parves saadeti
rügement kaugele alevist välja.

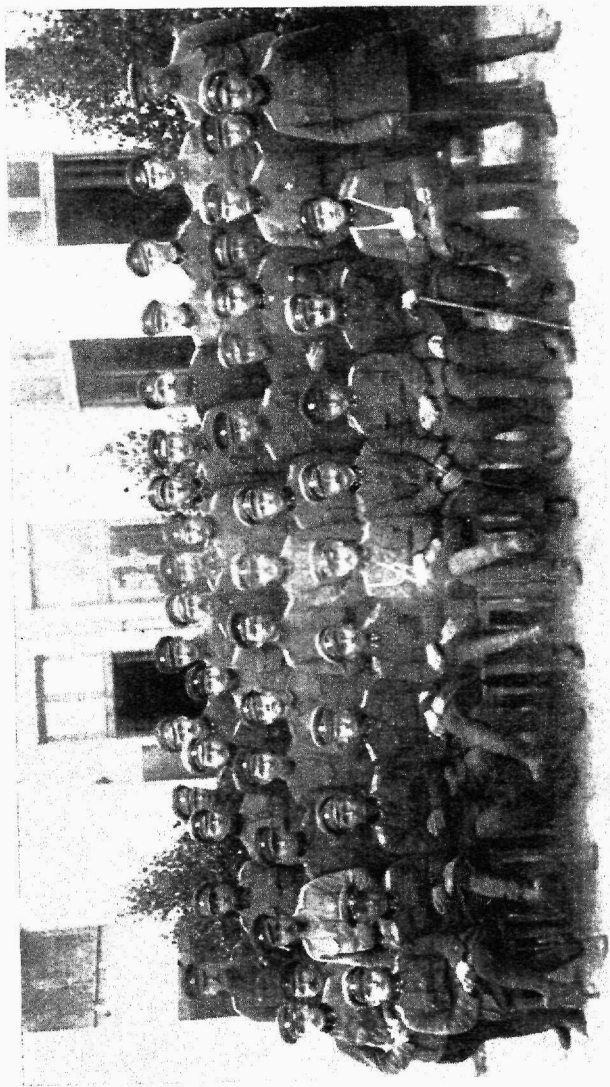
Kapten Schmidt oskas ise ja rügemendiga luua
sõbralikke vahekordi kohalikkude elanikkudega

igal pool, olles juhitud kindlast veendumusest, ei elanikkude muidugi rasket seisukorda sõjategevuse piirkonnas ei tohi sõjavägi milgi tingimusel raskendada. Teisest küljest oli ta igal sammul valvel oma rügemendi au eest, olgu see siis lahingus või elanikkudega läbikäimises.

Kapten Schmidt ei nõudnud mitte ainult rügemendilt eneselt head käitumist ja esinemist, vaid astus ka selle eest välja, et rügementi seltskonnas koheldaks õigustatud väärikusega. See oli ka üheks rügemendi enesest lugupidamise kasvatamise vahendiks. Nõnda, tulles läbi Lemsalu — pärast landesvääri operatsiooni lõppu — peatuti seal ööbimiseks. Linna kodanikud ja ametivõimud ei teinud rügemendi tulekust väljagi — isegi kortereid ei juhatatud kätte, lastes rügementi vihmaga väljas oodata. Rügemendiülem ütles linna komandandile ja linnavalitsusele valjusid sõnu. Selle tulemuseks oli rügemendi korteritesse paigutus ja linna poolt lõuna ohvitseridele ja kompanite esindajatele, mis lõppes sooja ja sõbraliku koosviibimisega.

9. rügement oli üks neist harvadest õnnelikku-dest, kes võidurikaste lahingute järele oma kodulinna võis tulla. Ta koondus landesvääri operatsiooni lõppedes Pärnu, kus temale vääriiliselt väga soe omaste, seltskonna ja ametiasutiste vastuvõtt osaks sai. Kolm Pärnus viibimise päeva kujunesid suureks rõõmupeoks. Rügement ja tema vahva ülem olid siin päevakangelased ja seltskonna lemmikud. Rügement oli siia koondunud, et mereteed mööda minna uuele sõjakäigule enamlaste vastu Viru rindele.

24. juulil korraldatud paraadil 3. Diviisi ülem kindralmajor E. Pödder tänas rügementi, öeldes: „9. rügement on ennekuulmata vahvust üles näidanud võideldes ja lüües landesvääri; ma loodan, et

9. rügem. ohvitserid Pärnus „Endla“ aias juulikuul 1919. a.
Istuvad alates paremalt: n.-leitn. Toomsar (end. Toomsou), leitn. Kinger, Ritt ja Kollis, n.-leitn. Rungel,
kapten Schmidt, al.-kapten Trossi, leitn. Laurits, Maasik ja Lilleht (end. Lillehtaku).

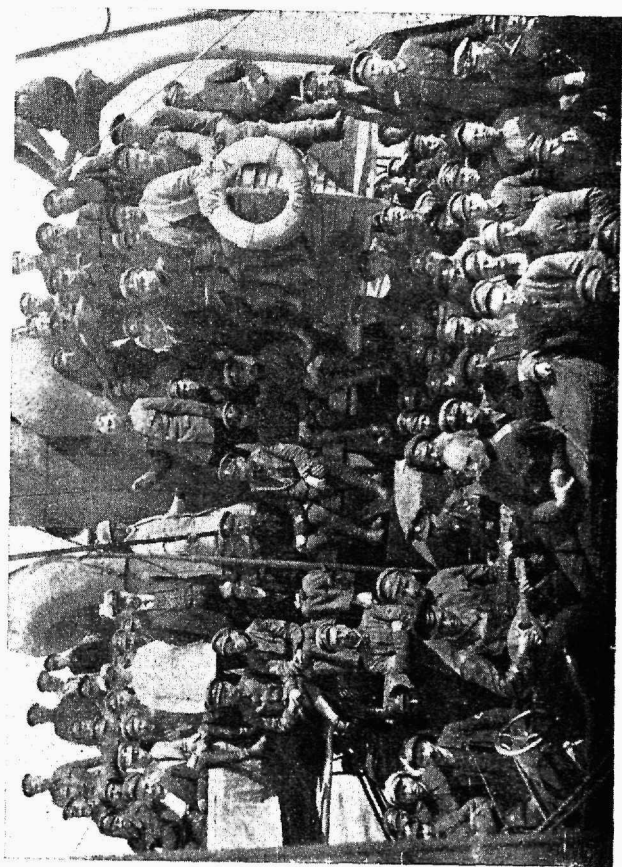
tema uuel rindel enamlaste vastu noore Vabariigi iseseisvuse eest võitleb sama vahvalt.“

Vastuvõtt ja saatmine Pärnust oli niivõrd soe ja austav, et uuele sõjakäigule mindi suure vaimustusega. Kui oli löödud landesvääri raudset diviisi, siis enamlastega sõdimist selle kõrval peeti ainult naljaks. Kaks ööd-päeva meresõitu kauni suveilmaga tõstis veel võitlejate meeleolu.

Merikulas võttis maabunud rügemendi vastu 1. Diviisi ülem kindralmajor A. Tõnisson. Temale jättis rügement paraadil halva mulje — olid ju mehed kulunud riideis ja väsinud. Rügemendi-ülem tundis enese üpris haavatuna. Siin nähtavasti hinnati mehi ainult riiete järgi, teadmata, et need riided on kulunud ja poriga kattunud raskeis ja võidurikkais lahinguis! Rügemendi-ülem ja mehed trööstisid endid sellega, et küllap lahingute järele ka siin sunnime ennast kohtlema teisiti. Kohalikud elanikud Vaivaras ja Laagnas aga said rügemendist väga hea mulje — olevat korralik väeosa, kes rahulikkude elanikkude õigusi austavat.

Varsti asuti Narva. Siit käisid üksikud kompanid Narva jõe taga rindel naabreid avitamas. Lõigati esimesi loorbereid. Omas enamikus aga püsis rügement Narvas puhkusel. Seda aega kasutas rügemendi-ülem viljakateks õppusteks. Tema teadis, et lahingukogemustest üksi on vähe, vajanevad ka tehnilised oskused. Asutati õppekompani, kes pidi komplekteerima nooremate juhtide väga puudulikkusse.

Siin tuli rügemendil esimest korda väga mitmete naaberväeosadega, Põhja-Lääne armee osadega ja Narva linna rahvaga kokku puutuda. Rügemendi-ülema vali nõue oli — ükski sõdur ei tohi lubada enesele ulakusi; rügemendist peab valitsema kõigil hea arvamine. See ka sündis. Selle kõige ja õnnelikkude lahingute tulemusena muutus divii-

Laevaga feel Narva.

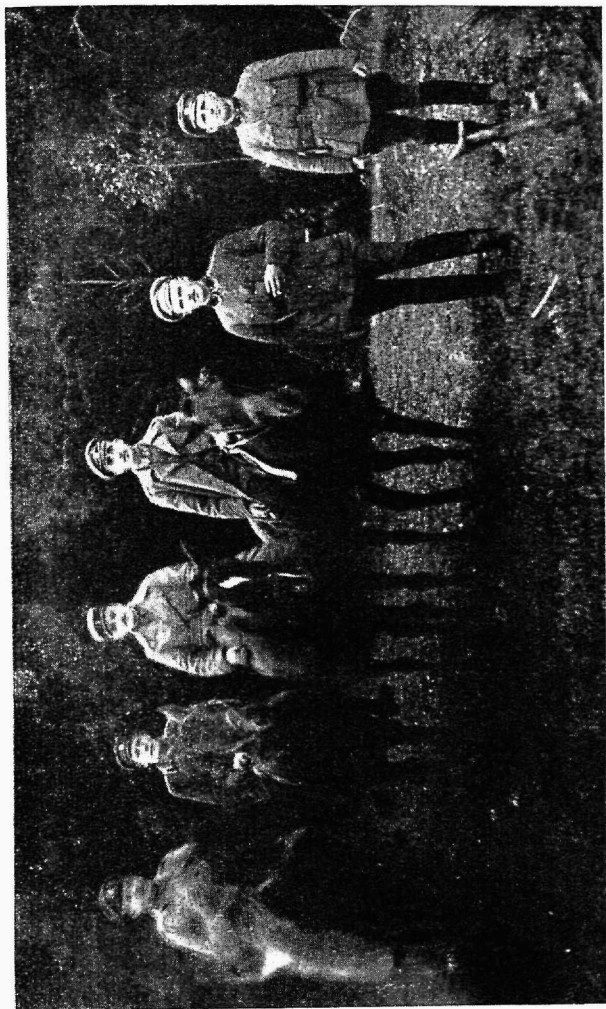
siülema arvamine ja varsti, täienduskompanisid ja ohvitseri rügementi määrates, õnnitles ta neid, öeldes: „Teie satute ühesse vahvamasse eesti rügementi.“ Seltskonnaga kujunes Narvas väga hea vahekord. Ohvitserkond rügemendiülemaga eesotsas oli seltskonna lemmikuks ja auvõõrasteks perekondades ja seltskondlikkudel koosviibimistel. Põhja-Lääne armee oli üllatatud vaimsest distsipliinist meie sõdurkonnas ja rügemendi linnast lahkumisel ei suutnud ta keelduda oma hääle kandjas avalikult eeskujuliku korra eest Narvas tänu avaldamast.

Kolonelleitnant Schmidt'i vaateist ja kasvatusviisidest annab kujutise väljavõtte tema käskkirjast õppekompani esimese lennu kursuse lõpetamisel 31. oktoobril:

„Õppekava on läbi võetud. Õppekompani on saavutanud kõige paremad tagajärjed. Sõdurid on silmapaistvalt välja arenenud — kehaliselt kui ka vaimsest. Oma vaimuerksuses on nad täis isamaa-armastust. Nad on õppinud enesest lugu pidama ja tunnevad oma väärtust. Nende meeste õlgadele võib kodumaa julgelt oma tulevikku ehitada. Sean õppekompani tervele rügemendile eeskujuks. Niisugust korralikkust ja väljaarene mist peab iga sõdur rügemendis enesele eesmärgiks seadma, siis võib ta olla kaljuks selles müüris, millest ükski vaenlane läbi murda ei suuda. Selle hoolsa ja suure püüdmise eest avaldan kiitust õppekompanile. Niisama avaldan südamlikku tänu õppekompani ülemale leitnant A. Õunapuule, vanemale ohvitserile leitnant J. Mühlbach'ile*) ja nooremale ohvitserile lipnik P. Nõmm'ele selle kavakindla ja püsiva töö eest, mille viljakus igähele silmaga näha.“

Käsuga Vabariigi sõjavägedele Nr. 222, 7. novembrist 1919. a., ülendati kapten Schmidt kiidu-

*) 1936. a. võttis uueks perekonnanimeks Maisma.

Narva rindel.

Vasakult paremale: leitnant L. Vahter, insener Peterson, Prantsuse kolonel Etiennevant, kolonelleitn. Schmidt, alamkapten K. Laurits ja leitnant P. Lilleleht.

väärt teenistuse eest kolonelleitnandiks vanusega 3. juulist 1919. a.

Rügement asus 9. septembril kaitsele Narva ette joonele: Kaskosaar, Annenskaja, Batrakovski oja, Padoga oja, Padoga, Aleksandrovskaja Gorka, Kalmotka, Žabino, Sveiska, Žahonje, Koškino ja Krikovo. Siin arenesid lahingud kord-korralt kasvava hooga. Enamlased arendasid pealetungi. Rügement asus kaitse seisukorras. Lai rinne — ligi 10 km — ei võimaldanud olla aktiivne. Kolonelleitnant Schmidt'ile, tema aktiivse iseloomu juures, oli kaitse sõda väga raske. Siin ei olnud tal palju võimalusi oma initsiatiivi avaldamiseks. Ta oli sunnitud enamiku aega istuma operatiivstaabis Komarovkas ja juhtima tegevust telefoni ja käskjalgade kaudu. Ometi olukord oli raske. Kolonelleitnant Schmidt tundis otse hingepiina, tundis end vangina. Ta kasutas iga võimalust pääsemiseks lahinguolukorda — esirindele. Kuid tema töö oli piiratud seal ainult võitlejate julgustamise ja moraali kõvendamisega. Parimaks vahendiks selleks oli tema sagedane viibimine esirindel vastase tule all sõdurite keskel. Ta liikus endiselt tabamusi kartmata. Istus sageli laskurite kaevikus ja blindaažides, kus oma sõbraliku ja lihtsa jutuga ja sageli ka lauluga lähenes sõduritele, neile seega moraalset tuge pakudes.

Üldse kolonelleitnant Schmidt oli väljaspool lahinguolukorda alluvatega ümberkäimises väga sõbralik ja demokraatlik. Temal oli sõpru ohvitseride kui ka sõdurite keskel. Sõdurite kohtlemine tema poolt oli südamlilik ja lihtis. Kogu rügemendis viibimise ajal oli tal üks ja sama käskjalg — Sauga mees Hendrik Sarapik, endine laeva kokapoiss. See kandis „ministri“ nime. See „minister“ võttis osa kõigist operatiivstaabi tööst, vabade tundide lõbustustest ja jutlemistest. Koloneileit-

**J. Schmidt telefonil kõnelemas rindel asuva pataljoni-
ülemaga.**

nant Schmidt armastas lõbusat, kuid kainet seltskonda. Komarovkas Ivan Lobanovi majas operatiivstaabis armastatud lõbusateks kaaslasteks olid vana kapten Johannes Oja, reameheks degradeeritud mereväeleitnant Priidik Kriisk, sideülem leitnant Mart Tuisk, adjutandi abi nooremleitnant Anton Schmidt, ratsakomando ülem leitnant August Korkmann*) ja „minister“. Aega viideti anekdootide ja teiste lõbusate lugude jutustamisega. Mängiti „hiina piljardit“. Kaardid ja alkohol puudusid täielikult.

Võitlejate meeleolu tõstmiseks ta andis 20. novembril käskkirja:

„Kallid isamaa pojad, teie, 9. rügemendi sõdurid! Juba mitmendat päeva võitlete teie ennastalgavalt, kaitstes meie kodumaa idapiiri vägeva enamuse laine eest. Teid ei kohuta ei külm, ei

*) Hiljem võttis uueks perekonnanimeks Kõrgma.

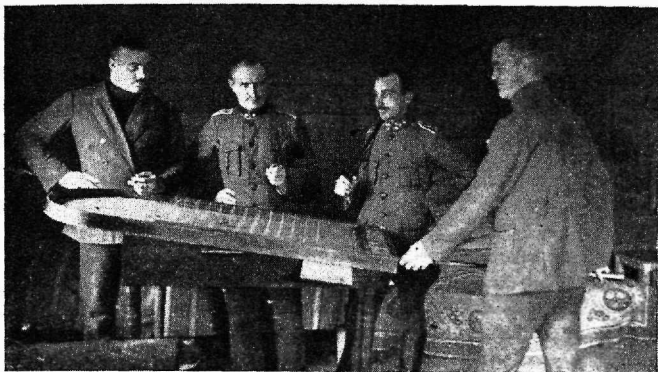
suurtüki rajutuli ega kümme korda suurem ja ägedalt pealetungiv vaenlase jalavägi. Teie seisate kui kalju — teie vastu on juba nii mitu vaenlase rünnakut kokku varisenud. Teie olete need, kes kindlustavad meie koduse rahuliku töö ja elu. Teie õlgadel on kodumaa oma saatuse ja õnne loonud. Teie kaitsete teda ka igal ajal oma verega.

Ma ei leia küllalt sõnu, et hinnata teie vahvust ja kangelaslikku meelt. Meie ühine armastatud kodumaa ei unusta kunagi neid ohvreid, mis teie iganes tema eest valmis olete tooma.

Teie hulgas ei ole praegusel raskel silmapilgul ükski oma pühamate kohuste eest kõrvale hoidnud. Teie hulgas ei ole ühtegi väejooksikut ega ei võigi olla. Sellepärast käsen kõikide kompanite ülemaid ettepanekuid teha nende meeste kohta, kes seni ühel või teisel põhjusel väejooksikute nimekirja on sattunud ja praegusel silmapilgul vahvasti kouumaad kaitsevad, et neid jooksikute nimekirjast maha kustutataks. Ühes sellega annan ka mina andeks kõigile väejooksikutele, kes kohtulikku karistust saanud, ja saan paluma, et ka seaduslikul teel nende endine süü andestataks ja nad kõik seaduslikud õigused tagasi saaksid.

Siinjuures annan ka diviisiülema kindralmajor A. Tõnisson'i suusõnalise tänuavalduse edasi: „Tänan teid südamest, vahvad mehed! Mul on kahju tublidest meestest, kes langenud ja haavatud.“

22. novembril lahkuvad rügemendi osad seniselt joonelt, mis enesest õieti kujutas eelpositsiooni, peapositsioonile Dubrovka ja Sala joonel. See positsioon on halvasti ette valmistatud. Tema kaitsmine paistab raskena, seepärast annab rügemendiülem, diviisiülema nõusolekul, 26. novembril aegsasti korraldused sellelt positsioonilt lahkumiseks. Kuid nii rügemendiülem kui ka kogu rügement teadis, et lahkudes Dubrovka ja Sala positsioonilt vaevalt suudetakse Narvat enam kaitsta.

Komarovkas „hiina piljardit“ mängimas.

Vasakult paremale: reamees P. Kriisk, nooremleitnant A. Schmidt, kapten J. Schmidt ja „minister“.

Vähemalt oleks Narva sattunud vastase alalise lähedamaa tule alla suurtükest ja isegi kuulipildujaist. Seepärast, hoolimata halbade positsioonidest, päevpäevalt kasvavast pealetungiva vastase ägedusest ja jõust ning rügementi ümberpiiramisega ähvardavast asetusest hobuserauana pikal rindel Narva ees, kus jõgi seljataga, — oli kõigi üksmeelne otsus vastu panna senistel seisukohtadel viimse veretilgani. See ka teostus. Vastase korduvad läbimurded likvideeriti osavate ja jõuliste vastulöökidega.

Kui Peaminister Jaan Tõnisson jõulu vaheajal käis rinde seisukorraga tutvumas ja eelosade kaevikus külma käes lõdisevatele sõduritele, kes suitsust ja porist määrdinud mustaks nagu mutid, esitas küsimuse: „Kas suudate veel kaks nädalat vastu panna?“ — siis oli üksmeelne ja mehine kangelas- vastus: „Meie siit ei taandu!“ Ja rügement täitis oma lubaduse. Enamlaste arvutud rügemendid varisesid kokku ja purunesid kangelas-

Päewakäht

9. jalawäe polgule.

17 mail 1920 a.

Nr. 1.

Rarwas

Pidulik.

§ 1.

Kangelased õhvitserid ja sõdurid! Aasta on sellest päewast mööda, kui Pärnu Kaitse pataljoni ümber sai nimetatud 9 jalawäe polguks. Oma uut nimetust saades algas polg^{peel} õieti raate ja wõlutuskirikas töö — isamaa kaitse töö wihasite waenlaste — Saksia lantede wehri ja Bene enamlaste wastu, kes latwiat oma alla wõttes Eesti ke tungida tahtsid, et la leda häwitada, wõcrast wõimtu meie üle jälle maksma panna — uuesti orjastada meie wabanenud kolumaad. Eesti, kes 700 aastat orjuses oli olnud, wõera walitjuse iket tunnud tahtis nüüd waba olla, wabaks jääda, et ise oma peremees olla ja oma tahtnisi ning paremaid soowisi maal maksma panna — rahwa paremat tulewikku kindlustada. Selleks oli waja sõjawäge, kindla lorraga tugewat sõjawäge, kes isamaad wõitke waenlaste wastu kaitsesk, sellega siemisi ehitustööd ja riigi olemas olemisi kindlustaks. See oli ülesanne, mille põhjal 9 jalawäe polgu asutamise kääl anti 17 mail 1919 a., kelle farmeerijaks mind määrati. Riikiselt waenlaste wastu tegewuses olles, lasmas polk, lõpeneb ja täieneb; kuulide saju all lajubes kindlustas polk oma olemas olemise. Aasta täis raskusi, pingutusi, kurbusi, rõõmu on selja taga ja nüüd wõime meie oma aastapäewa rahulhust pühitseada.

Polk on oma ülesande hõlgawalt täitnud, lahingutes alati wõitjaks wälja tulles, püsis ta nii mitmeski olustamas wõitluses, kus Eesti tulewik ja olemas olemine osustati. Pea aasta pidi polk mitu ja mitu korda suurema arwulise waenlastega wõitlema, kus suures sinult 4—5 wersta taganes, et paremale positsioonile asuda, kuld wõitjana läks edasi 150 wersta, misjagane wägitegu Teid, polgu õhvitseriisi ja sõdurisi. Kangelastele tegi.

Kangelased õhvitserid ja sõdurid! Teie olete oma ülesande isamaa wastu täitnud. Teie olete walnis õhwerdama kõigiga, ta kõige kallimaga, mis inimesel on — eluga, kui waenlaste ülelaatu peale waatamata Rarwa wõramatel müürina seisi te, kus waenlaste kaffed wiimajeni kolka warisewad Eesti ke häbitawat raha peale sundida: Paljud on Teist terwiise ja isegi elu püdanud õhwerdama, seega kõiki audes isamaale, mis kodanik anda wõib. Meel lord ütlen — Teie olete oma ülesande isamaa wastu täitnud ja Teid ei pea unustama kolumaan, kelle pojad olete.

Täna, polgu aastapäewa pühiksedes ütlen ma: Rüks maha kangelaste hõual ja sügawa kurbusega mälestame oma lauzerud ka siwõitlusi — kangelasi. Olgu kerge neile Eesti muld, kelle kaitsejatenad nad langesid. Pühitsege rahus — Teie olete wõitnud.

Teie aga, õhvitserid ja sõdurid, soowin aastapäewa puhul õnn, edu, paremat tulewikku, jääda alati Eestiastele ja truides meie wõitese kolumaan poegadeks.

Olge truwitatud!

§ 2.

Aastapäeva pühitsemiseks lähen järgmise pühapäeva järele läin

- 1) Kasarmud ja eluruumid olgu puhtad ning rohelisega ehitud;
- 2) Kõik olgu puhtalt ja korralikult riides;
- 3) Kiigi lõpus ehtigu võimalikult majast, kus pole asub;
- 4) Märatsemist, rahurikkumist, mis sõjamehele lubamata, ei tohi ette tulla;
- 5) Sjal pool walitsegu piinlik korb ja sõjamehelik wiisatus;
- 6) Kell 12 päeval paraad sõjaväe platsil. Paraadist võtavad osa 1, 2, 3 roodud, suutlipidurite rood, õppe komando ja ratsa komando;
- 7) Kell 17 pidusöök „Sõdurite kodus“ ohvitseridele roodude ja romandode esitajatele ning kutsutud võerastele;
- 8) Kell 20 pidusöök „Eesti Seltis“ kõigile polgu liikmetele ning kutsutud võerastele.

Korrapidajateks määran piduse igast roodust ühe noorema ohvitseri al-kapteni Wolk'i juhatusel.

Käskkiri aastapäeval 17. mail 1920. a.

liku 9. rügemendi vastas, kes auga kandis raske-
mat osa vabadusvõitluses. Rügement täitis oma
ülesande ja kohustused kodumaa vastu auga kui
vääriline Kalevi võsu.

9. rügemendi ja tema ülema tegevuse lõpphin-
nanguks tuleb lugeda diviisiülema kindralmajor
A. Tõnisson'i väljendusi rügemendi aastapäeval
17. mail 1920. a., kus ta ütles:

„Minu südamlük tervitus vaprale rügemendile
aastapäeva puhul! Kõige noorem teiste rügemen-
tide hulgas ja viimane numbri poolest — 9-as, kuid
oma tegude poolest esimene. Kummardan sügavalt
rügemendiülema kolonelleitnant Schmidt'i, kõigi
ohvitseride ja sõdurite ees. Elagu Viru väerinna
au ja uhkus 9. Jalaväerügement!“

Kaaned auaadressidel rügemendile ja tema ülemale.

Pärast seda, pöördudes aastapäeva paraadil suurel hulgal pealtvaatava Narva rahva poole, ütles ta: „Linn, kus praegu pidutsetakse, on just 9. rügemendi teenete läbi päästetud enamlaste käest.“

Kord teisel tähendas diviisiülem veel, et kui 9. rügement ükskord saab enesele lipu, siis on ta väärt, et tema lipule oleks asetatud kolm lõvikuju.

Peaminister Jaan Tõnisson saatis rügemendi aastapäevaks telegrammi:

„Eesti iseseisvuse võitluses lõuna väerindel vene enamluse ülevõimu tagasitõrjumisest kuni saksa landesväari purustamiseni ja ida väerindel hirmsale ülevõimule Aleksandrovskaja Gorka ja Sala-Dubrovka all võidukalt vastu astudes, on 9. rügement hiilgavaid vahustegusid korda saatnud, mis rügemendi, tema meeste ja juhtide nimed säravate tähtedega Eesti vabadusevõitluse loosse helkima jätab. Elagu rügemendis edasi see vahvuse vaim

1919.

1920.

19. jaanuar.

Eesti Rahvaväe 9 polgu Ülemale

polkownik

Johannes Schmidt'ile?

Herra polkownik?

Narva linn, mäletades täna oma vabastuse aastapäeva, mõtleb soojalt kangelaste peale, kes tema vabastamisest ja kaitsmisest osa võtnud — iseäranis Teie, kui väljapaistvama peale.

Oma sõjameheliku vapruste, ennastsalgava töö ja murdmatuse eest Narva kaitsmise raskematel silmapilkudel, palub linn Teid sügavamal tänu vastuvõtta.

Jätku Teie nimi halliks mitte üksnes Narva kaitsmise, vaid kogu Eesti vabadusvõitluse ajaloosse.

Teroitus Teile, Narva kangelanel

Narva,
19. jaanuaril 1920 a.

Linnapea: R. Oskari

576

Linnandunikud: J. ...
Juuliel
Sekretär: J. ...

Auaadress Narva linnalt rügemendiülemale.

põlvest põlveni, traditsiooni luues, mis kannaks mehi, kui peaks edaspidi tarvis tulema Eesti iseisvust ja vabadust võitluses kaitsta.“

Iseloomustavaks rügemendiülemale ja tema lähimatele abilistele on tervitus aastapäevaks Sise-minister A. Hellat'ilt, kes Narva kaitselahingute ajal käis rügementi lahinguväljal vaatamas:

„Õpetaja kõrged aated on 9. rügemendi juhtivad jõud rügemendi elule aluseks osanud panna ja sellega näidanud, et lihtkodanikud, kui seda tarvis on, ka esimese järgu sõdurid oskavad olla. Elagu jäädavalt praegused 9. rügemendi traditsioonid.“

Hinnates 9. rügemendi ja tema juhi teeneid, annetas Narva linn rügemendile ja tema ülemale Narva linna vabastamise esimesel aastapäeval aadressid.

Sõja lõppedes koondus rügement Narva, kust tema kompanid käisid 1920. a. jooksul kordamööda piiri valvamas. Narvas koondus rügemendiülemale tähelepanu õppetööle. Sel ajal puudusid igasugused juhendid õppuste korraldamiseks. Olenes väga palju juhtide oskusest küsimuse õigeks ülesseadmiseks ja tarbekohaseks lahendamiseks. Siin aitasid kaasa rügemendiülemale ja tema abilistele kogemused endiselt õpetaja-ametilt. Õppuste korraldamine pedagoogilistele ja metoodilistele nõuetele vastavalt ei sünnitanud raskusi. Erilise tähelepanu vääris sõdurite meelelahutuslik töö, mida rügemendiülem luges moraalse kasvatuse vundamendiks. Juba lahingute ajal olid kõikidesse kompanitesse siginenud raamatukogud ja rohke arv ajalehti. Narvas seltsisid rahuajal kõigele sellele peoõhtud, kontserdid, loengud ja sport. Asutati rügemendi laulukoor. Avati sõdureile koolid üldhariduslike teadmiste täiendamiseks.

Kolonelleitnant Schmidt ja kõik 9. rügemendi ohvitserid olid tõusnud juhtide kohtadele sõjakeerises eraelust, ilma et nad oleksid vabatahtlikult

sõjamehe elukutset valinud. Neil aga oli korda läinud 9. rügemendist kujundada tublimat väeüksust kogu sõjaväes. Nad tundsid endid ajutiste relvakandjatena, kes esimesel võimalusel kavatsesid tagasi pöörduda eraellu. Neil oli aga põhjendatud kartus, et rahuajal asendavad neid teissuguste vaadetega mehed, kellel pole olnud võimalusi ennesõja-aegses seltskondlikus tegevuses ja Vabadussõja lahingutingimustes tungida eesti mehe kui kodaniku ja sõduri hinge salaugastesse ning seepärast võis karta, et nemad hakkavad murdma ja hävitama rügemendi vaimu, mis rajatud juhtide ja alluvate vastastikusele usaldusele, isamaalikule vaimule ja valmisolekule ennast ohverdada isamaa eest. Väljudes sellest ja soovides rasketes lahingutes proovitud oma tõekspidamisi propageerida tulevase eesti sõjaväe organiseerimise elementidena, otsustas rügemendiülem kutsuda rügemendile külla Vabariigi Valitsuse, Asutava Kogu, seltskonna ja ajakirjanduse esindajaid. Selle ülesande pani rügemendiülem ohvitseridekogule, kes saatis laiali järgnevasisulised kutsed:

„Eesti rahvavägi, võideldes mitmel frondil ja mitu korda tugevamate vastastega, on oma õlgadel viinud Vabariigi ausa vaherahuni.

Kõige ägedamad lahingud löödi rahukonverentsi istungite ajal. Vastane oli kindel, et ta, saates välja ennekuulmata suurel arvul oma kõige paremaid jõude, sunnib meid tema vaerahutingimusi vastu võtma. Kõik rünnakud, üks ägedam kui teine, varisesid kokku meie rahvaväe ees. Ja kui 3. jaanuaril Tartus meile kasulikud vaerahutingimused alla kirjutati, siis on neid välja tinginud rahvaväe võidud Narva rindel.

Meie rahvavägi on imetegusid teinud. Mõned rügemendid seisid neli kuud vahetamata tuleliinil; kaks kuud ühtejärgi püsisid nad isegi Maailmasõjas kuulmata rajutule all ja löid arvuliselt kümme kor-

da suurema vastase lugemata hulga rünnakuid mehiselt tagasi. Rügement kaitses end kuue kuni üheksa vaenlase rügemendi vastu korraga. Meie kangelased ei murdunud ja seda teadmises, et nad endid ohverdavad kalli kodumaa ja kodurahva eest. Nad olid kindlad usus, et kodusviibijad piinlikult valvavad ja hoolitsevad sõduri saatuse eest ja omakorda on valmis kõike ohverdama ka selle sõduri eest, kes võimaldanud neile kodus soojas toas rahuliku töösel ajal, kui tema lumeväljal julgelt külmale ja surmale vastu vaatas.

Sõdur on oma töö teinud! Nüüd on tema pilk pöördud seljataha — seltskonna poole.

Meie kangelase-sõduri teened on nõnda suured, et vaevalt leidub neile väärilist tasu. Seda ei nõuagi tema. Küll aga näeks iga sõdur, et seltskond tuleks ja jagaks sooja sõbraliku sõnaga tema muresid ja rõõmu. Ja neid on sõduril.

Seltskond — tule ja loo side oma kaitsjaga, kangelase-sõduriga!

Tugev rahvavägi on iga riigi tähtsamaks aluskiviks. Meie rahvavägi on aga näidanud, et tema on võimas olema riigi rajakiviks ja väärt kandma demokraatliku vabariigi rahvaväe nime. On aga tarvis leida teid, et meie rahvavägi püsiks nii tublina, nagu ta seda praegu on.

Meie kodu ja vabariigi rajajatel peab muude ülesannete kõrval tähtsamaks tööks olema võimsa ja ajale vastava rahvaväe loomine.

Praegune rahvavägi sündis võitlusväljal. Tema loomiseks puudusid üldised juhendid. Igas väeosas käidi ise teed. Tagajärgi saavutati ka lahkuminevaid. Viimastes otsustavates võitlustes ei jõudnud kõik väeosad lõpuni ühevõrra kindlalt oma kohtadel seista.

Need, kes on kutsutud organiseerima vabariigi demokraatlikku rahvaväge, peaksid nüüd üksikutes väeosades maksva korraga tutvuma. Peaksid püüdma tabada tähtsamaid momente väeosade arenemis-

Ülemjuhataja võtab vastu 9. rügemendi paraadi Narvas.
Vasakult paremale: kindral J. Laidoner, kolonelleitnant
J. Schmidt, kindral E. Põdder ja kolonel V. Liivak.

loos ja leida nende olemuse põhijoontest elemente tulevase Vabariigi rahvaväe organiseerimise alusjoonteks.

Väljudes eelkirjeldatust paneb 9. Jalaväerügemendi ohvitseride kogu Teile ette sõita 12. ja 13. jaanuariks s. a. kohale — tõstma sõdurite meeleolu, looma sidet sõduri ja seltskonna vahel ning tutvunema 9. rügemendis maksva sõjaväelise korraga.

Neil päevil korraldab 9. rügement:

12. jaanuaril — koosoleku eeskavaga:

a) Ajalooline ülevaade rügemendi tegevusest — al.-kapten Tuisk.

b) Rügemendi sisemise korra põhijooned — kapten Laurits.

c) Tuleviku sõjavägi — kolonelleitnant Schmidt.

13. jaanuaril —

a) Väljasõidud võitluseliinile ohvitseride ja sõdurite saatel.

b) Rügemendi pidu.

M ä r k u s: Vaheaegadel viibimine sõdurite keskel.

Raskema osa kavast võttis kolonelleitn. Schmidt enese peale.

Diviisiülemale meeldis see ettevõte ja ta jaotas külalised kogu diviisi väeosade vahel. Kohale sõitis 12 Asutava Kogu liiget esimehe A. Rei'ga eesotsas.

Kolonelleitnant Schmidt'i ja 9. rügemendi ennastalgavad pingutused võitlustes olid põhjustatud ainult ühest tegurist — vabastada ja kaitsta oma armastatud kodumaad. Autasud kui ergutusvahendid olid täiesti unustatud. Sellekohase meeldetuletuse põhjal hakati tegema ettepanekuid Vabadusristi, tasuta maa ja prii kooli omandamiseks alles sõja lõppedes — 1920. a. kevadel. Raske oli valikut teha, keda väaristada autasu saamiseks, sest kangelasi oli palju. Rügemendiülem otsustas esitada Vabadusristi saamiseks 25 ohvitseri ja 135 sõdurit. See arv ühekorraga esitatuna nähtavasti tundus Vabadusristi komisjonile liiga suurena ja riste anti ainult 5 ohvitserile ja 49 sõdurile. Rügemendiülem tegi teise esitise, mille tulemusena veel 6 ohvitseri ja 28 sõdurit said Vabadusristid. See arv tundus võrreldes rügemendi kangelastegudega üpris väikesena.

1. jaanuaril 1921. a. likvideeriti rügement ja ta liitus 1. rügemendiga 9. pataljoni nime all.

Kolonelleitnant Schmidt'il tuli lahkuda oma rügemendist. See oli temale väga raske. Ta määrati algul 3. rügemendi, varsti aga 6. rügemendi ülemaks Pärnu.

Vabadussõjast osavõtnud sõjaväelaste autasu seaduse põhjal Sõjaministri käskkirjaga 7. märtsist 1923. a. nr. 98 määratud komisjon oma istungil 12. märtsil 1923. a. Sõjaministri kindralmajor J. Soots'i juhtimisel võttis Vabariigi Valitsusele esitatavasse autasu saajate nimestikku kolonelleitnant Joh. Schmidt'i — 275 000 marga raha ja normaaltalu määramiseks Vabadussõjas ülesnäidatud vahvuse eest.

Ettepanekut Vabadusristi I liigi 2. järgule põhjendab 1. Diviisi ülem kindralmajor A. Tõnisson 14. juunil 1920. a. järgmiselt:

„Kolonelleitnant Schmidt ilmus Narva väerindele oma noore rügemendiga 1919. a. juulikuul, kus parajasti Põhja-Lääne armee taganemise tõttu olid käimas suuremad lahingud enamlastega. Kuu aega hiljem anti kolonelleitnant Schmidt'ile raske ülesanne, võitlustes väsinud 4. rügemendi asemele Jamburgi alusele liinile asuda. Karta oli, et noor rügement, kes lahingutes vähe vilunud, sellel raskel seisukohal vastu ei jõua panna. Kuid juba esimesed lahingud näitasid kolonelleitnant Schmidt'i suurt sõjalist andi ja oskust rügemendi juhtimises. Noor rügement tema juhatusel näitas, et tema sugugi halvem ei ole diviisi vanematest lahingutes sündinud rügementidest.

Kuid kolonelleitnant Schmidt'i suur isiklik vahvus, sõjaline and ja piiramatu energia tulid tõsiselt ilmsiks alles läinud aasta novembri- ja detsembrikuus, kus kolonelleitnant Schmidt'ile äärmiselt raske ülesanne anti — kaitsta Narvat enamlaste jalaväe laviinide vastu Sala, Dubrovka, Annenskaja joonel. Kuna pealetungiv vaenlane oli arvu poolest mitukümmend korda tugevam, tema suurtükivägi selle joone vastu üle viiekümne suurtüki, siis näis alguses Narva kaitsmine nende äärmiselt suurte vaenlase jõudude vastu võimatu olevat. Kuid kolonelleitnant Schmidt leidis siin täiesti uue lahingutaktika punaste hulkade vastu võideldes, taktika, mis niivõrd osav ja anderikas, et punaste hulgad kahekuiste vahetpidamata tormijooksude järele siin sammugi edasi ei saanud.

Narva kaitsmises on kahtlemata kolonelleitnant Schmidt'il kõige suuremad teened, mis eest kolonelleitnant Schmidt'i esimese liigi teise järgu Vabadusristile esitan.“

Vabadusristi II liigi 3. järgule ettepanekut põhjendas 3. Diviisi ülem kindralmajor E. Pödder 4. märtsil 1920. a. järgmiselt:

„Võitlustes landesvääriga, olles 3. Diviisi paremal tiival ja kaitstes teid, mis lähevad Riiast Lemsalu peale, hävitas kolonelleitnant Schmidt Vanküla juures öisel pealetungimisel, isiklikult kompanisid viies täägivõitlusesse, täielikult Saksa raudse diviisi vasaku löögikolonnini, mis oli varustatud kolme liiki sõjariistadega (jala-, ratsa- ja suurtükivägi).

Öisel pealetungimisel 28. juunil Engelhardshofi mõisa juures murdis kolonelleitnant Schmidt, isiklikult kompanisid juhtides, raudse diviisi kindlustatud rindest läbi, selle juures vaenlaselt ära võttes 4 suurtükki.

Võitlustes Zarnikau all 30. juunil 1919. a. tungis kolonelleitnant Schmidt isiklikult oma peakompaniitega vaenlase suurtükiväe ja kuulipildujate rajutule all paatidega üle Koiva jõe ja vallutas kindlustatud Zarnikau mõisa.

Kolonelleitnant Schmidt kindlustas täielikult oma ennastsalgava vahvuse ja taktikalise osavuse läbi 3. Diviisi parema tiiva võitlustes landesvääriga.

Võitlustes Läti punaste kütirügementidega Stakelni all märtsikuus 1919. a. sai kolonelleitnant Schmidt isiklikult kompanisid tulle viies rinnust kuuliga läbi lastud. Kolonelleitnant Schmidt'i isikliku vahvuse eest palun temale II liigi 3. järgu Vabadusrist annetada.“

Väga iseloomustavaks hinnanguks kolonelleitnant Schmidt'i isikule tegevuse põhjal 9. Jalaväerügemendis sõjaajal on tema selleaegse otsese ülema 1. Diviisi ülema kindralmajor A. Tõnisson'i hindamine, mille tähtsamatest punktides nähtub:

„Kolonelleitnant Schmidt'il on kindel ja väljakujunenud iseloom. Kohusetunne on äärmiselt suur. Vilumust on temal rügemendiülema ametkohal sõja tingimustes väga palju, algatust — lõpmata palju,

Ülemjuhataja Narvas Vestervalli kasarmutes.

Vasakult paremale: kindral J. Laidoner, kolonelleitnant J. Schmidt, kindral A. Tõnisson, leitnant E. Rungi ja leitnant P. Lilleleht (end. Lilienblatt).

energiat haruldases külluses ja vahvust piiramata külluses. Distsipliini, nii-ütelda mõistlikku distsipliini, armastab ja peab. Ümberkäimine rahvaväelastega mõistlikult nõudlik ja vahekord nendega isalik. Ausus — ääretu. Ümberkäimine riigivarandusega isiklikult kõige ausam, kuid riikliku mõtte tähtsamaid ülesandeid täites vilistab igasuguste vormide peensuste peale. Tema sõjategevuse ala on sedavõrd lai ja rikkalik, et tema üle suuri raamatuid võib kirjutada ja kirjutama peab. Üldse on kolonelleitnant Schmidt kõige suurema kiituse vääriline.“

D. Viimased aastad sõjaväes.

Kui hakkasid liikuma kuuldused 9. ja 1. Jalaväerügemendi liitumisest, siis kolonelleitnant J. Schmidt hellitas veel lootust, et temal ehk õnnestub jääda edasi

Narva, kus ta linna kaitsjana 1919. a. ja oma tegevusega esimesel rahuaastal oli suutnud luua endale seltskonnas hea nime. Peale muu kõitsid teda Narvaga perekondlikud sidemed. Juba Vabadussõja lõpupäevil tutvunes J. Schmidt Narvas neiu Anna Johannese t. Krinal'iga (sünd. 10. novembril 1900); tutvusest arenes abielu, mis sõlmiti õpetaja G. Kiviste poolt Narva Peetri kirikus 7. märtsil 1920. a. Proua Anna Schmidt'i vanemad elasid samuti Narvas, kus neil oma maja (Haigemaja tn. nr. 47). Sama aasta 4. detsembril sündis Schmidt'i abikaasal poeg Karl. Kuigi Schmidt ei elanud naise vanemate majas, vaid Vabaduse tänaval, oli ämm, proua Krinal, siiski jõudumööda abiks väikese Karli kasvatamisel. Kahtlemata oli see üheks põhjuseks, miks Schmidt'i perekond meeleldi soovis jääda Narva.

Tegelikult aga kujunes teisiti. 12. jaanuaril 1921. a. sai kolonelleitnant Schmidt 1. Diviisi ülemalt ettekirjutise (nr. 394) sõita Pärnu ja võtta kolleitn. J. Kruus'ilt vastu 3. Jalaväerügement. Kuna 3. Jalaväerügement oli Schmidt'ile teiseks lemmikväeosaks ja ta ka sealt lootis leida eest rohkesti sõjaaegseid kaasvõitlejaid, siis see teadmine oli talle lahkumisel Narvast suureks lohutuseks.

17. jaanuaril 1921. a. võttis J. Schmidt 3. Jalaväerügemendi vastu ja asus seega teiskordselt selle väeosa juhtimisele. Sel ajal lasus 3. rügemendil, peale noorte õpetamise, ka ranniku valvamine Läänemaa piirilt kuni Iklani ja Lāti piiri valvamine Iklast kuni mõisakülani.

3. rügemendi ülemana töötas Schmidt sel ajajärgul kuni 12. juulini 1921. a., millal 3. rügement ümber paigutati Valka. Sellega moodustavad Schmidt'i tegeliku teenistuse 3. rügemendis järgmised ajajärgud: a) 6. (19.) novembrist 1917 — 8. (21.) jaanuarini 1918; b) 24. veebruarist 1918 — 5. aprillini 1918; d) 27. novembrist 1918 — 11. maini 1919; e) 17. jaanuarist 1921 — 12. juulini 1921.

9. rügemendi ohvitseri Narvas 1920. a. kevadel.

Esimeses reas (vasakult): al.-kpt. Tuisk, kapten Trass, leitn. Koik, kol.-leitn. J. Schmidt, kol.-ltm. Trossi, ltn. Toomsar (end. Tomson), al.-kpt. Lilleleht (end. Lilienblatt) ja ltn. Raamat.

Pärnusse jäi Schmidt nüüd pikemaks ajaks, olles määratud ka Pärnu garnisoni ülemaks. Nagu üteldud, 12. juulil 3. rügement paigutati ümber Valka ja selle asemele toodi Pärnu 6. rügement. Viimase koosseisu kuulus ka endise 9. rügemendi järeletuli — 9. pataljon. 3. rügemendi Pärnust lahkumisel jäi tema staap Pärnu ja nimetati uue väeosa, 6. rügemendi, staabiks ja Schmidt asus nüüd 6. rügemendi juhtimisele.

See oli meie rahuaegse sõjaväe organiseerimise ajajärk, otsimiste ja katsetamiste aeg. Elav, töökas, energiline ja väle Schmidt ei armastanud „kabineti-tööd“. Ikka ja alati viibis ta kui tõsine pedagoog ja isalik juht väsimatult oma ohvitseride ja sõdurite keskel. „Oma silm on kuningas“ — selle motiivi tõukel Schmidt ei oodanud alluvailt kirjalikke aruandeid ja ettekandeid rohkem, kui seda nõuti kõrgemale poole esitamiseks, vaid alalise juuresolekuga, arupidamisega, kohal antud näpunäidete ja tarbe korral pikkade vaidlustegi abil oli tema peensusteni teadlik sõdurite meeoludest ja töökäigust. Sellepärast tundusid alluvatele ka tema üldkorraldused alati kokkukõlas elunõuetega, otstarbekad ja kergesti läidetavad olevat. Olles ise suurte võimetega viljakas töömees, oskas Schmidt ka oma alluvate ja kaastöölise heatahtlikke individuaalpüüdeid kõrgelt hinnata. Rügemendis valitses üksmeel ja kokkukõla, mis vajalik edukaks tööks.

Kuid hoolimata Schmidt'i töötahtest ja pedagoogilistest võimetest, ei olnud tema rahuaegne tegevus siiski õnnelik. Schmidt osutus üheks neist arvukaist Vabadussõja kangelastest, kellele ei saanud osaks rahuajal jääda sellesama väe ridadesse, kellega ta sõjas oli sammunud võidult võidule. . .

Vabadussõjas läbielatud pingutuste, vintsutuste ja saadud haavade tagajärjel oli Schmidt'i tervis rängasti kannatanud. Eriti hakkas see väljenduma tema närvlikkuses. Selle asemel et rahulikult välja

Kolonelleitnant J. Schmidt.

puhata ja nautida väikestki kosutust, Schmidt ei kärsinud hoolida oma isiklikust heaolust ja asus pärast sõja lõppu aktiivselt tööle meie rahuaegses sõjaväes. Väeosa juhtimine rahuaegses olukorras erineb ju põhjalikult sama väeosa juhtimisest sõjas. Üleminek sõjaaja olukorrast rahuaaja olukorda nõuab juhilt kahtlemata suurt ennastsalgavat tööd.

Schmidt'ile paistis, et sõjaväe rahuaegseks korraldamiseks ei osata ega taheta kasutada meie oma vabadussõjaaegseid kogemusi, vaid hakati meie sõjaväe, rahuaaja olukorda korraldamise asemel, otsast

peale täiesti ümber looma. Ja Schmidt'i arusaamise järgi püüti seda ümberloomist teostada täiesti välismaa šabloonide järgi, millistest algul võistlesid kolm peavoolu: vene, saksa ja prantsuse. Sellejuures Schmidt nägi tehtavat selliseid eksisamme, mille eest meie vabadussõjaaegsed kogemused olid vägagi konkreetselt hoiatanud. Schmidt kui äärmiselt ausameelne ja oma rahva hinge ja vaimu armastaja teenetega töömees hindas seda uuestiloomist rohkem ebaökonomise katsetamisena, kui tarbekohase ülesehitava tööna. Schmidt'il olid selle töö kohta oma tõekspidamised, mis olid mitmeti vastuolus maksvuselepääsenud vaadetega, ja temale omase rippumatus tundeaga hakkas ta südilt kaitsma oma tõekspidamisi. Sellejuures sattus ta paratamatult vastuollu ka oma ülematega, kelle ettekirjutisi Schmidt ei pidanud igakord õiglaseks ja isegi vahel ignoreeris neid.

Ühell poolt suure rügemendi juhtimistöö, teiselt poolt püüd sellejuures ellu viia ka oma algatusi, mis ei olnud täielikus kokkukõlas maksvate ametlike vaadetega, viisidki Schmidt'i rahu rööpast välja. Tal arenes kokkupõrge isegi 3. Diviisi tollaegse ülema kindral A. Tõnisson'iga, kes üldse oli hinnanud Schmidt'i eeskujulikema rügemendiülemana Vabadussõjas ja püüdis teda niisugusena näha ka rahuajal. Kokkupõrge sai välise tõuke Pärnu garnisoni kino korraldamise küsimusest 1922. a. esimestel päevadel. Schmidt, süüdistatuna käsu mittetäitmisel, anti Sõjaringkonnakohtu alla, kes tema 7. detsembril 1922. a. mõistis teenistusest väljaheitmisele. Selle otsuse Riigikohus otsustas küll tühistada ja asjatoimetuse süüteo koosseisu puudumise pärast üldse lõpetada, kuid Schmidt oli siiski tähendatud süüdistuse mõjul moraalselt väga rõhutatud ja tema muidu optimistlikule näole sügenes kibedaid umbusalduse jooni.

See küsimus ulatus omalajal akuutselt avalik-

J. Schmidt ühes abikaasa Anna ja poja Karliga.

kusesse ja leidis käsitlemist ka ajakirjanduses. Muu seas on seda tüli õiguslikust küljest pikemalt analüüsinud juriidiline ajakiri „Õigus“ 1923. a. kirjutistes „Sõjaväe distsipliin“ (lk. 49—55 ja 102—108).

26. jaan. 1923. a. kolonelleitnant Schmidt andis üle 6. Jalaväerügemendi Pärnus kolonel E. Rosenberg'ile ja sõitis 2. Diviisi ülema käsutusse Tartusse.

Pärnus teenides oli Schmidt kogu aeg ka garnisoniülemaks, kusjuures temal oli laialisi kokkupuuteid seltskonnaga. Pärnu seltskonda jäi Schmidt'ist püsima kõige sümpaatlikumaid mälestusi.

Sõjaväelased, kel on tulnud tööd teha kolonelleitnant Schmidt'i juhtimisel eelkirjeldatud ajastul, võivad teda mäletada kui suuremeelset juhti, ausameelset sõpra ja kaasvõitlejat, ennastohverdavat töömeest ja tulisehingelist eesti rahvuslast.

2. Diviisi ülem, kelle käsutusse Schmidt saabus pärast 6. Jalaväerügemendi üleandmist, määras ta käskudetahtjaks ohvitseriks diviisi staabi juurde. Nii oli vana lahingumees, kes pole kunagi armastanud kabinetitööd, sattunud siiski staabiteenistuse alale. Teenistuslikult tähendas see samm tagasiminekut mitme astme võrra. Kauaaegne rügemendiülem alutati diviisi staabi ülemale käskudetahtja ohvitserina; pealegi juhtus staabi ülemaks olema ohvitser, kes Vabadussõjast osa ei võtnud. Kõik need asjaolud mõjusid J. Schmidt'ile rusuvalt; mingisugusest „töömeeleolust“ ei võinud olla juttugi. Sellele vaatamata püüdis Schmidt temale pandud juhuslikke ülesandeid staabitöö alal (mobilisatsiooni kavad jne.) täita hoolega ja parema arusaamise järgi.

1. okt. 1923. a. läkitati kolonelleitnant J. Schmidt Tallinnasse vanemate ohvitseride informatsioonikursustele. Kuid Schmidt'i närvid olid niivõrra rikked, et ta ei suutnud püsivalt vaimset tööd teha. Sõjaväe haigla arstliku komisjoni otsusel ta sõidab 12. detsembril 1923. a. ravimisele Tartu Ülikooli närvikliinikusse, kuhu jääb kuni 19. jaanuarini

1924. a., asudes siis kahekuisele terviseparanduse puhkusele. 18. märtsil ilmub ta uuesti informatsiooni-kursustele, kuid tervislik seisukord ei lubanud nüüdki õppetööd jätkata. Juba 12. mail 1924. a. saadab arstlik komisjon Schmidt'i uuesti kolme-kuisele puhkusele neurastenia cerebrospinalis gravis'i tõttu. Vahepeal on Schmidt nimetatud käskudetäitjaks vanemohvitseriks Sõjainistri juures ja 19. juunil 1924. a. ilmubki ta sellele uuele ametikohale. Informatsiooni-kursus jääbki tervislikel põhjusil lõpetamata.

16. märtsil 1925. a. tunnistab Tallinna sõjaväe haigla arstlik komisjon kolonelleitnant J. Schmidt'i teenistusse kõlbmatuks.

Milline oli Schmidt'i tervislik seisukord, seda näitab alljärgnev väljavõte Tallinna sv. haigemaja arstliku komisjoni aktist 21. aprillil 1925. a.: „Subjektiiivsed kaebused: raskuse- ja rõhumistunne peas, eriti pealaes, pea käivat ümber, ärritatavus, rahutu olek, unepuudus, mõtete koondamine raske, kergesti väsivat ja higistavat ruttu; kõige enam vaevavat alaline närvide pinevus; rinnas sügavatel hingamistel valu haava kohas.“ Omalt poolt märgib arstlik komisjon samas aktis muu seas: dermatografism väljendatud, sümton pilomoteur positiivne, silmalaud, väljasirutatud käed ja kael värisevad, patellaar- ja korneaalrefleksid kõrgendatud, kerge parema näonärvi halvatus, keel kaldub vasakule poole, kõnnak ebakindel, kinniste silmadega käimisel kogu keha kaldub vasakule poole.“

Sõjainistri vanema käskudetäitja ohvitserina teenib kolonelleitnant J. Schmidt, hoolimata hädi-sest tervisest, üle 2½ aasta. 1925./26. a. täidab J. Schmidt ühtlasi ka Vabadussõja Mälestamise Komitee sekretäri kohuseid. Sel perioodil esines ta sageli Sõjainistri esindajana Vabadussõjas langenud kangelastele maakondades püstitatud mälestussammaste avamisel jne.

III. Johan Schmidt'i viimased eluaastad ja surm.

1. Erus.

J. Schmidt'i tervislik seisukord muutus aasta-aastalt halvemaks. Sõjas saadud haavad ja närvi-kava vapustused andsid end ikka teravamalt tunda. Juba 1924. a., nagu nägime eespool, pidi Schmidt hä-dise tervise tagajärjel enneaegu katkestama töö va-nemate juhtide informatsiooni-kursustel. Järgmise aasta aprillikuus konstateerib Tallinna sõjaväe hai-gemaja arstlik komisjon, et Schmidt on kaotanud 70% töövõimest. Lõppeks 1926. a. 3. detsembril esi-neb J. Schmidt Sõjaministrile ettekandega, milles palub end arvata erusse tervislikkudel põhjustel. Schmidt'i soov täidetakse, ta arvatakse erusse 31. det-sembrist 1926. a., kusjuures talle jäetakse vormi-kandmise õigus.

Sõjaväeteenistusest lahkudes jäi Schmidt esialgu Tallinna elama, kuigi ta seadis lähemaks tööalaks oma autasutalu korraldamise. Pealinnaga sidusid teda perekondlikud põhjused. Nimelt oli Schmidt'il, kes jäi leseks 31. jaanuaril 1927. a., tekkinud vahe-peal südamesõprus Tallinnas elutseva prl. Sofia Androniku t. Klatško'ga. 31. juulil 1927. a. toimus J. Schmidt'i ja prl. Klatško laulatus Tallinnas Püha-vaimu kirikus ja varsti pärast seda sõitis abielu-paar Viljandimaale Päri asundisse, kus asetses Schmidt'i autasutalu.

Naabritega, kelle hulka kuulus ka kadunud kind-ral Unt ja kolonel J. Hellat (end. G. Kirschbaum), oli Schmidt kõige sõbralikum as vahekorras ja toetas kõiki ühisettevõtteid, nagu Päri masinatarvitajate ühisus, Angleri tõugu sugupulli ühing ja „Kolmik-ühing“. Viimasesse kuulusid ainult kolm sõjameest-

naabrit: kindralmajor J. Unt, kolonelleitnant J. Schmidt ja kolonel J. Hellat. „Kolmik-ühingu“ varandus koosnes vilja- ja heinaniitjatest, reas- ja laialtkülvimasinatest, suurematest atradest ja äketest, kultivaatoritest, koormakaaludest jne.; selle varanduse jagas „Kolmik-ühing“ osanike vahel omanduseks — tingimusel, et omanik annab ühingu varanduse teistele osanikele kolme aasta jooksul tasuta kasutamiseks.

Tervislikult vajas Schmidt rahulikku elu ja see oli nüüd temal. Kuid vana lahingumehe hing oli rahutu, see otsis midagi rohkemat, kui võis pakkuda idülliline elu maal. Schmidt'i iseloom ei lubanud teda muretult lebada ja maitsta elumõnususit. Ta pidi alati rühkima ja liikuma. Ta otsis nagu võitlust kellegagi või millegagi, otsis uut töövälja. Ja järgmise aasta sügisel, andnud talu rendile, kolibki Schmidt oma perega Viljandisse, asudes korterisse Lembitu puiesteele hr. Rängel'i majja (nr. 18). Hiljem leidis ta korteri Ilmarise tänaval nr. 16 pr. Mõistuse majjas.

Viljandis leidis Schmidt vanu tuttavaid ja lahingukaaslast, kellega seisis elavas läbikäimises. Siin hakkas ta ka poliitilisest elust aktiivsemalt osa võtma. Oma vaadetelt kuulus Schmidt tööerakonda, kelle nimekirjades kandideeris ka Riigikogusse ja linnavolikogusse. 1929. a. sooritas Schmidt riigikoguliikme kandidaadina pikema ringsõidu Viljandi maal, selgitades ja kaitstes tööerakonna seisukohti. Tööerakonna Viljandi osakond soovis näha Schmidt'i Viljandi linnapeana; ka Schmidt ise polnud selle vastu, kuid erakonna allajäämise tõttu valimisvõitluses ei pääsenud ta üldse Viljandi linnavolikokku. Oma lootustest sel alal J. Schmidt kirjutab õele Annale Kanadasse 11. juun. 1929. a. järgmist: „...Linnas elamine läheb tüki maad kallimaks kui maal, aga maal ei taha ka elada, seal ei ole midagi teha ja läheb sellepärast igavaks. Mul on lootust linnas mi-

dagi tegema hakata, ehk saab siis sissetulekut juurde. Nimelt on mul lootust Viljandi linna-peaks saada. Linnavalimised tulevad vististi detsembrikuul ja mina olen praegusel ajal uus linna-pea-kandidaat. Muidugi on sellest veel vara kui kindlast faktist rääkida, sest asjaolud võivad veel muutuda, kuid sellegi peale vaatamata lootust mul on.“

Tööerakonna kohaliku lehe „Sakala“ toimetuses oli Schmidt esialgu alaline ja oodatud külaline, hiljem ka toimetusliige. Selle kohta kirjutab tähen-datud leht ise 3. veebruaril 1931. a. (nr. 15): „Kui tal (Schmidt'il) midagi loovat teha ei olnud, siis tuli ta juba vara hommikul meie toimetusse ja võttis elavalt osa mõttemõlgutustest selle maailma elu üle. Johan Schmidt oli ja jäi idealistiks; temaga võis vaielda päevad läbi, võis temaga lüüa ägedaid sõnalahinguid, nagu tema lõi veriseid lahinguid landes-vääriga, kuid Johan Schmidt jäi igale sõbraks, südamlikuks sõbraks. Ta oli otsekohene ja hingeline inimene, sellepärast oli kadunu seltsis viibida eriline heameel. Toimetuse tööst vabad tunnid jäävad Johan Schmidt'i lahkumise järele nüüd kurbadeks ja tühjadeks. Pole teist sarnast inimest, kellele võid puistata välja oma südamemuresid, et ühiselt leida troosti ja julgust tulevikuks. Johan Schmidt oli inime, kes lahingutes oskas julgustada ja anda lootust oma sõduritele ja kuni surmatunnini oli tema sõnades alati palju troostivat ja julgustavat.“

Viljandis elades võttis J. Schmidt elavalt osa ka mitmesugustest seltskondlikkudest organisatsioonidest. Nii oli ta Sakalamaa Noorte Kotkaste keskmalevkonna vanemaks, Viljandi Eesti Hariduseseltsi algkooli hoolekogu liige, Vabadusristi Vendade Ühenduse Viljandi osakonna liige, Viljandi Heli-kunsti Seltsi ja selle laulukoori liige jne.

J. Schmidt'i tegevusest Noorte Kotkaste juures kirjutab noorte magister hr. Pirsko:

J. Schmidt ühes abikaasa Sofia ja pojaga (esim. abielust).

„Erukol. Joh. Schmidt kinnitati Noorte Kotkaste Sakalamaa maleva vanema poolt NK keskmalevkonna vanemaks 29. nov. 1930 (maleva vanema kskk. nr. 3, § 1 — 29. nov. 1930), mis ajast arvates ta asus ka oma kohuste täitmisele. „Noored Kotkad“ kui laialdane organisatsioon tahtis haarata kõik koolid ja asutada igasse oma rakukesed — rühmad. Malevkonna vanema hr. Schmidt'i ülesandeks jäi võimaldada soodus pind ja soe poolehoid Noorte Kotkaste rühmile ka kõigis Viljandi ümbruses asetsevais kooles. Säärase pinna ja õhkkonna loomine organisatsiooni algpäevil polnud kerge, kuna sel ajal maa õpetajaskond üsna kindlalt vastu seisis, seda enam, et „Noored Kotkad“ oli alles „värsk“ organisatsioon. Üsna kiiresti, paari kuu jooksul, õnnestus aga hr. Schmidt'il murda säärane vastupanu ja Noorte Kotkaste rühmade ellukutsumine Pärsti, Heimtali, Vardi ja Loodi koolidesse pidi toimuma juba veebruaris. Sellest tõmbas aga kriipsu läbi tolle

juhi varajane surm. Ei leitud tema kohale vastavat juhti ja mainitud koolid anti naabermalevkonna hoolde, kellel rühmade ellukutsumine enam raskusi ei tekitanud — oli ju kadunud töömees suutnud võita sooja poolehoidu organisatsiooni vastu õpetajaskonnas.“

Sellevastu „ärimeest“ Schmidt'ist ei saanud, kuigi ta ka sel alal katsetas. Pärast asumist Viljandisse ostis Schmidt järelemaksu peale sõiduauto ja pani selle palgatud juhi hoole all „teenima“. Varsti aga selgus, et auto toob kasu asemel vaid kahju: parandusarved, bensiinikulud, juhi palk jne. ületasid sissetulekud. Siis õppis Schmidt ise autojuhiks ja „katsus päästa, mis päästa on“. Tagajärjed ei olnud palju paremad. Selgus, et Schmidt'i suur auto peletas sõitjad eemale: arvati, et sõit suures töldautos on kallim... Auto asja kurdab J. Schmidt muu seas mitmel korral oma kirjades õele Annale. Näiteks 11. juunil 1929. a. ta kirjutab: „Meie elame oma perekonnas pisitasa edasi, kuid ka meil on muresid rohkesti. Nimelt see auto saadanas teeb südame täis. Ei ole seda minekut! Inimestel ei ole raha sõita; ka ilmad on ebasoodsad olnud. Kui sõitused palju oleks, siis tasuks väga hästi ära. Auto on sõitnud Tartus, Jõgeval ja mujal, ja need sõidud on väga hästi (endid) ära tasunud, kuid neid sõitused on vähepoole olnud. Suvepoole on lootä muidugi rohkem, eks siis näe, kuidas see asi läheb. Kui suuremat head ei tule, siis katsun maha müüa. Väljapääsematus seisukorras meie muidugi veel ei ole.“ Sama aasta 24. novembril J. Schmidt kirjutab õele auto kohta: „Meie auto on aga hinge täis teinud ja meeletuska valmistanud. Nüüd lasen ta veoautoks ümber teha. 1. jaanuarist saan Rotermanni veod oma kätte, ehk saab siis temaga vähegi teenida.“

Viimatinimetatud kirjas J. Schmidt hellitab ka lootust koha saamiseks Tallinnas, kirjutades õele järgmist: „Üht väikest uudist võiksin Sulle vahest

küll kirjutada, nimelt: novembri algul käisin Tallinnas ning ka Kilgase juures. Kilgas suurendab ikka oma vabrikut. Nüüd hakkab peale kõige muu ka naisterahva peent villast riidet valmistama ja on selleks kogu Volta vabriku ruumid enese kätte võtnud. Temal läheb selle vabrikuga suurepäraselt... Tema rääkis peale kõige muu, et ta tahab vana vabriku ruumidesse asutada uue vabriku ja selle vabriku usaldusmeheks tahab saada mind. Mina andsin temale oma nõusoleku. Kui see vabriku asutamise kava peaks täide minema, siis, võib-olla, tuleb meil Viljandist üle kolida Tallinna. See on aga veel muidugi kõik kava; millal see veel teoks saab, on teadmata.“

J. Schmidt'i suhtes see kava jäigi kavaks...

2. Haigestumine ja surm.

Suvekuud veetis Schmidt harilikult oma talus, milline asetseb looduslikult väga ilusal kohal. Ka siin ei istunud ta käed süles, vaid leidis alati küllalt toimetusi ja talitusi. Selle töö juures tabasid teda 1930. a. suvel õnnetused, mis kaasa mõjusid tervise halvenemisele. Kõigepealt, parandades saunakatust, kukkus Schmidt sealt maha ja sai tugevasti põrutada. Toibunud sellest põrutusest, kukkus Schmidt sügisel jällegi, seekord puuvilja korjamisel õunapuu otsast, kusjuures kannatada sai parem õlg. Samal aastal pärast jõulupühi sõitis Schmidt haiglasena metsa lanke ostma, kus sai kõvasti külmetada. Sellest tekkinud kerge palaviku kõrval hakkas ta kaebama ka hambavalu üle. Arste ta ei usaldanud; neile, kes soovitasid pöörduda arsti poole, vastas Schmidt anekdootide jutustamisega arstide kuriooslikest eksimustest. Alles nädalapäevad edasi, kui tekkis verejooks igemest ja palavik järjest tõusis, pöördusid kodused abiotsimisega arsti

poole. 19. jaanuaril 1931. a. eemaldas dr. Rosenfeldt haige hamba. Kuna verejooks väljatõmmatud hamba august ei lakanud, toimetati Schmidt 21. jaanuaril Viljandi haiglasse. Tal oli hambas tekkinud mädanik, millest mürk sattus verre. Schmidt'i abikaasa soovis, et kohale sõidaks ka prof. Puusepp Tartust. Viimane aga ei saanud isiklikult sõita ja saatis kohale oma vanema assistendi. Haige päästmiseks tehti kõik, mis vähegi võimalik, kuid Schmidt'i organism oli siiski niivõrra kurnatud, et ta enam ei suutnud vastu panna. 2. veebruaril hommikul kell 1000 sulges Johan Schmidt vaikselt abikaasa, õe, sõprade ja halastajaõe juuresolekul oma silmad igavesele unele. Viimased kaks elupäeva oli Johan Schmidt paiguti lühemat aega meelemärkuseta olekus; palavik püsis 40° ümber.

Testamendi tegi J. Schmidt 24. jaanuaril 1931. a., pärandades autasutalu, mis temale antud Vabadussõjas ülesnäidatud teenete eest, oma poegadele Karlile (esimesest abielust) ja Hansule (teisest abielust), kusjuures koha kasutajaks kuni poegade täisealiseks saamiseni jääb lesk. Juhtumil, kui pojad mõlemad soovivad olla kohapidajad, tuleb talu pooleks jagada; vastasel korral peab üks kahest teisele tasuma vastava summa rahas. Abikaasale pärandas Schmidt kõik oma vallasvara. Poegadele palub Schmidt võimaldada kõrgema hariduse omandamist, kui neil on selleks tahet ja andeid. Testament tehti haiglas notar Talts'i juuresolekul ja avati 17. aprillil 1931. a. Viljandi 1. jsk. rahukohtuniku avalikul istungil.

Populaarse väejuhi surm tabas kõiki ootamatult: Üldine lein kajastus ilmekalt kogu ajakirjanduses.

„Saatus teed on imelikud,“ kirjutas „Sakala“ J. Schmidt'i surma puhul. „Ei tea keegi, kus ja mil põhjusel saatus temale on määranud surra. Maailmasõja ajal tuli üks rügement väerinnalt Viljandisse puhkusele. Kui lahingutes vintsutatud sõ-

jamehed olid orkestri saatel rõõmsalt liginemas linnale, tuli neile Valuoja kohal vastu voorimees, kelle hobune hirmus marsihelidest ja hakkas lõhkuma. Ta jooksis peale ühele sõjamehele ja surmas aisa otsaga silmapilkselt selle puhkusele rühkiva kangelase. Siis kõneldi, et surma sai sõjamees, kes osa võtnud 12 verisest lahingust, kus suurem osa tema lahingukaaslasi jätnud elu. Vaenlase kuulid ja mürkgaasid ei olnud sünnitanud sellele sõjamehele mingit viga; juhusliku voorimehe perutsev hobune surmas aga tema kaugel väerinna seljataga, kus näiliselt ei varitsenud enam mingi hädaoht. — Johan Schmidt'i saatus tuletab elavalt meelde selle tundmatu sõjamehe saatust. Verised lahingud Maailmasõjas, veel verisem ja kuulsusrikkam võitlus Vabadussõjas, võitlus enamlike röövsalkade ja ajalooliste raudrüütlike järeltulijatega. Need olid möödunud Johan Schmidt'ist õnnelikult. Ta oli küll saanud mitu korda haavata, isegi raskesti, kuid see ei suutnud maha murda seda julget ja vahvat sõjameest. Nüüd aga juhuslik haigus, veremürgitus hambas, ja see murdis maha mehe, keda ei suutnud maha murda ei kuulid ega täägid. „Sakala“ leinab kolonelleitnant Johan Schmidt'i kui oma parimat sõpra ja kaaslast ning ühtlasi trööstib lahkunu perekonda tema suures leinas.“

„Vaba Maa“ Pärnu väljaanne 3. veebr. 1931. a. märgib toimetuse poolt avaldatud artiklis muu seas: „Kolonel Schmidt tõi Vabadussõja ajal 9. Jalaväerügementi tulise hinge. Nigelast üksusest sai kuulsam Eesti Vabadussõja kangelane ja seda peamiselt rügemendiülema hr. Schmidt'i vahvusel. . . Kolonel Schmidt'i mälestab kogu Pärnumaa, eriti ta kaasvõitlejad suure lugupidamisega. 9. rügemendi ja ta vapra juhi teened jäävad ajalukku kustumatult.“

„Põhja Kodu“ (Narvas) tõi 3. veebr. 1931. a. 1. Diviisi ülema kindral A. Tõnisson'i jutuajamise,

kus märgitakse: „Kolonelleitnant Schmidt oli üks silmapaistvamaid lahingumehi ja tublimaid rügemendi juhte Eesti Vabadussõjas. Temast kui sõjamehest on mul tõsiselt kahju. Sääraseid mehi peaks meil olema rohkem.“

Samalaadilisi sooje järelehüüdeid pühendasid J. Schmidt'ile ka pealinna ajalehed ja mõned ajakirjad.

Tuntud tegelaste ja Schmidt'i sõprade poolt sai proua Schmidt rohkesti kaastundeavaldusi. Olgu siin toodud mõned telegrammid:

Palun vastu võtta minu sügavam kaastundeavaldus Teie abikaasa, Vabadussõjaaegse väejuhi ja Vabadusristi kavaleri, ootamatu surma puhul.

4. veebruaril 1931. a.

Nr. 24.

J. Laidoner,
kindralleitnant,
Ülemjuhataja Vabadussõjas
ja Vabadusristi Vendade
Ühenduse keskjuhatuse esimees.

Teie abikaasa surma puhul palun vastu võtta minu sügavam kaastundeavaldus.

Tallinn, 3. veebr. 1931. a.

O. Köster,
Sõjaminister.

Lubage avaldada Teile minu sügavat kaastundmust Teie abikaasa, lugupeetud kolonel Johan Schmidt'i surma puhul.

Tallinnas, 3. veebr. 1931. a.

P. Lill,
kindralmajor,
Sõjainistri abi.

3. Diviisi nimel avaldan sügavat kaastundmust raske kaotuse puhul.

3. veebr. 1931. a.

G. J o n s o n,
kindralmajor,
divül 3.

Palun vastu võtta sügavaim kaastundeavaldus Teid tabanud raske kaotuse puhul.

Sõjavägede Staabi ohvitseride kogu.

Palume vastu võtta Narva Linnavalitsuse ja kodanikkude südamlük kaastundmuse avaldus meie Vabadussõjas Narva tublima kaitsja ja Teie armsa abikaasa kolonelleitnant Johan Schmidt'i enneaegse kaotuse puhul.

Narva Linnavalitsus.

Sügavas aukartuses mälestades oma rahvajahi suuri tegusid Vabadussõjas, tunneme kaasa Teie valusale kaotusele.

Endised 3. rügemendi ohvitserid Norman, Kasak, Jõgevest, Lippus, Mänd, Tulnola, Sirk, Ernits ja Tint.

Avaldame südamest kaastundmust Teie unustamatu abikaasa ja minu kalli sõbra surma puhul. Kahjatsen väga, et ei saa haiglase tervise pärast lema mulda sängitamisest osa võtta.

K i l g a s.

Leinakuulutusi ajalehtedes avaldasid peale omaste, endiste kaasvõitlejate, väeosade, Vabadusristi vendade ja sõprade ka paljud seltskondlikud organisatsioonid.

3. Viimne teekond.

J. Schmidt sängitati maamulda Viljandi maakoguduse*) kalmistule 5. veebruaril 1931. a. Vastandiks Schmidt'i viimastele eluaastatele, millal ta elas võrdlemisi tagasihoidlikult oma perekonna keskel, kujunes matus suurejooneliseks auavalduseks kadunud sõjakangelasele.

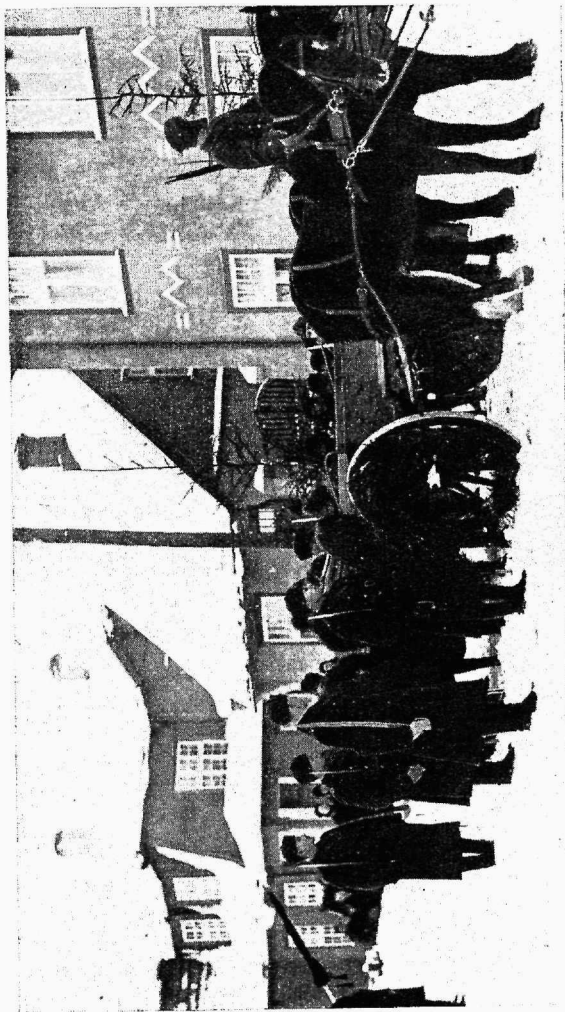
Matusetalituse korralduse oli enda peale võtnud Viljandi garnison. Kell 1300-ks kogunesid saatjad leinamajasse (Ilmarise tn. nr. 16). Ilmusid tema lähemad sõbrad ja omaksed, valitsuse esindaja, Läti sõjaväe delegatsioon, väeosade ja organisatsioonide saadikud jne.

Leinamajas pidas ärasaatmiseks vaimuliku talituse linnakiriku õpetaja praost Vestren-Doll, kes oma kõnes tähendas, et kolonelleitnant Schmidt oli üks neist, kes oma elu pani kaalule armastusest kodumaa vastu. Seda armastust ei tohi lasta surra, sest siis langeks riik. Pärast kõnet laulis Viljandi Helikunsti Seltsi meeskoor, mille liige kadunu oli, meeleolurikka laulu. Siis kanti puusärk kõrgemate sõjaväelaste poolt tänaval ootavale suurtükilafetile.

Leinarongi ees kanti kadunu aumärke — Vabadusriste, Läti Karutapja ordenit ja veneaegseid aumärke. Aumärkidele järgnesid pärjad, siis puusärk ja saatmiseks määratud väeosad (Sakala Partisanide Pataljon ja V Suurtükiväegrupp). Hoolimata 15-kraadilisest külmast olid tänavad tihedalt täidetud rahvahulgaga, kes tahtis kaasa elada kangelase viimse rännaku.

Leinarong liikus orkestrihelide saatel läbi Ilmarise, Lossi, Tartu ja Tallinna tänava linnakirikusse, kus järgnes matusetalitus praost Vestren-Doll'ilt. Kirik oli juba ammu enne leinarongi kohalejõud-

*) Seltsi „9. Jalaväe Polk“ juhatus otsustas 1937. a. J. Schmidt'i põrmu ümber paigutada Vabadussõjas langenud kangelaste kalmistule Viljandis.

J. Schmidt'i viimne teekond.

mist rahvast tungil läis, nii et kadunu saatjad suuri vaevu ära mahtusid muidu avarasse kirikusse. Matusetalituse juures laulis Helikunsti Seltsi meeskoor kaks laulu: „Lahkunud sõjamehele“ ja „Saaks koju hing“, mis paljudele kuulajatele kiskusid pisarad palgele.

Pärast matusetalitust liikus leinarong Viljandi maakoguduse kalmistule. Veel lühike vaimulik kõne praost Vestren-Doll'ilt ja puusärk lastakse Sakala Partisanide Pataljoni püssipaukude ja Helikunsti Seltsi laulukoori helide all hauda. Tugevad sõdurikäed asuvad oma endise juhi katmisele mul- laga ja varsti on haud kinni aetud... Haud kattub peagi pärgadega, millised asetati soojade järelehüüete saatel:

- 1) omastelt;
- 2) Vabariigi Sõjaministri ning sõjaväe nimel — kolonelleitnant Lõhmus'e poolt;
- 3) Läti Sõjaministri ja sõjaväe nimel — kolonelleitnant Hassmannis'e poolt;
- 4) E. V. Ohvitseride Keskkogu nimel — kolonel J. Hellat'i poolt;
- 5) 1. Diviisi nimel — kolonel V. Koch'i poolt;
- 6) End. 9. rügemendi lahingukaaslaste nimel — kolonel Kasekamp'i poolt;
- 7) 9. Üksiku Jalaväepataljoni ja Pärnu garnisoni nimel — kapten H. Otmann'i poolt;
- 8) End. 3. rügemendi nimel — leitnant Koort'i poolt;
- 9) Sakala pataljoni nimel — kolonelleitnant O. Schmidt'i poolt;
- 10) V Suurtükiväegrupi ohvitseride ja üleajateenijate kogult;
- 11) Tööerakonna Viljandi osakonnalt;
- 12) Viljandi Helikunsti Seltsilt;
- 13) Ajaleht „Sakala“ toimetuselt;

- 14) Vabadusristi Vendade Ühenduse Viljandi osakonnalt;
- 15) Kaitseliidult;
- 16) Noorkotkaste malevalt;
- 17) Sõpradelt ja austajatelt.

Karm külm aga lõpetas lillede elu, enne kui nad oleksid suutnud katta kalmukünka. Nende surm oli samuti enneaegne, nagu selle kangelase surm, kelle kalmu ehteks nad toodi.

Matusepäeval avaldas 9. Üksiku Jalaväepataljoni ülem alljärgneva käskkirja:

9. Üksiku Jalaväepataljoni ülema k ä s k k i r i

nr. 7.

5. veebruaril 1931. a. Pärnus.

§ 1.

Täna asetatakse Viljandis maamulda lühikese haiguse järele unele suikunud erukolonelleitnant Johan Schmidt, kes oli 9. Jalaväerügemendi looja ja Vabadussõjajaegne juht.

1919. a. kevadel, kui enamlased tungisid tervel rindel peale meie väikesele sõjaväele, et hävitades Eesti, panna maksma meie üle võõrast võimu ja orjastada uuesti äsjavabanenud kodumaad, formeeriti 9. Jalaväerügement, kusjuures see töö toimus keset võitlusi ja lahingumõllu. Kuulide saju all kasvas, kõvenes ja täienes rügement.

Järgnevail võitlusil vihatud vaenlase, landesväeri vastu, tormas rügement edasi, eitades iga tõket, mis oleks tahtnud takistada teda jõudmast Riia väravaile.

Võitluis Narva all, kus rügement seisis mitu korda suuremaarvulise vaenlase vastas ja, võttes vastu lu-

gematuid pealetunge, — võitis, kirjutas ta hiilgava lehekülje oma ja Vabadussõja ajalukku.

Kangelasliku rügemendi loojaks, tema hingeks ja juhiks ning isaks oli kolonelleitnant Johan Schmidt, kes täis energiat, noorustuld, isamaarmastust, isiklikku vahvust, surmapõlgust, isalikku hoolitsemist alluvate eest, olles seltsimehelik, sõbralik, kuid selle juures väga nõudlik ning vajaduse korral ka armutu, oskas liita rügementi kuuluvad Pärnumaa mehed üheks tugevaks üksuseks, oskas valida abilisi, oskas organiseerida ja viia rügemendi võidult võidule.

Kuid aeg, millele ei ole vastupanu, sammub edasi takistamatult, nõudes oma ja kutsudes lahkuma paljusid.

Nüüd on asunud nende lahkunute ridadesse ka kolonelleitnant Johan Schmidt.

Täna, seistes meie lahkunud kangelase haua juures, tahame hüüda tema oma sõnadega, öeldud rügemendile selle esimesel aastapäeval:

„Müts maha kangelase haul! Ja sügava kurbusega mälestame oma langenud kaasvõitlejat-kangelast. Olgu kerge Sulle Eesti muld, mille kaitsjana Sa võitlesid. Puhka rahu! — Sa oled võitnud!“

§ 2.

Endise 9. Jalaväerügemendi ülema erukolonelleitnant Johan Schmidt'i maamulda asetamise puhul käsen täna kell 1200 kõigis pataljoni allüksustes korraldada mälestusaktused, kus anda lühike ülevaade kolonelleitnant Johan Schmidt'i teenetest Vabadussõjas ja teda mälestada vaikes leinas.

Ühtlasi käsen täna allüksustes lipud tõmmata poolde vardasse.

V. Trossi,
kolonel,
pataljoni ülem.

TEINE OSA.

IV. Kaasaeglaste mälestusi Johan Schmidt'ist.

1. Mälestusi vennast.

Venna — kadunud Johan (Johannes) Schmidt'i — lapsepõlvest on mul vähe mälestusi järele jäänud. Tean ainult seda, et ta oli kõhn väikese kasvuga poisike. Ema sundis teda ikka sööma, et siis kasvaks. On meeles, kuidas ema teda lugema õpetas. Esimene harjutus oli „Kas on linnukesel muret“; Johan luges emale järele lapse poolikute sõnadega.

Aastad kadusid... Vend Johan oli juba 9 a. vana, ja ema mõtles, et nüüd on paras aeg poissi kooli saata. Ühel sügisel päeval, millal isa kodus ei olnud (ema kartis, vahest isa ei luba saata poissi veel kooli — oli ta ju alles väga väike), saatis ema mind vennaga kooli, kus ma juba ühe talve olin ära käinud.

Leivakotti vahepuuga õlale võttes hakkasime kõmpima Patjala koolimaja poole, kuhu oli 7 km minna. Laupäeval tuli isa hobusega järele ja viis meid koju. Järgneval esmaspäeval viis isa meid juba hobusega kooli. Kui olid soojad ilusad ilmad, siis marssisime ka jalgsi koju, sest nii oli palju lõbusam üksteisega teel vallatust teha.

Tuli koolivaheaeg. Suvi möödus kiiresti ja jõudis jälle kätte sügis, kus koolid oma igapäevast askeldust algasid. Kooli pidi kõmpima ka vend Johan, kuid seekord tegi ta seda juba palju lõbusamas meeleolus, sest tee oli tuntud. Koolis oli ta väga hoolas õppima. Minust jõudis ta igatahes ette, sest temal oli tahtmine kaugemale tungida, mitte ainult nende igapäevaste ülesannete juures peatuda. Ta hakkas hoolega raamatuid lugema ja nägi peagi, et raamat on inimese elupeegel, mille kaudu võib tundma õppida elusügavusi; nii kasutas temagi raamatut kui mõjuvat relva.

Poolteiseaastase vallakoolis viibimise järele muudeti Patjala vallakool ministeeriumikooliks. Teiseks õpetajaks Juhan S t u r m'i kõrvale tuli Peeter Speek. Paar kuud pärast vallakooli ümbermuutmist tuli rahvakoolide inspektor meid külastama; ta leidis, et lapsed on õige hoolikalt õppinud, ja kinkis koolile 3 rubla — autasuks parimatele õppijatele uues koolis.

Uus koolimaja oli ka juba ehitusel. Ehituskruudiks osteti meie isalt 3 vakamaad maad. Järgmisel sügisel — 1897. aastal — alustatigi uues koolimajas koolitööd. Uuteks kooliõpetajateks tulid Mihkel Koch ja Karl Vaher. Vend Johan jätkas nüüd veel palju agaramalt ja hoolikamalt õppimist, osalt seejärel, et saada inspektorilt lubatud autasu. Koolist õhtuti kella 7-eks koju jõudnud, läks vend kohe magama, sest ta oli õhtuti väga unine; öösi kella 1—2 paiku virgudes tõusis ta kohe üles ja hakkas oma kooliülesandeid õppima. Ennast ma käskisin ikka kella 4-ks üles äratada, ja mul oli paha meel, et vend nii vara üles tõuseb ja nii palju õpib ning siis kiitust saab. Hakkasin emale kaebama, et keelaku ta poisil varajane ülestõusmine ja tulepõletamine. Aga ema ütles, las' ta õpib, kui tal tahtmist on. Ja nii ei saanud mina oma kaebamisest midagi...

Igakord, kui Johan koolist koju tuli, läks kadunud vend Mart, kes sel sügisel ka kodus oli, talle juba väravasse vastu ja tõi ta süles tuppa, öeldes: „Toon tulevase ohvitseri tuppa.“

Jõulud jõudsid kätte ning saabus ka tund, millal koolis hakati seda 3 rublat jagama. Igaühel olid närvid pingul — kes selle õnne osaliseks saab. Ja seal oligi vend Johan see, kellele ulatati 1 rubla pihku; kaks rubla jagati vend ja õde Jürgenson'ide vahel, kellele loodus oli kinkinud võrratud vaimuanded. Vennal oli selle rubla üle ütle mata heameel. Ta loopis raha ikka üles ja alla. Korraga kukkus rubla ühel viskamisel lumme! Küll oli seda otsimist, enne kui üles leidis!

Pärast jõulupühi hakkas ta jälle endise hoole ja agarusega koolitöid tegema. Vahetevahel valmistas ta puust püsse ja mõõkasid, vorpides neid teha teistele. Õpetaja Vaher andis 2 korda nädalas kehalise harjutuse tunde ja vähesel määral ka sõjalist õpetust. Poisid marssisid mööda teed puust püssid õlal, nagu sõjavägi kunagi. Ma ei tea, kas leiti, et vend teeb harjutusi hästi või kuidas, aga ta pandi juba vahel teisi õpetama.

Möödus talv ja jõudis kätte kevad. Vennas sai seekord kurva sõnumi, et ta on samasse klassi istuma jäetud! See talle küll ei meeldinud, aga pidi leppima, sest matemaatika leiti nõrk olevat. Hiljem ta rääkis mitu korda, et ma lõpetasin küll selle kooli, aga olin tõesti veel matemaatikas kui pime öö. Alles teises koolis, kuhu ta edasi läks, oli õpetaja nii arusaadavalt kõik ära seletanud, et matemaatika saanud kohe klaariks. Pärast ta oli üsna tüse matemaatik.

Kui vennal ministriumikool oli läbi tehtud, hakkasid vanemad arutama, et sellele pojale ikka tarvis rohkem kooliharidust anda. Aga kuhu kooli teda edasi viia? Vend Mart jäi endiselt arvamisele, et tarvis poiss junkrukooli panna. Ma ei mäleta

enam, kas Pihkvas või kus see kool oli, kuhu nad tahtsid Johani viia. Millegipärast isa ometi teda sinna ei pannud, vaid ta läks ja viis poisi Tartu Treffneri erakooli eksamile. Vennas tegigi eksami läbi ning ta võeti kooli vastu. Isa läheb aga sügisepoole suve vallamajja ja seal vallakirjutaja Sommer hakanud isale rääkima, et mis sa oma pojast Tartu viid; vallavanem Peerand viib oma poja Põltsamaale Aleksandri kooli, eks pane oma poeg ka sinna. Ja nii ta tuligi koju selle otsusega. Nii sattus Johan Põltsamaale Aleksandri kooli.

Kahe aasta jooksul ta lõpetas Aleksandri kooli ja siirdus siis Tallinna pedagoogilistele kursustele, milised lõpetas 1905. a. kevadel. Aleksandri koolist jäid talle mõned väga head sõbrad järele, nagu härrad Treufeldt, Liivak, Prakks ja Villemson; teiste nimesid ma ei mäleta. Koha sai ta algul (1905. a.) Tallinna Kooli tän.; ei mäleta, mitmes algkool see oli. Koolijuhatajaks oli õpetaja S t i m m, kuna minu vend sai sinna asetäitjaks-õpetajaks.

Kooliõpetajana ta algas kohe energiliselt lapsi kasvatama ja õpetama. Kevadel, kooli revideerimisel, leidis koolide inspektor tema ained kõige paremini ettevalmistatud olevat. Nüüd hakkas vend lootust hellitama, et vahest ta kinnitatakse sellesama kooli peale. Ta tahtis veel ise edasi õppida, käis viiulitundides kadunud viiulikunstnik Mullas'e juures jne. Aga kõigist ta plaanidest ja lootustest tõmmati kriips läbi, sest ta ei saanud kohta linna. Direktor olevat talle kindla sõnaga ütelnud, et olge te kas või kuld, ma siiski ei või seda teha, sest peame tegema õigust ja eeskätt andma perekonnainimestele kohad linnas. Vend sai koha Palmses, kuhu ta määrati ministeeriumikooli teiseks õpetajaks. Seal hakkas ta koolitöö kõrval suure agarusega ka seltskonnaelust osa võtma. Suvel koolivaheaegadel ta käis kodus isatalus ja aitas tööd teha.

Töötanud kolm aastat Palmse koolis, läks ta Haapsallu suvepuhkusele. Seal meeldis talle väga. Haapsalus leidis ta endale mõned väga head tuttavad, muu seas ka ühe kuberneripererkonnas. Haapsalust tulles sõitis ta jälle isatallu, et aidata veel isa töödes, enne kui koolid algavad. Isatalus töötades ta saab ühel päeval oma sõbralt Veiman'ilt kirja; kirjas seisis muu seas, et ega vend enam Palmsesse ei jää, ta olevat üle viidud Vihula ministereiumikooli. Kirja läbi lugenud, jäi vend väga kurvaks, et ta on jälle üle viidud võõra kooli peale. Ja õhtul sõitis vend kohe inspektori juurde, et asja veel kuidagi parandada. Inspektor oli ütelnud, et tal olevat olnud poole meetri kõrgune kuhi palvekirju neilt, kes sinna soovinud kohta. Ja lisanud: „Schmidt ei ole mulle küll palvekirja andnud, aga vaat', kui palju ma teda hindan — viin ta ise üle, sest tema oskab koolile hinge luua ja tööd teha.“ Vend sõitnud siis koos Veiman'iga Vihula koolimajja oludega tutvuma. Koolimaja ligemalt vaadates oli vend päris rahule jäänud, sest hoone oli suur ja nägus. Lapsi oli 200 ümber. Ja peasi see, et vend oli juba ise peremees suures koolimajas. Koolitööde kõrval hakkas ta jälle kogu jõuga seltskonnatöid tegema, pidusid korraldama koolimaja heaks jne. Seal leidis ta endale ka vägagi head sõbrad, kes teda aitasid seltskonnatöödes ja tegevuses. Üks tema paremaid sõpru oli hr. August Kilgas, kes järgmisel aastal läks Petrogradi ülikooli. Kuid suvel koolivaheaegadel tuli ta ikka sinna puhkusele ja ka venda aitama seltskonnatöödes. Venna sõpradeks-tegelasteks olid veel hr. Valdek Treiberg ja tema vend Peeter Treiberg (Tarvel), nüüdne Tartu Ülikooli professor, ja hr. Lindam, kellel kolmandal aastal kogemata revolver taskus lahti läks ja kes silmapaikselt surma sai ühel koosolekul Vihula koolimaja kantseleis, siis hr. A. Traksmann, kes ka sõjaajal temaga kokku puutus, ja kooliõpetaja Koot. Kõik nad olid talle kui ven-

nad. Üldiselt võttes sai ta hästi läbi kõigiga, eriti lapsed armastasid teda väga. Ta oli lastele nagu isa, kes andis hirmu ja armu kui vaja oli. Lapsed olid talle väga kuulelikud, sest ta oli kui laste hing...

Aga seal oli ka inimesi, kellega vend ei saanud olla sõbralikus läbikäimises. Niisugune oli teine kooliõpetaja hr. Ziegel. Algasid intriigid, nii et neid mõlemaid kutsuti Tallinna inspektori juurde, kes määras mõlemale uued kohad. Vend sai koha Amb-lasse, millega ta vägagi rahule jäi. Koju tulles rääkis ta hr. Lindam'ile, et teda on üle viidud ja et ta varsti hakkab ümber kolima. Seda kuuldes ütles Lindam: „No seda ei pea sündima, et aus inimene teiste pärast kannatab! Kas või kaks päeva pärast Ziegel'it kolid, aga ühes ei pea sa temaga minema.“ Ja nii oligi Lindam ilma venna teadmata sõitnud Tallinna, et õigust jalule seada. Mõni päev pärast seda saabki vend ametliku kirja inspektorilt, et tema kui süütu jääb oma vanale kohale Vihulasse, aga hr. Ziegel süüdlasena viiakse üle...

Pidude korraldamisega nägi Johan õige palju vaeva. Mõnikord tal tuli halva ilmaga ja porise või tuisanud teega kümnekond kilomeetrit ära kõmpida ja otsida pidutegelasi. Laulud ta valis alati parimate komponistide töödest. Ta oli hea laulukoori juhataja ja inimestele meeldis tema juhatuse all koos käia ning laulda. Ise ta laulis ka kaunis kenasti; laul oli alati tema hing, nagu kogu meie perekonnale. Viiul — see oli ikka ta seltsimees ja seda ta mängis ka üsna hästi. Nüüd siin Kanadas kuulan vahest raadio kaudu viiuli-ettekandeid; kui mõned palad juhtuvad olema samad, mis vend mängis, siis tundub, just kui vend ise mängiks kusagil peidetult...

Ka näidendeid valis ta ikka parimate tööde hulgast, tellides neid „Vanemuiselt“ Tartust. Sellepärast need pidud olid alati väga oodatud. Pidupäevadel oli koos päris rahvamurd, nii et ruumid ei võt-

nud vahel kõiki osavõtjaid vastu. Päris vaimustus-
tuld sai rahvas neist pidudest. Jõudumööda aitasin
ka mina teda seltsitegevuses. Suvel ei läinud ta
enam kuhugi välja suvitama ega isatallu tööd tege-
ma, vaid koolivaheaeg kulus tal ära seltskonnatege-
vuseks, oma koolimaja aia korrashoidmiseks jne.

Kooliõpetajapõlves ta tuletas tihti meelde Mar-
dist venna ennustust, üteldes, et Mart ennustas küll,
et ma ohvitseriks saan, kuid minust sai kooliõpe-
taja. Ja kui ta hiljem juba oli tõesti ohvitser, siis ta
tuletas vahel meelde, et, vaadake, ometigi läks Mar-
di ennustus täide. Mäletan, seda kahetses ta väga,
et talle ei olnud antud nii häid vaimuandeid kui
vend Mardile ja Aleksandrile. Ütles, et tema pida-
nud enese kallal väga palju tööd tegema.

Töötanud Vihulas mõned aastad, pani ta kooli-
õpetajaameti maha ja sõitis Tallinna, et edasiõppi-
mist jätkata, eesmärgiga järgmisel aastal kooliõpetaja-
jate instituuti sisse pääseda. Kevadel ta läinud rah-
vakoolide inspektori Hanser'i juurde, et saada tem-
alt selle kohta veel tarvilikke juhtnööre. See ha-
kanud aga koguni ära laitma, et konkurents olevat
suur, instituudi lõpetamine ei andvat kuigi suuri
soodustusi jne. Edasi tähendanud inspektor, et
nüüd asutatakse palju uusi algkooli juurde; andku
vend palvekiri sisse — vahest saab koha linnas.
Vend tegigi inspektor Hanser'i nõuande järgi —
esitas palve ja sai koha vist 8. algkoolis, Vit-
tenhofi (Endla) t. Koolijuhatajaks oli õpetaja Talts,
kellest ta väga lugu pidas; ka teiste selle kooli õpe-
tajatega oli temal sõbralik läbikäimine kuni sur-
mani.

Ühe aasta sai ta selles koolis töötada, siis algas
Maailmasõda. Ka vend pidi oma kooliõpetajaameti
jälle maha panema ja „vene kroonu“ käsul vastu
võtma tapri võitluseks. Eeskätt ta sõitis Tartu.
Kuulda saades, et mu vennad on kutsutud sõjaväe-
teenistusse, sõitsin neid Tartu otsima ja juhuslikult

saingi Johani kätte tänaval. Siis oli tal veel lootust tagasi pääseda sõjalaagrist. Mõnepäevase Tartus viibimise järele saadeti ta aga loomavagunis Petrogradi, siis ühest linnast teise ja viimaks Oranienbaumis Svirski rügementi. Sõitsin teda jälle vaatama ja kostitama tema parima maiustusega — väikeste pirukatega. Mäletan, tal oli kirjeldamatult hea meel. Ta näitas mulle neid suuri kasarmuhooneid, kus ta elas. Küsisin, kus ta magab. Ta ütles, et siinsamas põrandal — palit on peal ja müts pea all padjaks. Kodus ei olnud talle voodi teinekord hea küll; siis oli ta haiglane, ei võinud kõike süüa, oli valitud toitudel. Sõjas pidi ta aga sööma, mis teisedki sõid; ei olnud ta seal haige ka enam! Õudusevärin tuli peale, kui ma kõike seda elu seal vaatasin, ja suure vaevaga hoidsin pisaraid tagasi. Nägin seal veel õpetajaid August Õunapuu'd, Kangur'it ja Vaher'it. Vaatasin pealt, kuidas nad oma harjutusi tegid ja marssisid. Kahepäevase viibimise järele pidin jälle sealt lahkuma — teadmata, kas venda üldse enam näen. . .

Nädalad möödusid. Ühel päeval tuleb aga mulle käsk järele, et tulgu ma kiires korras töö juurest koju. Koju jõudes nägin suureks üllatuseks, et vennas on saabunud! Ta oli saanud loa enne sõjaväljale minekut paariks päevaks koju sõita. Järgmisel päeval ta pidi juba jälle oma polku tagasi sõitma. Ta esitanud küll palvekirja lipnikkudekooli pääsemiseks, aga ei mäleta, missugused takistused need olid tol korral, et ta palvekiri ei andnud tagajärgi.

Mõne aja pärast sain kelleltki kooliõpetajalt kuulda, et Svirski rügement olevatki juba Oranienbaumist lahkunud ja sõitvat sõjavälja poole. Mõned päevad hiljem saingi kirja, kus vend peale muu kirjutas: „Täna jõudsimme Austriasse Lvovi linna. Mis meid ees ootab, ei tea. Aga kõigi raskuste peale vaatamata peab omama külma rahu.“

Päevad möödusid jälle. Siis seisis „Postimehes“, et Svirski rügement olevat suures sõjatules saanud kannatada ning ainult mõned üksikud mehed olevat järele jäänud. Seda kurba sõnumit kuulates olin muidugi löödud. Öösi nägin teda unes. Ta ütles: „Ära nuta, õde! Ma veel ikka elan. Püssitikuga on küll riided läbi torgatud, aga see ei tee viga.“ Hommikul ärgates oli mul hea meel, sest uskusin, et see unenägu on õige. Järgmisel päeval saingi kirja, milles ta teatas, et Svirski rügement olevat sõjatules enamalt jaolt hävitatud; ainult mõned üksikud mehed jäänud veel järele ja tema olevat ka nende üksikute hulgas.

Möödusid jõulud. Jälle sain temalt kirja. Ta kirjeldas, kuidas nad jõulupühi sõjaväljal vastu võtsid. Rügement olnud just enne jõulu rännakul. Jõululaupäeva õhtul jäänud vend mõne mehega teistest veidi maha, et jõulupuud põletada. Jõulupuud põletatud, hakatud jälle edasi marssima, et teistele järele jõuda.

Ei tea, kuidas ta pataljoniülemaile teistest rohkem silma paistis, et pataljoniülem võttis ta enda seltsiliseks. Ta rääkis, kuidas see vana polkovnik (kolonel) teda armastanud kui oma venda. Isegi nii kõrgelt hinnanud polkovnik teda, et lubanud enda asemel juhatada lahinguid. Ta esitanud polkovnikule plaanisid, kuidas parem oleks vastast lüüa, ja viimane kiitnud need harilikult heaks. Ta jutustas ka, kuidas nad kahekesi kord kange lumetuisu all ära eksinud ja vaenlase seljataha sattunud, aga õnnelikul kombel kompassi abil veel välja pääsenud.

Nii teotses ta sõdurina rindel kuni 1915. a. kevadeni, siis alles pääsis ta polkovniku soovitude abil lipnikkudekooli. Vahepeal käis ta jälle kodus ja jutustas, kuidas kujunes esimene lahing, kuidas rügement ära hävitati ja kuidas tal täägiga sinelihõlmast läbi torgatud... Seda ütles ta mulle ka unes! Vahemärkusena veel teine imelik ennustus. Ühel hom-

mikul naabriproua jutustas mulle, et tema lebanud voodis ärkvel; korruga meesterahva hää! ütelnud: „Mis see kõrvalt preili Schmidt nutab oma venna pärast nii palju — tema vend ei saagi sõjas surma!“ Proua küsinud, kust võõras seda teab, ja hakanud teda otsima, ent ei olevat kuskil inimest näinud... Siis jäin rahulikumaks, lootsin saatusele ja hakkasin uskuma, et see hää! oli määratud saatuse poolt seda kuulutama... Rääkisin seda ka vennale. Ta naeratas, aga vist ometi uskus saatuse kuulutajaid... Ja kõik unenäod, mis talle jutustasin või kirjutasin, need läksid täpsalt täide! Mina olin talle kui mingi ennustaja, ja minu ennustuste järgi ta vahel talitaski...

Viibinud mõned päevad kodus, ta sõitis Petrogradi sõjakooli, kus omandas ohvitseri auastme ja määrati siis Sadonski rügementi. Sadonski rügemendiga ta võitles Minski ja Stohhodi rindel; ülesnäidatud vahvuse eest omandas Anna ja Stanislause ordu aumärgid. Ühe aasta jooksul ta kõrgendati lipnikust alamkapteni auastmesse.

1916. aastal jaanuaris sai vend jälle paariks nädalaks puhkust ja sõitis kodumaale omakseid külastama. Enne jõulu 1916. a. saadeti ta Rumeeniasse. Seal ta kirjutas, et olevat üsna vilets elu. Taludest ei olevat saanud kõhutäit süüagi. Inimesed tulnud mõnel pool harkidega ja kirvestega välja, et sõdureid minema ajada. Aga siiski väevõimuga võetud mõnest kohast sõdureile süüa...

On selgesti meeles ta jutt, et kui enamlus lahti läks ja vene soldatid endid punaste märkidega ehitma hakkasid, kuidas ta julgelt need tärnid ja linnid soldatidelt maha rebinud, öeldes, et need ei too head. Üks pataljoniülem, kuulda saades, et Schmidt soldatitelt punased märgid ja linnid maha rebinud, hakanud soldatite seas kihutustööd tegema, et vend olevat monarhist, keda tarvis vangistada jne. Vastaval koosolekul palunud vend ka sõna ja ütelnud muu

seas, et kui ma tõesti olen soldatitele ülekohut teinud, siis vangistage mind silmapilkselt. Soldatid karjunud siis kõik ühest suust, et mitte milgi tingimusel ei lase meie oma kompaniülemat Schmidt'i vangistada. Kuuldes, et tal on seljatagune tugev, hakanud vend omakorda pihta andma pataljoniülemale. Lõppeks soldatid karjunud ühest suust, et pataljoniülem tuleb vangistada. Ja pataljoniülem vangistatudki...

1917. a. suvel ta tuli jälle paariks nädalaks puhkusele. Kui puhkuse aeg oli möödas, sõitis ta uuesti rindele. Aga seekord ei olnud ta enam kaua ära. Rügemendis leidnud ta eest suure korralageduse. Ta hakkas püüdma tagasi kodumaale, et pääseda eesti polku. 1917. a. sügisel ta jõudiski tagasi kodumaale ja 6. nov. 1917. a. astus teenistusse 3. Eesti Jalaväerügementi. Mõne kuu pärast tuli Saksa okupatsiooniga, millal vend jällegi pidi teenistusest lahkuma ja kooliõpetajaametisse tagasi minema. Kui loodi kaitseliit, siis oli ta kaitseliidu 3. jaoskonna ülem kuni 18. okt. 1918. a., millal sõda enamlastega oli lahti puhkemas. Ta tõttas Võrru, sest 3. Jalaväerügement formeerus Võru linnas. Kui ta pärast ägedaid lahinguid jälle koju tuli, siis rääkis ta mõndagi lahingutest ja sellest, kuidas ta sundis vahel kartlikumaid mehi lahingusse, ratsapiits ühes, revolver teises käes. Naljatasin, et kui mina oleksin olnud sõdur ja ülemus oleks mind nii lahingusse sundinud, siis oleksin ma selle ülema varsti vagaseks teinud.. Ta naeratas ja ütles: „Ei midagi! Kui lahing oli möödas, siis olime sõbramehed jälle, istusime maas, ajasime sõbralikku juttu üheskoos ja suitsetasime.“

Ta rääkis kord, et Karksi mõis olnud enamlaste käes ja raske olnud neid sealt välja ajada. Ta saatnud ühe mehe mõisast teateid tooma, aga mees ei olevat tagasi tulnud. Siis ta saatnud sinna ühe talumehe hobusega ja ähvardanud, et kui ta tagasi ei tule, siis hävitatakse kogu ta perekond. Ka see ei ole-

vat ilmunud kohe tagasi. Siis sõitnud ta ise kahe ratsaniku saatel galoppis mõisa sisse ja hirmutanud niiviisi enamlased mõisast välja, sest enamlased arvanud, et ei tea kui palju väge veel on tagant järele tulemas. Ja et see sündis vara hommikul, siis olevat enamlastest mõned isegi paljajalu ja särgiväl minema jooksnud.

Pedali mõisa juures sai vend teate, et vaenlane on seljataha tunginud ja kipub seljatagant kallale. Ta pidi oma enneaegselt võidurõõmust loobuma ja tagasi pöörduma. Siis oli tal plaan valmis — nimetada oma väeüksus enamlaste rügemendiks! Ja kui enamlaste luursalga juht küsis, kes tuleb, vastas vend vene keeles, et Läti kütirügement, sest enamlastel oli teada, et 9. Läti kütirügement oli Valgas sees ja pidi sealt neile appi tulema. Sellega olid enamlased eksiarmisele viidud. Vend laskis nad nii lähedale tulla, et isegi võis nende juttu kuulda, ja andis siis kuulipildurile käskluse „Tuld!“ Kuulipildur pannud siis relva töötama, ja mehed langenud kui hein vikati ees. Kes pääsnud, see andnud tuld jalgadele ja põgenenud ööpimeduses metsa.

Selles lahingus sai vend ise ka kergelt haavata ja arvati, et pimeduse tõttu vahest oma meeste poolt. Järgmisel päeval sõitis vend haava parandama. Esiteks ta tuli Viljandi, peatus seal paar päeva, rääkis sõjaseiklustest ja naeris heatujuliselt. Käis teiste ohvitseride kutsel isegi ühel pidul, kus inimesed vaadanud teda veidra pilguga ja sosistanud, kes see niisugune määrdunud riides mees on ohvitseride seltsis, sest ta läks pidule nii, nagu tuli lahingust — vildid jalas, sinelihõlmad vöö vahel. Vaheajal Viljandi daamid kinnitasid ohvitseridele lilli rinda, Schmidt'ile aga mitte. Siis teised ohvitserid müksanud temale külge ja naernud, et sulle ei pannud keegi lilli. Ei tea, kes oli õpetaja Lattik'ule selgeks teinud, et Schmidt on piduruumis. Korraga õpetaja Lattik tuleb venna juurde ja tutvustab end, pöördub

siis rahva poole ja selgitab kõigile, kes see mees on ja kuidas teda hinnata. Siis ajanud kõik silmad suureks, daamid piiranud venna sisse ning ehtinud ta rinna lilledega, nii et ta näinud välja kui lillepundar. Seal tundnud ta ennast piinlikus seisukorras ja põgenenud koju. Ta ei olnud auahne ega tahtnud, et teda kiidetakse. Ütles alati, et seda, mis teen, teen armastusest isamaa vastu.

Paaripäevase Viljandis viibimise järele ta tuli Tallinna — oma koju. Siis alles kuulsin, et ta on puusast haavata saanud, aga õnneks seekord kergelt, nii et 2-nädalase kodusviibimise järele võis sõjaväljale tagasi sõita.

Vahepeal ta oli määratud juba 3. rügemendi ülemaks. Hakkasin pärima, kas rügemendiülemad on kohustatud veel lahingusse minema. Ta naeris mulle vastu, sest ta teadis, mispärast ma seda küsisin, ja vastas, et rügemendiülemad enam ei lähe lahingusse. Siis oli mul hea meel, et venda ei ähvarda enam vastase kuulid. . . Aga siiski palusin veel, et ära, vennas, enam lahingusse mine. Ta vastas — ega ma enam ei lähe. . . Kuid paar nädalat pärast seda tuleb keegi õpetaja mulle koju sõnumit tooma, et vend on Tallinnas haigemajas. . . Ruttasin siis Greiffenhagen'i haigemajja, kuhu ta oli paigutatud. Süda kloppis, kui uksest sisse astusin. Aga ta naeratas mulle vastu. Mul oli muidugi heameel, et kõige pahemat ei olnud veel juhtunud.

Seekord ta oli saanud Stakelni lahingus rinnust haavata ja vägagi raskesti. See raske haav kippus teda murdma. Esialgu ei olnud vigagi, aga mõne päeva pärast tekkis haava- ja rinnanaha-põletik; palavik oli juba isegi 41°, aga imelikul jõul suutis ta selle välja kannatada; arstilgi ei olnud enam palju lootust tema terveksaamisele. Käisin teda igapäev haiglas vaatamas. Ühel päeval halastajaõde ütles, et palun mitte tulla, sest tal on väga suur palavik; ei ole hea, kui inimesed nii palju käivad

ja ärritavad teda. Kui midagi on juhtunud, siis teatame teile.

Aga kodus ma ei saanud rahu. Järgneval päeval tegin jälle katset venna juurde pääsemiseks ja seekord oligi õnne. Palavik oli tal juba pisut alanenud ja siis hakkaski asi paranemise poole pöörduma. Varsti alustas ta jälle tavalist naljatamist. Haigemaja teenijad ütlesid, et pole selles haiglas veel nii lõbusat naljahammast-haiget olnud. Kuigi ta oli raske haige, aga ega ta ennast palju aidata lasknud. Isegi arst pidanud vahel juba ukse pealt tagasi pöörduma, et end tema viguritest ja naljatamistest mitte lasta eksitada.

Kui ta oli lamanud haiglas juba kaks kuud, siis äkki ütles mulle, et homme sõidan rügementi tagasi. Imestasin selle üle, sest teadsin, et ta ei ole ju veel päris terve — haav oli veel üsna lahtine. Mõtlesin, et ta vahest teeb minuga nalja. Aga tal oli asjaga tõsi taga. Kui järgmisel päeval tulin haigemajja, oli tal juba sõjamehe munder seljas ja sõiduk ootas haigemaja ees. Halastajaõde sidus tema haava. Nägin siis ka seda haava, mis veel tõesti paranemist vajab. Haav seotud, ütles: „Nägemiseni!“ ja hüppas sõidukisse. Sõiduk kihutas kiirusega minema. . .

Vend sõitis otseteed Valka, kus asus 3. rügemendi staap. Seal kuulis, et ta on määratud 9. rügementi. Seda kuuldes jäänud ta päris kurvaks. Tõttas ta ju sellepärast tagasi, et oma lahingusõpradega jälle koos olla. Ja korraga jälle ühte võõraste väeossa määratud! Siis sõitnud vend diviisi staapi kindral Pödder'i jutule. Kindral Pödder aga löönud käega vastu lauda ja ütelnud: „Mis teil on siis veel vastu rääkimist! Ülemus on teid määranud ja peate koha vastu võtma.“ Vend vastanud, et kui asi nii on, siis sõidan Tallinna puhkusele, mis mulle arstide poolt määratud. Sellepeale tõusnud kindral Pödder püsti ja hakanud vennale seletama, et Pärnu on väga kena linn, kus võib tervist kosutada jne. Lõppeks

vend andis oma nõusoleku ja otsustas sõita uut väeosa vaatama, võttes enesega kaasa õemehe J. Kaarmani, kes oli parajasti sõdurina Valgas.

Juba Pärnu jõudes ja rongilt maha tulles kuulnud vend, et tema vastu oldavat seal vaenulised. Ei olnud talle isegi sõidukit vastu saadetud. Keegi sõdur aitas tal pakid kuidagi käeotsas kohale toimetada. Ka staap ei meeldinud temale põrmugi, sest asus kuskil kitsal mustal tänaval. Vend otsustanud siis, et tema siia küll ei jää. Teatanud sellest telefoni teel ka kindral Pödder'ile, aga viimane hakanud jälle meelitama ja noomima. Polevat olnud siis muud teha, kui koht vastu võtta.

Pärnu Kaitsepataljonist formeeriti tema juhatusel 9. Jalaväerügement. Varsti pärast seda algasid verised lahingud landesvääriga. Ja kui vend vähegi lahingust mahti sai, siis käsutas väeüksusi kokku ja pidas sütitavaid kõnesid, et mehi võidule kutsuda ja julgustada. (Hiljem, kui ilmus 9. rügemendi ajalugu, siis ta kurtis, et mitte üht tema sütitavat kõnet ei olevat seal ära toodud.)

Tuleb meelde, kuidas ta jutustas Lemsalu lahingu lugu. Ta sammunud meeste ees ägeda kuulirahe all, ikka mehi julgustades. Korruga vaadanud tagasi ja leidnud enese üksinda kesk ägedat lahinguvälja!

Landesväärisõja päevil käinud keegi 9. rügemendi sõdur Tallinnas ja seletanud ühe ajalehe toimetuses, et ta tuleb frondilt ja on 9. rügemendist, mille ülemaks on Schmidt. Edasi pajatanud sõdur, et on aga see üks „kuradi mees“, kelle sarnast ma veel elus näinud ei ole; ta on nii julge, et ei karda tuld ega tõrva; ta läheb otse püsti lahingutulle, ja ükski kuul ei taba teda!...

Kui landesväär oli purustatud, sai 9. rügement käsu tagasi marssida Pärnu. Pärnakad võtsid rügemendi vastu lilledega. Kuid seal kindral Pödder annab teada, et 9. rügement läheb Narva alla enamlaste vastu. Kohale jõudnud, asus vend oma rügemendiga

varsti terves koosseisus kõige kardetavamale ja hädaohtlikumale rindele.

Juhtusin Narvas olema, kui õpetaja Kiviste (end. Steinfeldt) oma kõnes tähendas, et kui 9. rügement lõi Narva all kõige hirksamaid lahinguid, siis ta kujutanud enesele ette, et selle väeosa ülem peab ise ka olema hirmsate tiigrisilmadega ja tiigri välimusega. Aga kui tal hiljem olnud juhus näha seda veriste lahingute juhti, siis polevat ta jõudnud imestada, et nii armsate silmadega ja meeldiva välimusega inimene võis sellega toime saada...

Sõda oli möödas. Vend abiellus Narvas preili Krinal'iga, kes talle järgneval aastal kinkis poja, kellele pandi nimeks Karl. Oldi õnnelik, aga seal tulid jälle teised mured, milleks vend ei olnud ette valmistatud.

Sõja lõppedes Schmidti kaasvõitlejad hakkasid üksteise järele rügemendist lahkuma, et minna oma endistele tööaladele. Aasta pärast oli ka vend Johan ise sunnitud Narvast lahkuma ja üle kolima Pärnu. Seal tabas teda löök — ta haigestus raskelt kõhutüüfusse, mille käes pidi lamama mitu nädalat voodis. Üldse Pärnus ei käinud tema käsi kuigi hästi — seal tulid jälle teenistuse alal need igavesed intriigid! Paljudel on vist veel elavalt meeles Pärnu kino lugu, kuidas ta anti ilmsüütult kohtu alla... Advokaat Karlson kirjutas selle kohta ajakirjas „Õigus“, et inimene antakse kohtu alla, teda kahtlustatakse, süüdistatakse ja ta mõistetakse süüdi ning teenistusest väljaheitmisele kuriteo eest, mida seaduse seisukohalt vaadates olemaski ei olnud...

Siis läks ta erru ja mõtles hakata koos abikaasaga oma majapidamist paremini korraldama ja paremale järjele viima. Seal tabas teda jälle õnnetus — ta kaotas surma läbi oma abikaasa.

Hiljem ta abiellus teiskordselt. Ka see abielu oli õnnelik. Üheskoos peeti plaanisid oma kodu ehitamise ümber, kuidas seda paremale järjele viia, kui-

das veel ehitada üht kui teist hoonet... Viimse kirja sain temalt veel paar nädalat enne surma, kus kirjutas nii südamlikult: „Sinu kirja, armas õde, lugedes tulevad otse rõõmupisarad silma, et Sa minu kodu ehitamiseks lubad kaasa aidata“. Aga tal ei olnudki enam tarvis minu kaasabi, sest ta langes raksatades maha kui puu suure tuule käes; ainult veel vaikne kohin, ja oligi langenud nii, et ei tõuse enam. Ta ei jõudnud mind ära oodata. Ta arvas ja lootis pikisilmi, et saame kodumaal veel korra kahekesi juttu vesta ja oma rõõmusid ning muresid üheskoos jagada. . .

Kui ta mulle viimast kirja kirjutas, et teadnud ta aimatagi, et Vikatimees ta selja taga seisab. Ta kirjutas: „Ma ei unusta Sind kunagi maailmas! Ja kui ma peaksin enne maailmast lahkuma kui Sina, siis hoolitsen selle eest, et mu poeg ja sinu ristipoeg Karli kui ka Hans Sind unustada ei saaks.“

Vastasin küll kiirelt veel tema küsimustele, mis kirjast leidsin, aga enne kui minu kiri sinna jõudis, oli ta juba murtud... Ainult kurvad, kaeblikud helid kostsid surnuaia poolt, ja minu venda ei olnud enam! Ta oli igaveseks kadunud suurte puude alla, kust tuleb kohisedes vaid kaeblikke helisid... . .

Toronto, Kanada, 1937. a.

Õde Anna.

2. Mälestusi Johan Schmidt'ist.

Johan Schmidt'iga tutvusin 1913. a. kevadel hr. O. Kilgas'e juures. J. S. oli parajasti Vihulast lahkunud ja Tallinnasse kolinud. Sügisel (1. septembril) 1913. a. sai ta uue koha Tallinna linna 9. algkooli Endla (Vittenhofi) tän. nr. 29, kus avati uus kool. Siin lähenesime kolleegidena juba enam.

Koolis oli esialgu neli klassi, samuti õpetajaid neli: Peeter Talts (juhataja), J. Schmidt, venelane

Vassiljev ja mina. J. Schmidt õpetas laulu viiulil (mängis seda riista üsna kenasti), usuõpetust ja aritmeetikat. Lähemalt tungida tema õppetöösse polnud juhust, kuid nähtavasti oskas ta lastele läheneda, aine huvitavaks teha ning oma mõtetele pooldajaid võita, mis on üks tähtsamaid pedagoogi omadusi. Eriti ilusasti pani ta laulu laste suus kõlama. Ka ise laulis kenasti, astus isegi soologa üles mingil heategeval peol.

Kolleegide vastu oli sõbralik, alati heatahtlik ja rõõmus. Ainult tervis polnud tal hea, pidi puuduma sagedasti.

1914. a. juulis sooritasime matka Pühajärvele ja ümbruskonda. Paar nädalat hiljem kohtasime aga juba Tartu sõjaväeülema juures mobilisatsiooni puhul.

Kuna 42. tagavaraväelaste kategooria kohta polnud selgust, siis tuli oodata pealinnast vastusesaamiseni. Järgnes ärasõit Tartust. J. Tõnisson pidas kõne, annetati lilli. Kaareperes anti J. S. veel ter vitusi omakseilt, kes olid tulnud rongile vastu. Sõideti muidugi „härjavaguneis“. Pikema otsimise järelle leidsime oma tagavararügemendi Ohtalt (Peterburis). Nädalapäevad kõnniti siis pealinna tänavail rivis ja lauldi vene laule. Lõpuks saadeti Peterhofi. Siin elati tolmuses maneežis ja tehti ka ahelikku umbes paar nädalat. Püsse ei näidatud. Ühe laupäeva õhtuks saadeti meid Oranienbaumi ja pühapäeva hommikul vara anti püssid ja pandi kohe lahingupadrunitega laskma. Muidugi ei teadnud meie, kummast otsast tuleb seda imelooma laadida, muust kõnelemata. Siin oli eluasemeks mingi suvimaja. Paari päeva pärast sattusime 295. Svirski rügementi täiendisenä. Sel puhul jäi meie neljamehelisest ringist (J. Schmidt, Paul Kangur, Karl Vaher ja mina) maha tagavarapataljoni K. Vaher. Kompanis sattusime iserühmadesse. Siin õpetati juba kõiki kunste, ka sihtimist ja kotitorka-

mist. Kui tuli teade, et saadetakse vastava haridusega mehi Oranienbaumi lipnikkudekooli, soovis sinna J. Schmidt'ki, kuid rahvakooliõpetajaid mingi salajase eeskirja põhjal ei lastud edasi. Teiste dokumentide muretsemiseks polnud aega ja nii sõitis ta selle rügemendi koosseisus liinile (vist okt. algul). 25. apr. 1915 kirjutab ta mulle muu seas:

„Olen palju valupäevi läbi teinud, kuid mul on ka ütlemata hästi läinud. 20-st jaanuarist sain ma pataljoni komandöri alampolkovniku juurde vestovoiks, kuid varsti ei olnud ma enam vestovei. Vaid tema adjutant. Ta hakkas mind otse armastama, nii pidas ta minust lugu. Ta tahtis mind ka Georgi risti saamiseks ette panna, kuid mina ise, narrikene, segasin ära, ütlesin: „dovoljno i medali“, ja ta kirjutaski medali. Vaat, kuidas võisin ise enesele halba teha. Seda tahtis ta mulle anda 13. veebruari lahingu eest, kus ma oma initsiatiivi järel tervet pataljoni komandeerisin. See sündis nõnda: ma valvasin terve pataljoni lahinguliini tegevuse üle, jooksin ühest otsast teise ja tutvusin kõigega, mis sündis ja kuidas sündis. Korratusi oli palju, mida noored komandörid tähele ei pannud. Ma jooksin jälle tema (patalj.-k.) juurde teatama, ning uute plaanidega. Patalj.-k. tunnistas kõik heaks ja andis minule vaba voli kõike parandada ja õiendada. See sündis muidugi kõik vaenlase tule all. Mul ei olnud ka mingit surmahirmu. 6 lahingust olin ma ikka õnnelikult tervena tagasi tulnud. Põrutavad on need päevad olnud, kuid nad on mulle palju õpetust andnud, mida ükski sõjaväekool ei saa anda...“

Üldiselt ei armastanud ta aga palju kirjutada ning isegi kirjadele vastata igakord.

Uuesti kohtasin J. S. juba kaptenina Tallinnas 1917. a. detsembris, eesti väeosas.

Pärast eesti rügementide laialisaatmist asus J. S. jälle Tallinna linna 9. algkooli õpetajaks. Nüüd

leidis ta õpetajaameti siiski liiga kitsapiirilise ja väsitava olevat.

Et okupatsiooniajal koolis oma vabadus säilitada ja mõnda saksameelset oma hulka mitte lasta, jagasid õpetajad nüüd sunduslikuks saanud saksa keele tunnid ka oma vahel ära. J. S. võttis suurema osa oma kätte. Nii elati okupatsiooni lõpuni, püüdes eesti vaimu alal hoida ja saksa võimupüüdeile vastu panna (koosseis oli nüüd 9. algk.: juh. Joh. Unt, õpetajad — J. Schmidt, J. Jürisson, V. Thal, M. Jõks ja A. Õunapuu).

Okupatsiooni langemisel sõitis J. S. kohe eesti rügementi (vist 3.). Keelvaile omakseile ütles: „Millal siis veel minna kui mitte nüüd!“

Nägin teda jälle Greiffenhageni haiglas, kus ta parandas oma haava rinnas. Tuju pidas ikka hea. Toibumise järele sõitis aga juba jälle liinile, vaatamata arstide nõudmisele puhata.

A. Õunapuu.

3. Kolonelleitnant Johan Schmidt.

Isiklikke mälestusi ta elust ja tegevusest.

Minu isiklik tutvus kadunud Joh. Schmidtiga kuulub ajajärku, kus ta veel polnud kolonel ega üldse sõjaväelane, vaid koolijuhataja Virumaal, samuti nagu ma isegi tol ajal.

Meie teenistuskohad asetsesid vaevalt paari kilomeetri kaugusel — seega kõik võimalused tihedaks läbikäimiseks.

Need olid aastad vahetult enne Maailmasõda — 1912—1914. Venestamise surve, eriti nõndanimetatud „ministeriumi“ algkoolides (Odno- i dvuhklassnõe narodnõe utšilištša ministerstva narodnago

prosveštšenia), oli tõusmas oma haripunktile. Ema-keele (eesti keele) tunde vähendati järjekindlalt. Juba 7—8-aastasele koolijütsile tuli hakata õpetama arvutustki — vene keeles.

Murelikuks olid muutumas eestlaste-õpetajate meeled. Käidi koos ja peeti nõu, kuidas saada üle raskustest. Johan Schmidt kuulus vanemate hulka meie peres. Teda tunti mitte ainult kui tüsedat õpetajat ja koolijuhatajat, vaid ka kui agarat seltskonnategelast. Oma optimistliku eeskujuga, oma väsimatu tööga ja tegevusega nii koolipõllul kui seltskonnas ta virgutab ja kiskus kaasa meidki nooremaid. Ja mitte ainult meid, vaid ka oma õpilasi, nende vanemaid, kogu ümbrust. Eesti keelele ja meelele, ka eesti laulule J. Schmidt'i koolis kuulus alati aukoht, vaatamata koguni salakaebustele, mille osaliseks ta selle eest sai mõnede teisiti mõtlejate kaasteenijate poolt. Ümbruskonnas asutatavaile kultuurilistele ja majanduslikkudele üritustele J. Schmidt tõmbas hoogsasti kaasa — siingi vaatamata igasugustele intriigidele ja urgitsustele, mis eesti seltskonnas, eriti maal, näisid olevat harilikeks näheteks.

1914. a. suvel, kui mobilisatsioon välja kuulutati, lahkus Johan Schmidt tagavaraväelasena meie hulgast.

Mõneks ajaks kaotasin ta silmist.

Uuesti puutusin kokku oma juba kadunuks arvatud sõbraga maikuus 1915. a. See sündis täiesti ootamatult Petrogradi 3. lipnikkudekooli magamisruumides. Õppetöö koolis oli juba kestnud mõnda päeva, kui ühel õhtul Johan Schmidt minu voodi juurde tuli ja tähendas: „Näe, sina ka siin!“

Nagu selgus pikemal jutuajamisel, oli J. Schmidt sõitnud kooli otse rindelt, kus teenis sõdurina sõja algusest peale. Hiljem vabadel tundidel Schmidt jutustas mulle palju elust ja tegevusest rindel. Kuulasin teda ikka huviga, teades, et endal

tuleb samuti lähemal ajal sõita rindele. Praegu on kõik üksikasjad ja faktid neist jutustusist vajunud unustuse hõlma. Kuid üldine mulje neist on jäänud kindlasti meelde ja see oli: Johan Schmidt ei kurtnud kunagi raskuste üle rindel. Igakord, kui ta mulle seletas oma elamustest lahingutes, mul oli alati tunne, et minule kõneleb mitte harilik sõdur, vaid keegi, kes seisab palju kõrgemal. Schmidt ei armastanud rääkida ohust lahinguis, näljast, puudusest ja uneta öödest, nagu seda teeb harilik sõdur. Ei! Ta kõneles alati sellest, kuidas asetsesid venelased ja austerlased ja kuidas siis kaitset korraldati või peale tungiti. Isegi vigu ja puudusi leidis ta ülemuste korraldustes.

Schmidt, nagu ta kõneles, oli olnud pikemat aega kompani käskjalaks pataljoniülema juures. Oma „vanast auväärt alampolkovnikust“ ta kõneles alati suure lugupidamisega. „Kuid imelik,“ mäletan väga hästi Schmidt'i mitmel korral tähendavat, „alati, kui ma kuulsin tema kärke ja andsin neid edasi teistele, mul oli ikka tunne, et see pataljoni juhtimine polegi nii raske. Oleksin võinud olla kas või isegi pataljoniülemaks — nii selge oli mulle alati, kuidas ja mida tuli teha lahingus.“

Need mõtted on minule eriti selgesti meelde jäänud sellepärast, et selle teema üle meie kõnelesime Schmidt'iga hiljemgi, kui olime juba mõlemad ohvitserid. Ka taipasin nende väljenduste sisu täielikult alles siis, kui nägin oma sõpra Schmidt'i rindel juba tõelise juhina. Mõistsin siis, et see inimene oli tõesti sündinud juhiks, — niivõrra kodus tundis ta end ülemana, eriti rasketel silmapilkudel.

Palju ei suutnud ju anda oma õpilastele sõja-aegsed lipnikkudekoolid oma neljakuise kursusega. Vajalikkude eeskirjade teksti tundmaõppimine, topograafia ja kaartide tundmine, vintpüssi käsitsemine ning tublisti rivi, eriti Marsi väljal —

see oli kõik. Kui nende kehvade teadmistega lipnikkudest paljud siiski läbi löid, tõustes lühikese ajaga kompanite ja pataljonide ülemateks, siis — need mehed olid tõesti sündinud juhtideks.

Nende hulka kahtlemata kuulus ka kadunud Johan Schmidt.

Meie ülendamine lipnikkudeks toimus augustikuu keskpaigas ja meid läkitati kohe rindele — Moskva kaudu. Ainult paar-kolm päeva koduste asjade õiendamiseks.

1915. a. sügisel endises vene väes valgus rindele igas suunas tuhandeid ja kümneid tuhandeid noori lipnikke, kes pidid asendama suure taganemisega tekkinud rasked kaotused ohvitseride koosseisus.

Otsustasime Schmidt'iga sõita koos ja jääda kokku kuni viimse võimaluseni.

Nii see sündiski.

Järkjärgult lähenedes rindele, mis augusti lõpul ja septembri algul (vana kalendri järgi) tõmbas end veel ikka sügavamale maa sisse, jõudsime 5. septembril kohale 228. Sadonski jalaväerügementi.*) Rügemendiülem polkovnik Linda — poolakas, kuuldes, et oleme eestlased, võttis meid vastu väga lahkesti. Meie palvel saime mõlemad määramise 11. kompanisse, mu sõber Schmidt — esimese, mina — teise poolkompani ülemaks.

Meie pataljoniülem, leitnant Somov, oli ainuke „ohvitser mirnago vremeni“ pataljonis. Kõik teised olid lipnikud. Meie kompani ajutine ülem, keegi lipnik Suhhanov, kõhetu venelane, oli kurguni tüdinenud olemisest rindel. Alaliselt kirudes ja kurtes, vandus ta maa põhja oma ja teiste olemise,

*) See rügement kuulus 57. diviisi koosseisu, mis kaitses Ossovetsi kindlust ja hiljem taandus Minski suunas. Koos 111. diviisiga 57. diviis moodustas 44. korpuse, mille kaitseloik rinde stabiliseerumisel asus mõnikümmend km lääne pool Minskit.

ilma et sealjuures ülemana sõrmegi oleks liigutanud oma kompani hooldamiseks ja juhtimiseks tõesti raskes olukorras. Eriti Schmidt oli selle üle päris jahmatanud ning püüdis ise korraldada, mis tarvis. Mõne aja pärast see ülemus „evakueerus“, kadudes jäljetult ning uueks kompaniülemaks, esialgselt muidugi ajutiselt, määrati lipnik Schmidt. Ma jäin ta ainsaks abiliseks sel alal.

Nüüd alles ma nägin, milline vahe on ülema ja ülema vahel, eriti raskes lahinguolukorras, kus juhi eeskuju ja korraldusvõime on kõik! Mõned päevad vältas veel taandumine, siis — rinne stabiliseerus, mitte et meie ta oleksime pannud seisma, vaid peamiselt küll ainult seetõttu, et sakslased enam edasi ei tulnud. Minaski sood oma põhjate teedega ja põliste rabametsadega ei võimaldanud pidada suuremat lahingut. Seega lahingud ei olnud väga intensiivsed. Kuid seda raskemaks, otse katastroofiliseks pika taganemise tõttu on kujunenud väeosa ja ka kompanite majanduslik seisukord — toitmine, riietus ja jalanõud. Ühenduses laskemoona puudusega ja ka halva juhtimise tõttu meeolelu kompanites oli äärmiselt madal. Lipnik J. Schmidt kompaniülemana sellises olukorras tegi ka võimatu võimalikuks ning lühikese ajaga 11. kompani oli nagu uuesti sündinud.

Schmidt oli vali juht. Kõiguni armutu kui vajalik. Mitte haruldased polnud juhtumid, kus ta püssipäraga kolkis ahelikus läbi terved rühmad, neid sundides alistuma käsule.

Kuid see juht oli ühtlasi armutu ka ise enda vastu. Ta kohusetruudus ei tundnud kompromisse ei üheski olukorras. Ta isalik hool „oma kompani eest“, hool nii majanduslik kui moraalne, vallutas nii allohvitseride kui sõdurite südamed. Schmidt'i lõbus tuju ja tabav nali ühenduses täiesti vaba käitumisega sõdurite suhtes võitis seda rohkem poolehoidu, et see oli rügemendis võõras.

Rinde stabiliseerumisega lahingutegevus suuremas ulatuses kujunes võimatuks. Kuid seda sagedamaks kujunesid igasugu luurkäigud ja retked vangide võtmisega ja üksikute tähtsamate punktide vallutamisega. Neis ettevõtetes lipnik, hiljem nooremleitnant ja leitnant Schmidt näitas end alati väljapaistva korraldusvõimega juhina. Oma kompani eesotsas ta tundis end nimelt alati kodus, armastades teotseda, korraldada ja käskida — selgelt ja kindlalt. Mulle jäi siiski tunne, et Schmidt armastas rohkem suuremaid, lõsiseid lahinguid, kui neid väikesi luurkäike ja retki vähemate jõududega. Schmidt'i teened kompaniülemana leidsid pataljonis ja rügemendis laialdast tähelepanu. Paar korda, mäletan, ta määrati koguni oma kompani pealt teisele, et neid, nagu tähendas polkovnik Linda, „korda seada“. Sõdurite ja eriti allohvitseride hulgas poolehoid Schmidt'ile kajastus sel teel, et igakord kui temale määrati uus kompani, siis senise kompani allohvitserid soovisid ikka sinna üle minna koos Schmidt'iga.

J. Schmidt teenis 228. Sadonski rügemendis kuni 1916. a. keskpaigani, millal ta määrati uuesti-formeeritavasse Grajevski rügementi.

A. Traksmaa (end. Traksmann),
kolonel.

4. Mälestusi 9. Jalaväerügemendi ülemast kolonelleitnant Johan Schmidt'ist Vabadussõjas.

Kuulide rahe all võrsunud kangelasliku rügemendi loojaks, tema hingeks ja juhiks ning isaks oli Vabadussõjas kolonelleitnant Johan Schmidt, kes täis energiat, noorustuld ja isamaa-armastust, isiklikku vahvust ja surmapõlgust ning isalikku hoolitsemist alluvate eest, olles seltsimehelik ja sõbralik,

kuid seejuures väga nõudlik ning vajaduse korral ka armutu, oskas liita rügementi kuuluvad mehed üheks tugevaks üksuseks, oskas valida abilisi, oskas organiseerida ja viia rügementi võidult võidule.

Kolonelleitnant Johan Schmidt oma rügemendiga Vabadussõjas, võideldes mitu korda suurema vaenlase vastu, ei tunnud olukorda, kust ei leidnud võidukat väljapääsu.

Pärnus, augustis 1932. a.

V. Trossi,

kolonel,

9. Üksiku Jalaväepataljoni ülem,

9. Jalaväerügemendi ülema abi Vabadussõjas.

5. Mälestusi kapten Schmidt'ist.

Paar päeva pärast Eesti Maapäeva laialiajamist kommunistide poolt leidis aset Tallinna Eesti rügemendi ohvitseride koosolek klubi ruumes, päraslises Rahaministeeriumi majas. Leidsin vaidluste keerises mõttekaaslase kapten Schmidt'is. Hiljem selgus, et meil olid ühised sõjakogemused 295. Svirski rügemendis marssidel ja lahingutes 1914.—15. aastal, kuni sattusime sõjakooli. Järgnevatel õhtutel tuli ta korduvalt minu poole klubisse — olin tol korral klubivanem —, kus pikemalt, arvustavalt läbi arutasime lahingumälestusi.

See tutvus oli aluseks, millele tugines hiljem ühistöö 9. rügemendis, mille ülema koha Schmidt ütles ainult sel tingimusel vastu võtnud olevat, et leidis minu eest. Meie ei olnud kunagi sõbrad selles mõttes, nagu seda mõistetakse harilikult; olime vaid sõjaseltsilised, kes üksteist mõistsid täielikult, usaldasid täielikult, kelle suhted olid korrektilt ametlikud. Neli korda pörkasid ägedalt kokku tema optimism ja minu pessimism. Viikberg'i esitamine oh-

vitseriks, Tang'i nimetamine kohtuasjaajajaks, üks tema abiellumise kavatsus ja siht suhetes kindral Tõnisson'iga. Kui Schmidt 1920. a. sügisel juhtis oma rügemendi manöövreid Väandras ja mind ootamatult Juurikarul külastas, oli tal öelda, et pessimist oli siiski võitnud. Arvan, et see on parim näide Schmidt'i ausameelsusest ja avameelsusest.

Tööd kantseleis Schmidt ei armastanud. „Tehke staabis kõik, mis peate õigeks, ainult ärge tõmmake mulle kaela kriminaalsüüdistust,“ ütles Schmidt esimest korda staabist tuleliinile minnes ja see põhimõte maksis meil lõpuni.

Suur enamus igapäevaseid askeldusi on juba ununenud ajamerre. Vist eluotsani jääb meelde see moment, millal isegi Schmidt'i suur optimism oli murdumas.

Oli viimaseid kibedaid lahinguid Dubrovkas. Rügemendi reservid olid lõpuni kasutatud. Järgmine frontid läbimurdmise juhtum oleks võinud anda ootamatuid tagajärgi. Schmidt nõutas ühendust diviisiülemlaga, kuid ei saanud. Kaalusime staabis olukorda ja jõudsime otsusele anda pataljoniülematele juhtnõore teotsemiseks ja taandumiseks, kui peaks tulema äärmine vajadus. Olime kaasa teinud esimese vene vägede tagasitõmbe Krakov'i alt järelevägedes ja teadsime ette, et ülemuselt seesugusel korral midagi pole loota. Õnneks jäi front kindlaks.

Annas, 3. mail 1931. a.

E. Rungi,
reservkapten.

6. Mälestuste kilde oma ülemusest.

Olin kapten Schmidt'iga sõbralikus vahekorras ja seisin talle kaunis lähedal. Kuidas meie sõprus algas, seda mäletan veel elavalt. See oli tol päeval, kui ta oma esimese sammu Pärnu raudteejaamast välja astus, et 9. Jalaväerügementi juhtima hakata.

Olin töökompani ülema k.t. Sel hommikul olime staabis koos. Ei mäleta enam, kes ohvitseridest seal viibis. Telegramm uue rügemendiülema saabumisest oli seal ja seda asja arutati elavalt. Küsisin, kas pean uuele ülemale hobused vastu saatma. Kuid sain kindla eitava vastuse. Katsusin veel seletada, et keegi peaks ikkagi vastu minema — ta on siin võõras ja ei teagi, kus staap asub. Missuguste sõnadega mulle selle peale vastati, ei mäleta, kuid tean, et mul ei lubatud hobuseid ega meest vastu saata. Mulle see „politika“ ei meeldinud, ja läksin lihtsalt ise kapten Schmidt'ile vastu.

Jõudsin veidi hilja jaama. Rong oli sees ja inimesed läksid laiali. Tagumisel jaamauksel seisis kapten Schmidt, pakid maas, ja vaatas ringi, nagu ootaks kedagi. Astusin tervitades juurde, ja algas meie kahekõne: „Olete uus rügemendiülem kapten Schmidt?“ — „Õige! Kas teid saadeti mulle vastu?“ — „Ei, tulin oma algatusel. Mul keelati teile hobuseid või meest vastu saata; kuid mind isiklikult pole keelatud, ehkki selleks luba ei küsinud. Teadsin, et saan eitava vastuse. Olen töökompani ülem ja loen oma kohuseks teie pakid kohale toimetada.“ — „Kas minu vastu ollakse vaenulik staabis?“ — „Nagu ma aru sain.“ — „Sa ei oleks pidanud mitte tulema (sellest saadik sinatas ta mind alati), kuid hüva, nüüd lähme! Kas aitad mul pakke kanda?“ Ta naeratas mulle, kuid imelik naeratus oli see. Mõtlesin seda mitu korda. Nagu pettumus, kuid kangekaelsus või tugev tahtejõud paistis ta näos, kui teda kõrvalt uurisin.

Sellest saadik olime sõbrad. Ta käis tihti mind vaatamas ja mina teda, nii Pärnus kui Narvas. Kui ta mind nägi, siis kas käsi pihku või pats õlale: „Noh, vanapoiss, kuidas on, kas oled ikka alles elus?“ Seda kuulsin tihti. Kui põrgu kuskil lahti läks, teadustas ta mulle: „Homme sel ja sel kellajal ja seal on sul tööd.“

Ta ei sallinud argpükse. Olin siis rügemendi päevapiltnik ja tegin ülesvõtteid ajaloo jaoks. Kord ütles ta mulle: „Mine ja võta punaste eelpost üles!“ Rääkis, nagu oleks igapäevasesest asjast jutt olnud. Ja kui talle kolmandal päeval pilti näitasin, küsis ta: „Kuidas sellega hakkama said?“ Ütlesin, et läksin paarkümmend sammu oma eelpostist välja. Hakkas mul kõrvast kinni ja näpistas: „Kuidas tohtisid seda teha, sa oleks võinud ju üle minna!“ — „Jah, paradiisi!“ vastasin ma. Naersime koos. See oli Pät-nitskaja juures raudteeliinil; 2. kompani ülem ja üks sanitar aitasid mind selles „operatsioonis“.

Kord sõitsime kapten Schmidt'iga kahekesi saanis Dubrovka külasse, kus kogu aeg punased meid pommitasid, sest nende vaatluspunktist olid kõik näha, kes tee peal sõitsid. Üks mürsk lõhkes meie kohal puude ladvas, teine peaaegu saani taga. Kas õhu survest või kokkumisest kummardusime. Küsis: „Ega sul pole midagi viga?“ — „Kuul ei hakka peale, kui teiega ühes olen; olete tulega ristitud,“ oli mu vastus. Ta pani oma käe mu õlale, kuid ei naernud. Ka ajakirjanik Juhtund oli sel päeval liini vaatamas. Käisime Dubrovka külas, teispool traataeda — rügemendiülem, kapten Laurits, Juhtund ja mina. Teisel päeval lugesin „Vaba Maas“ Juhtundi poolt: „Kui mul süda juba saapasääres, hakkab ta alles ülesvõtteid tegema.“

New-York, 4. apr. 1932. a.

A. Tamm,
9. rügemendi päevapiltnik.

7. Armu ja hirmuga...

22. juunil 1919. a. kell 1505, tulles luurelt, kohtasin rügemendiülemat kapten Schmidt'i, kes sõitis Vidrisch'ist Koltсени poole. Viimasest suunast kos-

tis vahetpidamata püssi- ja kuulipildujate ragin. Kapten pidas hobused ja päris, kust tulete, mis ülesanne teil on jne. Et ma sel ajal, olgugi et olin luurpiilkonna (5 m.) vanemaks, rapordist midagi ei teadnud, siis seletasin olukorra ära, kätega veel kaasa aidates — kust teed mööda tulime jne. Ta sai kõigest aru. Üllatuseks võttis ta meid oma juurde 2-hobuse kalessi, et saaksime rutem edasi. Sõites kasutasin juhust, et saabast paremini jalga seadida. Nimelt „tangid“ olid jalad veriseks hõõrunud. Et mul aga polnud puhast lappi havale sidumiseks, siis käristasin tüki pintsaku voodrit. Seda nähes vangutas rügemendiülem pead ja küsis, kas puhast lappi ei ole. Ütlesin, et seljakotis ikka on kodust võetud linast riidet, aga praegu käepärast ei ole. Seepeale naeris kapten Schmidt, et sakslane küll nii musta lappi haava peale ei paneks. Üks meestest pahvatas, et nad ei saa ju aegagi mähiseid panna. See ütles meeldis rügemendiülemale ja ta lausus: „Seda teete teie, noored kotkad.“ Võttis siis kaarditaskust individuaalpaketi ja andis mulle jala mähkimiseks; kuna ma väga võhik olin sidumises, siis kapten Schmidt käristas ise paki lahti, aitas siduda ja tähendas naerdes: „Riias laske uuesti siduda!“ Just samal ajal tuli hobusemees surmasaanud lipnik Koger'iga. Kapten Schmidt tõstis kätte langenu näolt, mõtles ja ütles meile: „Vennad, see on siiski parem surm, kui mõisa tallis vitsade all!“ Siis näitas käega paremale poole, et seal metsatuka taga on meie kompani. „Minge ja tasuge parima venna eest!“ Varsti võetigi hurraa-hüüdega Koltzeni loss. Venna surm oli tasutud.

Jaanilaupäeval, pärast ägedat lahingut sakslaste seljataga, pandi meie kompani riismed patarei kaitseks. Mind saadeti laskemoonavooriga, mis tükk maad cemal seisis, padruneid tooma. Võtsin kaenlasse 2 tsinkkasti ja lidusin tagasi. Äkki kui selgest taevast seisis minu ees rügemendiülem Schmidt

ratsahobusel. Kisendas: „Kuidas julged joosta ühe sakslase eest!“ ja andis kantsikuga mulle üle küüru. „Mine tagasi, tõmba maha see sakslane!“ Sealjuures näitas Schmidt käega sarapuupõõsaste poole. Mina seletasin, et see on oma mees — padrunivoori juhataja; et tal pintsakut ei ole, pani sakslase frentši selga ja kiivri pähe. Selle peale ütles: „Sellest sõjast ei saa enam keegi aru. Minge oma asukohale!“ Taipasin, et rügemendiülema halb tuju oli tingitud ühe kompani paanilisest taandumisest Engelhartshofi mõisa all.

J. Miilet,
res.-reamees.

8. Üks juhtum.

Kolonelleitnant Schmidt'ist on minul meelde jäänud üks juhtum, mis aset leidis 9. Jalaväerügemendi likvideerimise ajal.

See oli ühel hommikul umbes kella 9 ajal. Sidekomando oli tol korral korteris Narvas Hermanni kindluse väravas rügemendi staabi all. Eelmisel õhtul oli seal omavahel väikene olemine, nii et järgmisel hommikul mehed olid kõik väsinud ja lamasid alles rahulikult oma asemetel. Laual vedelesid igasugused söögijäänused ja muu koli. Ainult rühmaülem Kask oli jõudnud üles tõusta ja riietuda. Ootamatult astusid uksest sisse kolonelleitnant Schmidt, kolonelleitnant Raudvere ja kolonelleitnant Pulk. Mehed asemetel ehmusid ja et muud pääseteed ei olnud, siis teesklesid kõik nagu magaksid alles. Rühmaülem tõusis püsti ja tahtis raporteerida, kuid et kõik korrast ära oli, siis ei tulnud sellest ka hirmuga midagi välja. Õnneks oli rügemendiülem tol korral heas tujus või tegi see kentsakas seisukord temale nalja. Ta ei hakanud tõrelema, vaid ütles rühmaülemale: „Kas teil on külm, et nii värisete

ja mehed alles teki all?“ Rühmaülem vastas, et mehed tulid hilja Kriuša liini parandamast ja mõned keskjaamadest teenistusest. Kolonelid vaatasid veel kord ringi ja lahkusid. Lahkudes ütles rügemendiülem: „Hoidke, et teinekord mehed enam nii hilja ei magaks!“

K. Penjam,
res.-reamees.

9. Katkendeid märkmestikust.

24. 06. 1919. a. Lämmatavalt palav. Midagi luupainajalist lasub hingel. Surnud hobuste laipade vahel haavatute karavanid teedel, teeäartel ja Engelhartshofi mõisa pargis. Koiva ääres keeb vihane võitlus landesvääri „rauddiviisi“ väeosade ja meie 9. rügemendi vaprate kangelaste vahel. Oleme suutnud neid tõesti üle Koiva jõe suruda, olgugi et lugematute ohvritega. Soomusautod, aeroplaanid, pommi- ja miinipildujad ja tehniliselt kümme korda paremini relvastatud rauddiviis ja landesväär on pidanud purunema eesti mehe sitkuse, pigemini eesti mehe kangekaelsuse vastas, ehk küll eesti mehe keha katsid vaid kesapüksid (aluspüksid), kuuehilibud ning lapitud pastlad. Rõhuv enamuse oli paljajalu. Korruga kui taevast seisatub tõld. Astub välja kapten Schmidt. Nagu praegu veel kostavad kõrvu tema ironilised akordid kõuekärgatusena: „Miks lasete haavatuid vedelda maas! Kelle kompani koosseisu kuuluvad maaslamavad?“ Meie, 5. kompani, ülem lipnik Ventsel raporteerib, et temale on see teadmata; meie oleme alles mõnekümne minuti eest siia jõudnud.

„Saate aru, tehke minu silma all korraldus haavatute transporteerimiseks!“

Üks, kaks, kolm ja mõne minuti pärast on umbes 20 raskesti haavatut kohtadele asetatud ärasaatmiseks — kes veoloomadega, kes autodega.

Kapten Schmidt seisab liikumatult. Tema kahvatu siluett helgib tumedana vastu kõrget lilla taevast, tema mütsimärgil murduvad päikesekiired smaragdidenä ja tema pilk on kiindunud kaugusesse, kus haavatute rong on liikumas edasi oma sihile. Siis ärkab mõtteist. Ohe, mis tuleb südamest, on pühendatud langenud Eesti poegadele. Üks pilk autole... Mootor vuriseb... Üks silmapilk ja kapten Schmidt on jälle kadunud kui kohtumõistja ingel.

20. 12. 1919. Mürisevad kahurid, tärisevad kuulipildujad, taevas aina punab tulemerena. Dubrovka, Sala rajoon on kui põrgu sõna tõsisel mõttes. Vene soomusrongid ja kaugelaskjad kahurid teevad lõplikku hävitustööd viimastel majariismetel. Komarovkas 9. rügemendi operatiivstaabis keeb lülid jätkamine lühiühenduses. Kui inimorganismi peab seda juhtima Johan Schmidt, 9. rügemendi pea ja hing.

Olen käskjalg staabis. J. Schmidt lamab keskööl voodis, aparaat kuuldetoruga ümber pea koidetult, puhkab ja kuulab ning annab edasi käsklusi ja korraldusi. Meie, 9. rügement, meie tahame võita, meie võidame ja meie olemegi võitnud. Meie ei taha ainustki lahingut kaotada. Meie juhi aadetega on seotud kõik lülid reamehest kuni rügemendiülemani. Kuid vaid kolonelleitnant Schmidt on kui raske kannataja; ainustki rõõmuhelki ei või leida ta laubalt. Ta pilk oli juhitud nähtamatusse kaugusesse, ta peab kannatama, valvel olema kogu kodumaa eest. Jääb eluajaks meelde tema ülim kannatlik pilk uneta öödel Narva positsioonidel.

Mäletan teda kui energilist, õiglast, täpsalt ning silmapilkselt otsustavat väejuhti, kes ainult oma tahtejõuga on viinud kõik need lahingud, mis punaarmee ja landesväär on sihtinud vapra 9. rügemendi vastu, võidurikkale lõpule. Tema on püüdnud kasvata paljasjalgseist sõdureist valitud väeüksuse, ke-

da altilma sortsie väed, kommunistlikud üksused, rohutirtsu-parvedena peale tungides, on püüdnud lüüa, kuid asjata.

Kolonelleitnant Joh. Schmidt on mees, kes meie Eesti Vabariigi rahvuskangelase nime auga ära teeninud. Alati optimist, lahke, sõbralik, armuline, kuid sealjuures kindla, otsustava sõnaga, kes iial ei kaldu kõrvale oma otsustavatest ideedest. Ei saanud Sa surma purustavate granaatide ja vinguvate kuulide sajal. Isamaa ülesehitamiseks oli Sind veel vaja. Sa surid saatuse tahtel möödapääsematul õnnetul juhul. Olgu kerge Sulle Su verrega kastetud kodumaa muld. Sõjas kinkis saatuse Sulle veel elu! Kuid aastat kümme veeres ja kolonelleitnant J. Schmidt'ist on praegu vaid mälestused. Mina isiklikult pühendan püha vabadusaate eest võitlejale oma südamliku hingepalve.

J. Gerberson,
res.-reamees.

10. Kolm laastu.

Leitnant Kasekamp oli puhkusele läinud ja mina olin 7. kompani vastu võtnud, kui kapten Schmidt sisse astus ja kõõgis sellise mustuse eest leidis, millest hullemat ei võinud olla. „Kes juhatab kompani?“ küsib Schmidt. — „Leitnant Terrepson!“ — „Karistan 50 margaga, kokad 5 päevaks auku!“

Kui ma pataljoniülema aj. k. t. leitnant Lillelehe kaudu rügemendiülemale lasksin edasi anda, et ma liiga vaene olen selle summa maksmiseks, vabastas ta mu karistusest.

Nii talitavad väga heasüdamlikud inimesed.

Kui ma Marienhofi keldris sisselangenud võlvi alla olin maetud (granaadipihtavus) ja mind hiljem oma meeste poolt leiti ja vabastati, tuli Narvast käsk ilmuda kohtuistungile (Ehmanni protsess). Staapi jõudnud, teatan endast J. Schmidt'ile. Ta

vaatab mulle otsa ja küsib imestunult, kes mina ole-
vat ja kust ma tulevat! — „Teie rügemendi leitnant,
Marienhofis maetud olnud (Verschüttet gewesen)!“

Ma pidin vist küll ilus välja nägema, et S., kes
kõiki hästi tundis, mind seekord ära ei tundnud.

Pärast mõningaid küsimusi käepigistused ja —
õnne ning edu.

Ühel õppeharjutusel ilmub Schmidt minu kom-
pani juurde.

„Ltn. Terrepson rinde ette! Tahan näha, kuidas
teie juhatate õppust!“ kõlab käsklus.

Astun ette ja teatan, et mina eestikeelseid ko-
mando-sõnu ei tunne.

„Õppida, õppida ja õppida!“ ütleb Schmidt ja
naeratades lahkub õppeväljalt.

Sel vahejuhtumil ei olnud minu suhtes mingi-
suguseid tagajärgi.

J. Terrepson,
res.-kapten.

11. Eeskujulik ülem.

Minu tutvus J. Schmidt'iga algas päev või paar
enne rügemendi väljaastumist Narvast Jamburgi
rindele. Ma ilmusin 1. Diviisi ülema kindral Tõnis-
son'i käsul 9. rügemendi staapi, kus rügemendiülem
pidi mulle kohase ameti andma. Meid mõlemaid
J. Schmidt'iga aga tabas kurioosum. Asi seisis sel-
les, et mina olin ammugi juba elukutseline ohvitser
enne Schmidt'i ja nüüd tuli temal mind kuhugi enda
alluvusse teenistusse määrata. Tol ajal ei antud
niisugusele asjaolule kõrgemal pool suurt tähtsust.
Mehe võimed mängisid siis suurt osa. Meie
Schmidt'iga saime sellest kõigest ja üksteisest hästi
aru. Tähtsam oli kodumaad enamluse ikkest pääs-
ta, pealepandud kohustusi täites, kui teenistuslikke
peensusi arutada — selleks polnud kellelgi huvi ja
ka minul mitte. Ma panin Schmidt'ile ette mind kas

või varahoidjaks määrata, sest pagan teab, kaua ma siingi püsin. Tema seletas, et pataljoniülemad olevat algusest peale temaga ühes töötanud ja nüüd ei oleks sünnis kedagi neist madalamale kohale ümber paigutada. Seda arvamust pooldasin ka mina. Sellejärele pani ta mulle ette: kas ma olen nõus minema kuulip.-kompani ülema kohale? — „Lase tulla, mis seal siis on?“ — Nii sain mina kuulip.-kompani ülemaks ja ühtlasi ka rügemendi komandandiks Komarovkas. Kogu aeg olin ma nagu rügemendiülema pailaps. Kui ta mind nägi, siis tuli mu juurde lahke naeratusega, haaras käe alt kinni, ajas lõbusat juttu ja oli alati väga sõbralik. Kui ma ohvitseride koosolekule ilmusin, siis viis ta mu oma kõrvale istuma ja oli minu vastu kõigiti sõbralik. Et mul ka rügemendiülema abi kol.-leitn. Trossi'ga ja rügemendi adjutandi leitnant Schmidt'iga oli sõbralik läbikäimine, siis jäid need Komarovka päevad mulle üheks paremaks mälestuseks Maailma- kui ka Vabadussõjas. Schmidt kui sõjamees ja ohvitser tundis sõjaväelist „eetikat“. Olgugi et Schmidt'i sõjaline haridus oli võrdlemisi väike, aga tegelik töö sõjaväljal arendas temast aja jooksul ühe parima rügemendiülema tollaegseses Eestis, kes oskas väga hästi oma kohustusi täita sõjaväljal kodumaad kaitstes.

Sõbraliku ümberkäimise tagajärjel sõdurite ja ohvitseridega, kes temale allusid, sai talle osaks üldine poolehoid 9. rügemendis. Lühidalt — niisugune peab olema iga ülem sõjaväljal, muidu pole tal ka edu sõjalistes operatsioonides.

J. Oja,
res.-kapten.

12. Kolonelleitnant Schmidt erus.

Kas Johan Schmidt oli sündinud sõjameheks, oli hingeliselt sõjamees või ta kisti vaid sõjast kaasa — see küsimus on alatihti peas mõlkunud nendel, kes

tundsid Johan Schmidt'i tema pärastsõjaaegses eraelus.

Õieti on Johan Schmidt sõjamehena mulle, samuti nagu suurtele hulkadele Eestis, — legendaarne kuju. Tegeva sõjamehena sõjaajal ei ole ma teda ligemalt tundnud ega temaga kokku puutunud ja vaid üks kord olen teda Vabadussõja päevil näinud, — siis kui ta oma 9. rügemendiga Riia rindelt Narva alla üle minnes viibis Pärnus. Sellepärast ei seisa ta minu mälestuses sõja muljete mõjul, vaid sõjamehena püsib meeles kui ajalooline sõjakangelane, kes on leidnud üldist tunnustust ja keda tuntakse kas kirjutiste või suust-suhu käivate juttude kaudu. Ja kuna ma Vabadussõja aegu ajateenijana väeteenistuses viibides tegelesin peamiselt administratiivalal hoopis eemal Johan Schmidt'i tegevusest ning ma ei oma ka sõjaväelist kutseharidust, siis loodan, et võin objektiivselt ja ilma sõjaväeliste muljete kõrvalmõjuta peatuda Johan Schmidt'i isiku juures kui eraisik teise eraisiku vaatlemisel.

Meie isiklik tutvus algas juba 1922./23. a. talvel. See oli Pärnus, ahtakeses „Vaba Maa“ Pärnu väljande toimetustoa, kuhu seekord veel tegevas väeteenistuses viibiv tookordne 6. rügemendi ülem kolonelleitnant Johan Schmidt tuli ühel heal päeval toimetajatega mõtteid vahetama mitmekesiste üldiste küsimuste ja poliitiliste päevasündmuste kohta. Kõrgema sõjaväelase poolt niisugune lihtne külustus oli minu lühikeses ajakirjanikupõlves ainulaadne juhtum ja jättis küllastajast kohe väga sümpaatse mulje, pealegi kui külalise käitumine oli ühtlaselt sõbralik ja usaldav vanemate kui ka minusuguste nooremate kaasvestlejate vastu. Mäletavasti selliseid vestlusi Pärnus oli rohkem kui üks kord. Et ma aga kevadtalvel 1923 lahkusin Pärnust, siis jäin pikemaks ajaks täiesti eemale ka Johan Schmidt'ist. Kuid ta püsib meeles kui inimene, kel oli suur hingeline tarve oma otsekoheste kutsetegevuse kõrval

aegajalt huvi tunda peamiselt meie riigielu üldistest probleemidest. See asjaolu näitas, et Johan Schmidt pärast sõda ei piirdunud üksnes oma kutsealasse süvenemisega, vaid otsis muidki huvialasid, et temas põlnud kivistunud sõjamees, vaid temas elas laia-huviline inimene, poliitiliselt mõtleja kaaskodanik.

Seesugune matestus oli minus säilinud kolonel-leitnant Johan Schmidt'ist, kui teda erru lastuna mõni aasta hiljem jälle kohtasin Viljandis. Ta oli tegevast väeteenistust vabanedes asunud Viljandi ligidale oma autasutalusse, end. Päri mõisa, aga seal põllumehe põlveski truuks jäänud oma mitmekülgsetele huvialadele. Ja et luua paremat võimalust oma huvidele rahulduse leidmiseks, ta võttis endale talvekorteri Viljandi linna, kus sai olla rohkem n.-ö. elu keskel. Siin peaaegu iga päev kokku puutudes küll töö juures, seltskondlikus tegevuses ja ka perekonnas, õppisingi nüüd Johan Schmidt'i tundma ligemalt ja siin nägin, kuivõrra soe ja südamlilik inimene, elava huviga kõigi meie elunähtuste vastu, oli säilinud selles legendaarses sõjamehes.

Viljandis sai Johan Schmidt'ile otsekui teiseks koduks „Sakala“ toimetus — minu töökoht. Siin ta oli peagi kui oma inimene, leides toimetuse liikmetes ja ligemates kaastöölises endale kaaslasi, kellega kõige mitmekesisematel aladel mõtteid sai vahetada ja ka lõbusalt võis aega viita kas male- või kaardilauas ja muil koosviibimisel.

Mis aladel küll ei ole räägitud neil vestlusil „Sakala“ avarais ruumes koos Johan Schmidt'iga?! — Jooksvad päevaküsimused, poliitilised probleemid, riigielu nähtused jne. — need muidugi olid esijoones. Kuid et meil toimetuses oli ja käis rohkesti igasuguste huvidega inimesi, siis kaldus jutt väga paljudesse valdkondadesse. Johan Schmidt'i huvitas iga asi, olgu see kas mõni moodne kasvatusteaduslik küsimus, sügav usuline probleem

või ka filosoofiline sofistika — igal pool lõi ta kaasa ja omas oma arvamisi ning vaateid, mida kaitses täie südidusega, vaieldes sageli tundide viisi mõne küsimuse juures. Kuid ta ei olnud kunagi kitsarinnaline ja ühekülgne, ei olnud jonnakas enesekaitsja, vaid vaidles selguse ja ühiste üldiste seisukohtadeni jõudmise pärast, sest ta oli loomult kokkuleppe-inimene, otsis kuldset keskteed, nagu ta oli ka suur idealist, otsekohene ja soojahingeline, südamlik kaaslane, kel oli palju optimismi.

Kõik need vestlused ja vaidlused löid „Sakala“ ruumes omapärase õhkkonna, mis järsku katkes Johan Schmidt'i surmaga. Sööga oli õieti Johan Schmidt nende jutuajamiste keskkujuks, kes mitme aasta jooksul oma laialdaste huvialadega suutis koos hoida teatava sõpruskonna, et sellega järjekindlalt päev-päeva kõrval vahetada mõtteid, nii et Johan Schmidt'ist pärast tema surma „Sakalas“ tõsist puudust tunti ja temast järelehüüdes kirjutati: „Toimetuse tööst vabad tunnid jäävad Johan Schmidt'i lahkumise järele nüüd kurbadeks ja tühjadeks. Pole teist sarnast inimest, kellele võid puistata välja oma südamemuresid, et ühiselt leida troosti ja julgust tulevikuks. Johan Schmidt oli inimene, kes lahingutes oskas julgustada ja anda lootust oma sõduritele ja kuni surmatunnini oli tema sõnades alati palju troostivat ja julgustavat.“ („Sakala“ nr. 15 — 1931.)

Muidugi tuli ühes Johan Schmidt'iga „Sakala“ ruumes nii mõnigi kord kõne alla ka sõjalisi küsimusi ja räägiti üldse rohkesti sõjamälestusi, kuna enamasti kõik koosolijad olid ühte või teist viisi olnud sõjakeerises või siis nooremad läbi teinud meie sundusliku väeteenistuse. Kuid kunagi Johan Schmidt neiski asjus ei olnud erapoolik, ei vaadanud asjade käigule ainult külma sõjameheliku pilguga, vaid hindas sündmusi igakülgselt ja tunnustas eksimusi kui ka väärsamme. Väga ta-

gasihoidlik ta oli aga enesest rääkides, püüdes alati jääda vaid faktide juurde ja hoidudes hindamast ennast. Eriti selgesti avaldub see tagasihoidlikkus tema kirjutises „Sakalas“ 9. rügemendi aastapäeva puhul („Sakala“ nr. 7 — 1929), kus ta ütleb, et ta ei võta oma ülesandeks pikalt ja laialt valgustada 9. rügemendi tegevuse tähtsust, kuna seda pidavat tegema asjalik ning erapooletu ajalugu. Ja siis ta kirjutas sellest, kuidas 9. rügemendis loodi võitmatu eesti sõduri tüüp, kellele vandus alla 10 korda suurem vaenlane. Niisuguse sõduri tüübi loomise võimaldanud 9. rügemendile sõda landesvääriga, mis „pakkus soodsat pinda äratada noortes sõdurites isamaalist tunnet, sõjakust ning ohvrimeelsust armastatud isamaa eest võideldes.“ Eri-list tähtsust sealjuures omanud Lemsalu lahing, mille üksikasjade juures peatudes ta näitas, kuidas vahvus ja ohvrimeelsus viisid võidule, aidates kõvendada 9. rügemendis seda vaimu, mis sõja lõpuks arendas 9. rügemendi sõduri võitmatuks eesti sõduriks. Kõike seda ta ei pea ammu ükspäinis enese teeneks, vaid ta kirjutab, et „suureks kergenduseks oli 9. rügemendi täiusele viimiseks fakt, et ohvitserid olid kõik kooliõpetajad, kes hingeteadlikust kui ka kasvatuslikust küljest oskasid sõduri juurde minna, teda oma järele viia ja arukat distsipliini maksma panna.“ Missuguste vahenditega ta aga saavutas seda arukat distsipliini ja sõdurite kaasaviimist, selle kohta loeme: „Sõjamehe ohvrimeelsus on kõige tähtsam tegur lahingus. Ainult ohvrimeelsus tagab sõjapidamise edu. Kuid ohvrimeelsus on ka kõige raskem voo-rus omandada, sest surmahirm on kõige võimsam vaenlane eneseohverdamisele, olgu see ka kõige suurema inimsoo ideaali eest — kodukaitse eest. Surmahirmu tagasitõrjumiseks ning ohvrimeelsuse tõstmiseks tarvitatakse sõjavägedes vastusurvet, s. o. surmanuhtlust nendele, kes oma kohust isa-

maa vastu ei täida. 9. rügement ei tarvitanud aga neid abinõusid. 9. rügemendi juhid võtsid endile traditsiooniks olla ise vahvuse ning ohvrimeelsuse eeskujuks, et sellega kaasa viia kõiki arglikke, kõhklejaid sõdureid. Selle juurde lisasime piinlikult õiglase ja sõbraliku ümberkäimise oma alluvatega, ning — saime väeosa äravõitmatu kindla moraaliga. Sama kõrgelt tuleb hinnata ka väeosa usku oma ligemate juhtide võimetesse. Sellest seisukohast välja minnes tegi 9. rügement enesele ülesandeks teotseda äärmiselt ettevaatlikult, et mitte kunagi jääda kaotaja seisukorda.“

Neist tsitaatidest on enam kui selgesti näha, et Johan Schmidt endise kutselise õpetajana mitte üksnes ei hinnanud kõrgelt õpetajatest sõjakaaslaste koostööd, vaid ka ise jäi tegeva sõjamehenagi kasvatajaks-õpetajaks, kes humaansete ja pedagoogiliste vahenditega lõi oma väeosas usaldusliku õhkkonna, milles hinnata võitlust „vahasemate eesti rahva vaenlastega mõistsid suureks rõõmuks mitte ainult 9. rügemendi juhtiv koosseis, vaid iga viimane sõdur“ — nagu ta ise kirjutab ülemalmainitud kirjutises 9. rügemendi kohta. Soe side sõdurite ja ohvitserkonna vahel oligi kolonelleitnant Johan Schmidt'i suurim püüd ja ta edu pant, mida ta ise vääriliselt hindas mitte üksnes oma kirjutises, vaid ka suusõnal neil „Sakala“ ruumes asetleidnud koosviibimistel, kus ta valgustas oma vastavaid seisukohti põhjalikult.

Siiski ei olnud sõjalised küsimused meie koosviibimistel tähtsamaks aineks, vaid tulid käsitlemisele ainult vahetevahel. Kõige rohkem tegelesime ikkagi jooksvate päevaküsimustega politika ja riigielu alalt, seda enam, et Johan Schmidt Viljandis viibides ka otseselt osa võttis poliitilisest tegevusest, olles 1929. a. Riigikogu valimistel ja sellele järgnenud omavalitsuste valimisel aktiivselt tegev tööerakonna ridades.

Politiiselt on Johan Schmidt kuulunud alati tööerakonda. Tegevas väeteenistuses viibides muidugi ei saanud ta mahti aktiivseks osavõtuks erakonnategevusest. Kuid errulainuna Viljandisse asunud, Johan Schmidt otse otsis, kuhu käsi külge lüüa, sest ta ei suutnud olla hooletult tegevuseta ja võrdlemisi suurt riigipensioni saades maitsta elumõnused muretult. Nii-siis ta asuski politika-väljale, kuhu teda oli parajasti tarvis. Nimelt puudus tööerakonnal Viljandimaal kindel organisatsioon ja Riigikogu valimiste eel oli vajadus luua laialisi sidemeid kogu maakonnas ning organiseerida ka valimiste kihutustööd. Need ülesanded Johan Schmidt võttis enda peale ja 1929. a. jaanuarist kuni valimisteni maikuus ta oli kibedasti tegevuses valimiste ettevalmistusega, pidades Viljandimaal mitukümmend kõnekoosolekut ja organiseerides kogu valimisaegset agitatsiooni. Sel puhul on tema sulest ilmunud kaks anonüümset brošüüri — „Missuguse lipu all peab valima Eesti kodanik“ ja „Riiklikud huvid esiplaanile.“ Mõlemad trükiti mäletavasti 10 000 eks. ja laotati Viljandimaal hinnata laiali. Samal ajal on ilmunud ka „Sakalas“ ta poliitilisi artikleid, osa anonüümset, osa täisnime all. Ta arvustab oma kirjutistes teravalt erakondlikke võitlusviise ja mõistab eriti hukka kihihuvid segamist politikaga, öeldes, et kihihuvid maksvusele pääsemiseks meil „tehakse kõige mustemat demogoogiat ning võetakse tarvitusele kõige alatamad võitluse abinõud: vale, põhjuseeta, teadlik, kuritahtlik kahtlustamine ja süüdistamine. Rahvas valib Riigikogusse esindajaid selleks, et need mehed pühendaksid kõik oma iõu riigielu kordaseadmiseks kogu rahva ja riigi huvide seisukohalt, kuid need väljavalitud ei võta oma püha kohust tõsiselt, vaid viivad aega erakonna arvete õiendamise, kütavad rahva meeleolu tuliseks, et selle kitsaste kihihuvid eest võit-

lemisega kiidelda oma valijate ees ja kindlustada endale valimistel nende hääli.“ Väga halvas arvamises on ta meie rahvaesinduse töövoimest, leides, et „Riigikogu organism on mürgistatud vanast halvaks läinud verest“ ja „suur hulk neist „parlamentimeestest“ pole üldse tööinimesed, vaevalt nad kuskil mujal seda palka ära teeniksid, mis Riigikogus“. Elukutselisi politikamehi Riigikogus ei salli ta sugugi, nende kohta ta kirjutab, et just need on meil need, kel „tekib tarvidus nagu iseendast näidata näpuga teiste erakondade peale, nagu oleksid need kõik ainult nende verivaenlased, õgijad, kelle vastu tuleb koondada kindlate piiridega ümbritsetud eriklassidesse oma eestvedajate ümber.“ Elukutseliste politikameeste pahe vastu võitlemiseks ta leiab kohase olevat Riigikogu istungjärgu lühendamise 5—6 kuu peale aastas ja rahvasaadikutele tasu maksmise ainult selle aja eest. Kuid et 3. Riigikogu sellekohase seaduse-eelnõu jättis vastu võtmata, siis ta järeldab, „et 3. Riigikogu oli võimetu ja tahtepuuduseta sammuma riigiorganismi tervendamise suunas“ ja lisab sarkastiliselt, et „need härrad lahkusid igaüks oma koju üksteisele jällenägemist soovides 4. Riigikogus, et seal kuldvasika ümber edasi tantsida endises tempos.“ Kõikides oma kirjutistes ta aga seab esiplaanile riigi üldised huvid, nõuab ühesugust eluõigust kõikidele klassidele ja kutsub üles kihihuviliste parteilippude asemel koonduma eesti rahvuslipu alla. Juba siis, 1929. a. algul, ta näeb vajadust luua ühte tugevat ühist keskerakonda, kes seisab kihihuvidest kõrgemal ja kaitseb riiklikke huvisid. Ise ta Riigikogusse üldse ei tahtnud minna — ta kandideeris valimistel alles 4. kohal, — kuid oma mõttekaaslaste kasuks ta oli väsimatult tööl, ja seda hinnati ka tööerakonna üleriiklikul kongressil, kus ta sai suurte auavalduste osaliseks.

Riigikogu valimistele järgnesid pea omavalitsuste valimised ja siin oli Johan Schmidt jällegi platsis. Eriti energiline ta oli Viljandi linnavalimiste eel. Kuid vastaste demogoogilistele võtetele ta pidi seekord alistuma ja jäi valimisvõitluses alla, nii et ta ei pääsenud üldse linnavolikokku. Selle tõttu ta ei saanud ka linnaomavalitsuses kaasa töötada. Küll aga jäi ta edasi politikaväljale, olles tööerakonna Viljandi linnaosakonnas, Viljandi maakomitees kui ka keskkomitees tegev kuni surmani.

Politiilisest elust osavõtu kõrval oli Johan Schmidt veel tegev ka seltskonnas.

Kõigepealt tuleb mainida ta kaastegevust Viljandi Helikunsti Seltsis, mille meeskoori liige ta oli koori asutamisest peale kuni surmatunnini. Lauljate seas, kus noored enamuses, lugupeetud sõjamehe kuju oli eriti silmatorkav ja tema osavõtt ongi tublisti soodustanud meeskoori arengut, aidates kaasa tõmmata algul õige pisikesse koori rohkesti lauljaid. Sellepärast, ja kuna ta oli ka eriti innukas laulja, kes kõik harjutused ja esinemised kohusetruult kaasa tegi ja veel haigemajas haigevoodiski koori tegevusega kontaktis püüdis olla, — oli Viljandi Helikunsti Seltsile Johan Schmidt'i kaotus õige valusaks löögiks just tegevuse algul ja meeskoori osavõtt leinast erakordne, kuna koor käis oma lahkunud kaaslast lauluga kirstu panemas, esines matusetalitusel kodus, kirikus ja ligi 20-kraadilise pakasega ka väljas haul, aidates eriti mõjuvaks teha matusetalitust kirikus, kus kadunu lemmiklaulu „Saaks koju hing“ ja vägevalt kurva „Langenud sõjamehele“ ettekandel kirikutäis rahvast sai pisarateni liigutatud.

Teine selts, kus Johan Schmidt kaasa töötas, oli Viljandi Eesti Haridusselts, mille algkooli lastevanemate komiteest ja viimase esindajana kooli pedagoogika-nõukogust ta osa võttis. Kuid ka siin ta

sai teotseda ainult lühikest aega, kuna surm katkestas tegevuse.

Veelgi lühemalt ta sai osa võtta kaitseliidu tegevusest. Sinna ta läks ajal, millal loodi noorkotkaste organisatsioon. Ta asus siis noorkotkaste vanemaks, kuid vaevalt sai alustada tegevust, kui tuli surm.

Kuna ta alles võrdlemisi lühikest aega asus Viljandis, siis muidugi ei suutnud ta veel tungida igale poole, ja muudes organisatsioonides, kui mitte nimetada osavõttu Sakala Partisanide Pataljoni ohvitseridekogust toetaja liikmena, minu teada Johan Schmidt enam tegev ei olnud.

Selle eest ta oli aga seotud suurel määral põllumehe muredega. Ta ilus autasutalu end. Päri mõisas Raudna jõe sügava oru kaldal köitis teda tõsiselt. Kui külastasin teda 1930. a. suvel Päris, oli tal rida plaane, kuidas tulevikus korraldada talupidamist, ja veel samal sügisel ta ehitas suurema viljaküüni, kuigi tal just suurt puudust ruumidest polnud. Ta talu ongi eriti õnnelikus seisukorras hoonete poolest, sest tal pole suurematele autasukohtadele omaseid suuri tühjaltseisvaid maju, vaid ta krundil on elumajana endine valitseja maja, veel teine väike elumaja ja mõned eluruumid tallide juures ning parajas suuruses laudad ja muud kõrvalhooned, mis kõik heas seisukorras. Krundi juurde kuulub ka suur õunapuuaed väärtuslike viljapuudega, kuna aia all lookleb Raudna jõgi, mille kaldal asetsevad saagirohked heinamaad. Põllud on talul kõik torutatud ja kõrge savimulla maa tagab alati korralikku saaki. Sellest ilusast ja heast kohast Johan Schmidt ise oli väga huvitatud ja ta sihiks oli majapidamist varsti rentnikult enda kätte võtta; sellele soovile oli isegi rendileping kohandatud niiviisi, et retnik pidi talle kasvatama loomi jne. Aiapidamine aga osalt oligi ta enese käes ja kuigi põllul kündis, külvas ja lõikas rentnik,

siis ometigi põld tõmbas teda sedavõrd, et ta ühtelugu kõmpis jalgsi oma tallu, mis Viljandist 7—8 km kaugel, et hingata põldude vahel maaõhku, nagu ta ise väljendas. Samuti talvelgi ta sooritas neid reise ja üks viimastest käikudest enne surma oligi tal matk Pärisesse.

Kuigi huvi põllu vastu tundub nagu endastmõistetav, sest oli ju Johan Schmidt taluomanik ja maal sündinud ning kasvanud, siis eemalseisjatele vist on uudiseks, et ta väikesel viisil katsus õnne ka ärialal, kuid vaevalt küll sellest tundis rõõmu. Nimelt ostis ta vanapoolse sõiduauto ja tahtis selle teenima panna taksona. Et ise olla asjaga kursis, õppis ta ära isegi autojuhtimise ja õiendas ka vastavad eksamid. Ise ta siiski ei mõtelnudki asuda alaliselt autotüüri juurde, vaid ta katsetas palgaliste autojuhtidega. Kuid autosid oli Viljandis palju, heas usus mõne tuttava soovitusel ostetud vana suur auto osutus kulukaks — ja ettevõtte ei andnud tulu. Sellepärast ta ehitas sõiduauto ümber veoautoks ja rakendas siis uuesti tööle. Aga ega seegi äri läinud päris hästi, sest sageli ta kurtis, et asjaga on rohkem muret ja vaeva kui see väärt.

Ometi näitab seegi asjaolu, et Johan Schmidt ei hoidnud käsi kunagi rüpes, vaid alalõpmata otisis enesele tegevust.

Vaadelnud niiviisi Johan Schmidt'i tegevust pärast sõjaaegses eraelus ja tundes ta mitmekülgseid huve, tuleb veel mainida, et ligemas tutvuskonnas tunti teda väga lõbusa kaaslasena, kes armastas kitsamaid omavahelisi koosviibimisi ja neid oskas elustada. Hea laulumehena tal oli rikkalik tagavara igasuguseid laule, samuti tundis ta palju rahvamänge ja ka anekdootidega ta oli varustatud küllaldaselt. Ta oli ka tubli maletaja ja üheks oma vanemaks sõbraks pidas viiulit. Tundes oma väärtust sõjamehena, ei olnud ta siiski kunagi esiletükkiv ja pealetungiv, vaid võib öelda, et koguni

tagasihoidlik, mis ulatus isegi niikaugemale, et erakonnategelasena valimiseelses võitluses ta kunagi ei riietunud mundrisse, kuigi varemalt on nähtud seda mõnelt teiselt. Ta oli hea kõnemees, ei otsinud aga kellegagi tüli, kuid küll oli alati n. ö. löögivalmis, kui talle kallale tungiti. Ajakirjanduses ta palju ei võtnud sõna, kuid see, mis ta kirjutas, oli kirjutatud terava sulega, sisult tuumakas ja keelelt hea. Lõpuks ta armastas palju lugeda ja selleks kasutas ära kõik võimalused, mis pakkus „Sakala“ raamatukogu ning otsis veel lisa mujaltki; tema viimseks lugemisvaraks oli mäletavasti midagi filosoofia vallast.

Jääks veel üle peatuda Johan Schmidt'i kui perekonnainimese juures. Kuid siin on kõrvalseisjal õieti väga vähe sõnadega öelda, sest perekonnaõnn on ju subjektiivne. Siiski ei jäänud kellelegi märkamata, et Johan Schmidt oli vägagi hoolitsev perekonnapea ja tundis suurt rõõmu oma perekonnast. Abielus oli ta teiskordselt ja tema perekonnaõnne kroonisid kaks poega, neist üks esimesest naisest, kes varakult suri. Poegadele Johan Schmidt tahtis anda hea hariduse ja kavatses neid mõlemaid kindlustada ka varanduslikult. Nimelt ta unistas maja ehitamisest Viljandisse, et siis kummalegi pojale võiks pärandada kinnisvara — ühele talu, teisele maja. Perekondlikus läbikäimises oli Johan Schmidt'i perekond väga külalislahke ja igaüks tundis seal ennast täiesti koduselt, sest seal osati leida teed oma sõprade südamesse.

Kes üldse Johan Schmidt'i ligemalt tundis, võib aina imestada, kuivõrd hingeline ja südamlilik inimene oli see sõjamehe mundris mees. Aastaid kestnud rasked heitlused sõjaväljal ei olnud suutnud murda tema hinge, ei olnud suutnud muuta kalgiks tema südant, vaid temas oli säilinud soe sõbralikkus koos lõbusa seltsimehelikkusega.

Ja kui nüüd lõppeks tagasi tulla algul püstitatud küsimuse juurde — kas Johan Schmidt oli sündinud sõjameheks, oli hingeliselt sõjamees, või ta kisti vaid sõjast kaasa, siis peab igaüks, kes tundis ligemalt Johan Schmidt'i tema pärast sõjaaegses eraelus, andma vaid ühe vastuse: Johan Schmidt ei ole kunagi võinud olla kalgi südamega sõjamees, vaid on alati olnud tulisehingeline, aateline inimene, sooja südamega kaaslane, osavõtlik inimsõber.

Aleks Loorits.

13. Üleaedne.

On kombeks saanud inimest tunnustada alles siis, kui ta juba surnud — kaasaeglasid ainult tehakse maha, sest need võivad ju esineda konkurentidena; isiklikult jutustaksin siiski meelsamini inimesest, tema tegevusest ja toimingutest tema eluajal, kui kirjutada mälestusi juba meie hulgast kadunu üle. Surnu ei saa enam vastu vaielda ega koolnu oma õiguse eest ise välja astuda. Kaasaegne lugeja võtab aga neid kirjutisi enamikus nagu hilist kiidulaulu, olgugi et kadunu sageli hoopis paremat kiitust väärilis; ollakse ikka arvamisel: kes koolnust halba kõneleb...

Kadunud kolonelleitnant Johan Schmidt'ist kirjutades püsin arvamisel, et meil Johan Schmidt'i isikus oli tegemist mehega, kes ei vaja tagant järele kiidulaule ja kelle isikult kodu ehitusel tehtud töö on niivõrd suur, et tõetruu kirjutis temast, s. o. nii kõige positiivse kui ka inimlikult nõrkade külgede õiglane valgustus esile toob meile ühe ilusama lehekülje meie omariikluse püüde ja ehituse ajajärgust.

See oli kergelt tuldvõttev ja ka teisi sütitav iseloom. Temast sõjamehena meie teame lugematul arvul kangelastegusid ja rääkides nendest ei peaks

meie unustama, et nende suurte tagajärgede saavutamiseks ta ei jäänud peatuma ei püssipära ega ratsapiitsa tarvitamisel, kui ta seda momendil õigeks pidas. Ja hiljem, tervise tõttu erru arvatuna, ei suutnud ta ometi jääda ainult passiivseks pealtvaatajaks — ta otsis uut tegevust, uusi alasid, et mitte kõduneda tegevusetuses. Omaaegse rahvavalgustajana ja hiljem hiilgava lahingumehena omas ta loomulikult psüühika, et „täismees saab igast asjast üle“. Saatus oli nähtavasti siiski teisiti otsustanud ja see saatus ei olnud talle mitte armuline. Võitja suurtel aladel, varises ta pisi-asjade ohvrina.

Juurdudes eesti talust, olid lapsepõlve mälestused, maa-õhk ja maa-armastus talle üpris kallid, kuid saatus oli peale sundinud teised tööalad. Oma algmetes maa-armastaja, kasutas ta täiel määral lahingutes võidetud õigust selle maa peale. Põllutööministeerium rahuldab teda, määrates talle Viljandi ligidalt Päri mõisast talu nr. 19, hiljem temalt „Lensi'ks“ nimetatud.

Et sõjamehed pole just mitte asjata umbusklikud saatus vastu, seda tõestab ka varalahkunud kolonelleitnant Schmidt'i teine osa elust ja surm. Omades ühe parema talu kohaste hoonetega meie maa keskkohta suurema maakonnalinna läheduses, kasutas ta ka täiel määral naabrite poolt loodud võimalusi eliitkarja ja rikkalikkude põllutöömasinate ja -riistade omandamiseks, kuid — siin avaldus juba hilisemast elust kaasatoodud hingeelu — ta andis talu rendile ja karja ning riistad ka. Muidugi, kui ta hiljem tahtis majapidamist enda kätte võtta, siis puudus kari, puudus inventar, puudus kõik...

Kolonel Schmidt'il oli suur huvi maa ja talu vastu. Ta käis rentniku kundi kontrollimas ja kui see talle õhukesena paistis, siis tuli naabri põllule, tollipulk peos, vagusid mõõtma; leidis ta oma talu lehmad sõnnikused, läks vaatama üleaedse karja ja päevade viisi usutles karjast: „Mis söödate lehma-

dele, et nad nii ilusad, kes puhastab siis lehmad, et nad nii puhtad.“ Tuli peremehe juurde uurides, kas eliitkarja pidamine tasub. Ta võis kuni tüütuseni juurelda naabrite majapidamise saladusi, ehituse kalkulatsioone, maaparanduse võtteid ja sordivilja kasvatust. Ta legi plaane ja kui neis auke leidis, tuli õigust otsima, kui nad talle õnnestatuina näisid, siis oma rõõmu jagama. Ta oli pedant ja naiiv korraga — kuidas mõõlis ta sentimeetriga kahe naabri võidu-kasvavat härjapead põllul! Ja õnnetu rentnik: miks pole sinu künd nii sügav, miks sinu ristik üleaedse omast halvem, miks, miks ja ... miks? Rentnik pidi lahkuma.

Sama saatus, mis sellest väliselt kõhetust mehest oli teinud landesvääri purustamisel ja Narva kaitsel kangelase, viis tema rahutingimustes vastuollu ülemusega, võttis temalt abikaasa, juhtis teda oma talu võõrale rendile andma... Hingelised vastuolud olid temale sedavõrd omased, et õrnalt armastades esimeselt abikaasalt järele jäänud poega, abiellub ta siiski peatselt uuesti; vaatamata oma haruldase jõuga esile kerkinud maa-armastusele, oma kaugeleulatuvatele unistustele talu korraldamisest ja isiklikust juhtimisest, kosib ta teiskordselt oma naiseks linlase. Õieti arusaamatuna paistab meil Eestis vahetegemine linna ja maa vahel; on ju tõeliselt see üks ja sama rahvas ning raskelt-usutavana tundub linlase eraldamine maa-inimesest, kuid on paraku nendel mitte ainult erinev psüühika, vaid ka otse füsioloogiline vastastikune sallimatus! Mõlemate poolte enese üleolekutunne ja teise halvaks pidamine, mis kavalate sotsiaalpoliitikute omakasu huvides aina tagant õhutamist leiab. Suur peab olema naise armastus mehe vastu, aga veel suurem tema ohvri-meelsus, kui ta linna „peene elu“ vahetab mehe pärast „perenaise“ ülesannete vastu. Johan Schmidt, kes nii tabavalt tunnistas väärriks abielu võõrast rahvusest naisega, kellega puudub ühine keel ja ühine

tunnete ning mõistete alus, ei olnud taibanud suurt sotsiaalset lõhet maa ja linna hingee'le vahel. Rentnik läks ... retnik jäi siiski ... ja taluomanik kolonel Schmidt leidis varsti, et ta polnud oma talus kodu leidnud... Hilinenult ärganud lapsepõlve igatsused pidi ta uuesti suigutama... Siin on õieti enneaegse lõpu algus ja põhi! Algab tasakaalutu otsimine... Inimene otsib nii sageli seda kaugelt, mis on tal kadunud nii lähedale... Ta muutub maalelavaks linlaseks, muutub põllupidajast-tööerakondlaseks, kes nõuab diktaatorit riigile, mille demokraatliku korra loomisel ta ise sadasid inimesi surmale vastu saatnud; esineb taluomanikuna, kes arvab äri ajada võivat autosõitudega!

Ometi kõigile neile hingelistele ja elulistele vastuoludele vaatamata jääb ta eluotsani omapäraseks töö- ja ideemeheks. Ei saa unustada seda higist nõretavat töömeest, kes, palavamal suvepäeval palgi-metsast tulles, läbi tammunud hulk kilomeetreid, naabri kutsel kiirelt ümber riietub, et ühises väikeses vankris sõita Petseri Vabadusristi päevale. Unustamatuks jääb nooruslik ägedus, millega küpseis aastais ristivend Petserist tagasisõidul oma ideesid isegi kas või revolvriga valmis selgeks tegema! Ja mäletan päeva, millal, täis jõudu ja usku oma õigusse, marsib see suurtalu omanik läbi tuule ja tormi sügavas lumes summates haometsast linna poole. Naabri tervitusel käib rõõmujume üle ta näo. Kumbki meist ei teadnud, et halastamatu saatus oli oma viimse löögi langetanud ja sellel matkal külmetusest saadud hambapaistetuse toob veremürgituse ja surma. Nagu saatuse pilkeks murrab vigastatud hammas mehe, kellest jagu ei saanud vaenlase kuulid ega sõjaohud.

Kadunud on see omapärane maamees-kangelane, kuid Eesti demokraatliku riigi iseseisvuse rajamise ajalukku on ta jätnud jäljed, mis ei kao.

Ü l e a e d n e.

14. Puhkama läinud kangelasele.

Kiirelt kaovad aastad, ruttu mööduvad päevad. Pole igapäevaseis askeldusis võimalik peatuda, seistada. Märkad aga, et kaovad üksteise järele su kaasrühkijad, langevad Vikatimehe-surma armutul paitusel.

Sai teatavaks täna kurb sõnum: varises Manalasse 9. rügemendi vabadussõjaaegne ülem eru-kolonelleitnant Johan Schmidt.

See tuli ootamata, ei suuda uskuda, kuid peab.

Sõber, mäletan Sind veel tollest ajast, kui olid rahvavalgustajaks Virumaal, kui külvasid vaimustustud mudilaste hinge, õpetades neid hindama kodumaad, pidama lugu endast ja oma rahvast.

Puutusin kokku siis Sinuga, kui tulin koju, et veeta koolivaheajad seal.

Aastad kadusid... Maailmasõda haaras kaasa mehi. Ka Sina olid nende hulgas, kes pidi viskama nurka rahuliku õpetaja-elukutse ja haarama kätte tapri võitluseks.

Sa võitlesid kui mees Vene käsul, kuid see ei olnud Su eluülesanne. Kutsus aga kaitsele kodumaa, mida armastasid nii kirglikult, mille vabadusest olid unistanud ammu, siis tulid Sina, haarates kaasa teisi, viies neid vastu hädadele, raskustele, eneseohverdamisele ja — võidule. On meeles Su heitlused, Su lahingus saadud haavad, mis sundisid ajutiselt Sind loobuma Su suurest ülesandest...

Vaevalt paranenud haavadest, ei jäänud Sa paigale, vaid tõttasid võitlusse.

Ja aastate järele sain jälle kokku Sinuga, kui määrati Sind 9. rügemendi ülemaks. Sa olid endine, täis elurõõmu, julgust ja kodumaa-armastust. Sa olid jäänud ikkagi endiseks rahvavalgustajaks, kes oskas kiskuda kaasa teisi. Ja ärkas vaim meestes, kes kippusid kaotama usku.

Sa viisid rügemendi landesvääri vastu ja ei peatunud enne kui Väina kaldal. Riia väravail olid võitjana. Kuid kangelane ei leia rahu: veel oli vaja Sind ühes Su poegadega — Narva kaitsele asusid Sa.

Ka selle ülesandega said Sa, Narva kangelane, hiilgavalt hakkama. Lõvina seisid seal ja peatasid sortside hulga, Sa võitja!

Lõppes heitlus, vaba oli kodumaa. Sa, vaatamata sellele, et sõjaajal saadud haavad ja kantud raskused vapustasid Su tervist, ei lugenud võimalikuks minna tagasi oma endisele tööalale; ei, Sa lugesid oma kohuseks kasutada pikkade aastate jooksul saadud kogemusi selleks, et luua meil tugevat, eriti vaimust ja visadusest läbiimbunud sõjaväge, kes seisaks müürina, kui tuleb vajadus selleks. Kuid Sul oli pettumusi, nagu meil kõigil vahest; need pandid peale Sulle oma raskema koorma, kui suutsid kanda... Kenamas Vaba Eesti nurgas, Viljandis, leidsid Sa kodu, kus saatsid mööda viimsed aastad pärast nii raskeid heitlusi.

Veel elas Su hinges endine vaim, veel leidis Su's tuld, millest jätkus nooremailegi, mis kiskus kaasa, soojendas ja põletas kui vaja.

Ja nüüd teade — Sind ei ole enam. Puhkusele on läinud väsimatu töömees.

Maga rahulikult selles kodumaa mullas, mille vabastamiseks aitasid kaasa.

Puhka rahu, Sa jumaldatud juht!

03. 02. 1931.

J. Maisma,
(end. Mühlbach), res.-kapten.

15. Olgu tema mälestus püha...

Saabus ootamatult kurb sõnum, et küünlapäeval kell 1000 surnud Viljandi haiglas meie endine šeff kolonel Schmidt. Ei tahaks uskuda, et alles hiljuti

sama elurõõmus, lahke ja sõbralik Schmidt, nagu sõjapäevilgi, meie keskelt jäädavalt kadunud. Selle tubli väejuhi kaotus on Eestile tõsiseks kaotuseks! Kes meist ei mäletaks teda, kui haruldaselt andekat ja julget juhti vabadusvõitluses. Saanud mitu korda raskesti haavata ja rikkunud oma närvid lõplikult, suutis ta siiski väärilise juhina rasketel aegadel oma rügemendi alati võitjana lahingutest välja tuua.

Kuid need rasked ülepingutused viisid mehe noorelt hauda. Nii kaovad meie veteraanid üksteise järele! Kuidas neid asendada?!

Sooviksime ainult, et tulevastele põlvedele niisuguste kangelaste teod ja nimed meelde ja eeskujuks jääksid. Õppigu ka järeletulijad sellest tublist väejuhust seda isamaalist vaimu ja eneseohverdamist, mis toodud armastusega isamaa altarile!

Kõikide endiste 9. rügemendi veteranide nimel avaldan üldist kahetsust ja kaastundmust kolonelleitnant Schmidt'i perekonnale perekonnapea kaotuse puhul!

Olgu mälestus püha ja Eesti muld temale kerge!

03. 02. 1931.

P. Lilleleht,
(end. Lilienblatt), major.

